

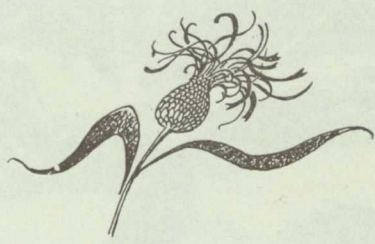
Бор 219.402

ЯНКА
ЛУЧЫНА

Б0-219402

Янка
Лучына

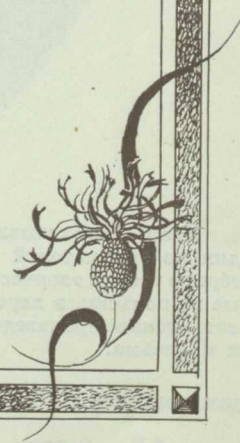
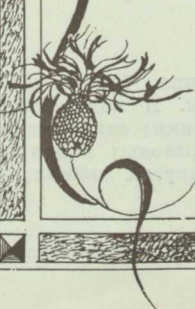
ба 219402

Янка Лучына

творы

Вершы,
нарысы,
пераклады,
лісты

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1988

Бел. літ. 1988 г.

ББК 84Бел1
Л 87

Укладанне,
прадмова і каментарыі
У. МАРХЕЛЯ

Рэцэнзент
А. ЛОЙКА

Мастак
А. АЛЕКСАНДРОВІЧ

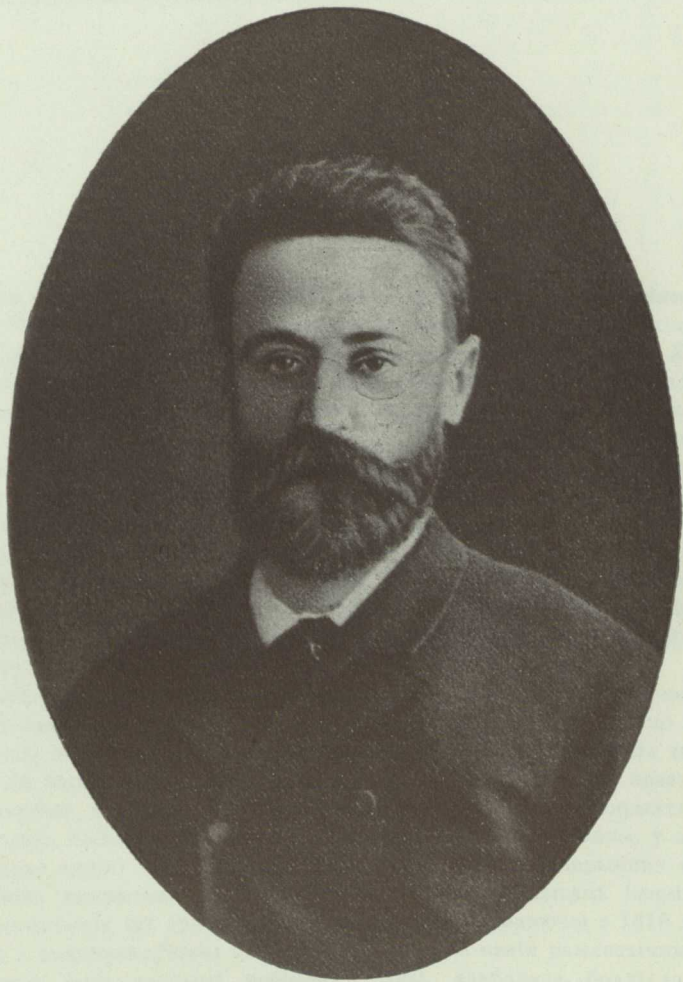
Иван Люцианович Неслуховский — Янка Лучина (1851—1897) — один из зачинателей новой белорусской литературы. В книге впервые собрано все его творческое наследие — оригинальные стихи; стихи, написанные по-польски, в переводе на белорусский язык; переводы; подражания поэтическим произведениям на русском, польском и других языках; очерки и письма.

ISBN 5-340-00357-4

© Выдавецтва «Мастацкая літаратура», 1988.

10. 3. 2810

219602

Янка Лучына

ПІСАЛАСЯ
У ДОБРАЙ ВЕРЫ...

Янка Лучына, Ян Неслухоўскі, Іван Неслухоўскі. Тры імёны аднаго аўтара. Кожнае з сваім прызначэннем, як неад'емны спадарожнік творчасці на трох мовах — беларускай, польскай, рускай. Адметным — *Янка Лучына*, пераасэнсавана запазычаным на псеўданім ад страчанай часткі прозвішча сваіх продкаў, паэт падпісваў пераважна беларускамоўныя творы — і арыгінальныя, і перакладныя. Псеўданім, утвораны ад прыдомка Лучыўка, павінен быў сімвалізаваць крыніцу святла, натуральную і звычайную для старой сялянскай хаты беларуса, і разам з тым аднаўляць, аберагаць гістарычную памяць. Псеўданім выразна акрэсліваў няпростое вяртанне да моўнай стыхіі свайго народа, вяртанне праз іншамоўныя пісьмовыя традыцыі, замацаваныя ў родным краі. І перш чым адштурхоўвацца ад гэтых традыцый, іх трэба было зведаць. Не абмінуць, не забыцца, а менавіта зведаць. Каб знайсці сябе. Каб не толькі прабаваць, а ўжо набываць, мацаваць свой голас, зроднены з моваю народа...

Адзін з літаратурных папярэднікаў Янкi Лучыны Ян Баршчэўскі першыя вершы пісаў па-беларуску, а пазней звярнуўся да творчасці на польскай мове, тлумачачы гэта ў прадмове да «Шляхціца Завальні» тым, што, калі б ён выдаў сваю кнігу па-беларуску, то яго мала хто зразумеў бы. Яму, напэўна, думалася пра чытачоў, якія не былі яшчэ падрыхтаваны да беларускага чытання. Ці не тым кіраваліся і паэты-філаматы, у асяроддзі якіх вырас вялікі Адам Міцкевіч? На сваіх сходках-вечарынках яны мелі за правіла выконваць драматургічныя сцэнікі або чытаць імянінныя вітанні, напісаныя імі па-беларуску, а ў друку, пачынаючы з 1819 года, выступалі з польскамоўнымі творамі. Праўда, для сваіх рамантычных балад, насычаных фальклорнымі вобразамі, яны, здаралася, бралі за эпіграф урывак з беларускай народнай песні. Баршчэўскі ж свабодна ўвёў у «Шляхціца Завальню» беларускія выразы (яны ўкладзены ў вусны сялян), і ягоны твор — з'ява двухмоўная, як і макаранічныя вершы ў кнізе Аляксандра Рыпінскага «Беларусь», як «Ідылія» і «Залёты» Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. Словам, польская і беларуская мовы суіснавалі побач.

Аднак у першай палове XIX стагоддзя асноўнай мовай кніжнай творчасці ў Беларусі заставалася польская мова. Ян Баршчэўскі, Ян Чачот,

Уладзіслаў Сыракомля, Вінцэсь Каратынскі пісалі пераважна па-польску. І толькі В. Дунін-Марцінкевіч быў пісьменнікам, які паслядоўна арыентаваўся на беларускую мову. У другой палове XIX стагоддзя такой арыентацыі прытрымліваўся Францішак Багушэвіч. Але і ён, аддаючы перавагу мастацкай творчасці на роднай беларускай мове, дасылаў у пецяярбургскі часопіс «Край» нататкі, напісаныя па-польску.

Іншамоўныя пісьмовыя традыцыі ў Беларусі працяглы час абаяліся на шырокі друк. Беларускае слова такой магчымасці не мела. З сярэды XIX стагоддзя яно зрэдку знаходзіла выйсце на старонках польскай і рускай перыёдыкі або ў двухмоўных кнігах, напружана спрабавала адкрыць шлях да самастойнасці і бесперапынна сутыкалася з цензурнымі перашкодамі. Патрэба ў наладжванні друкавання беларускіх твораў асобнымі кнігамі паўстала ў пяцідзесятых гадах. Гэта адчувалі многія пісьменнікі Беларусі і найбольш востра Уладзіслаў Сыракомля, ды намеры, задумы, нават пачынанні не здзяйсняліся. Выключэннем былі хіба ананімныя антыцарысцкія выданні («Мужыцкая праўда», «Гутарка старога дзеда», «Гутарка двух суседаў»), што выходзілі нелегальна напярэдадні і пад час паўстання 1863 года.

Крыніца беларускага мастацкага слова, якая нанава прабілася ў пачатку XIX стагоддзя побач з шырокай пlynню шматмоўнай літаратуры Беларусі, не змагла адолець хітра ўзведзенай самадзяржаўна-цензурнай загаты, але і не перасохла пад спёкаю рэакцыі пасля паражэння студзенскага паўстання, а пайшла ў «зямлю», каб зліцца з глыбіннай пlynню народнай творчасці, набрацца сілы і праз нейкі час усё-такі вырвацца на свет. У 1891 годзе ў Кракаве выйшла кніга паэзіі Францішка Багушэвіча «Дудка беларуская», там жа праз год было выдадзена яго апавяданне «Тралялёначка», крыху пазней, у 1894 годзе, ужо ў Познані з'явіўся другі вершаваны зборнік паэта — «Смык беларускі», затым, у 1896 годзе, паўтарылася ў Кракаве выданне яго «Дудкі беларускай».

І Кракаў, і Познань былі за межамі царскай Расіі. За мяжою знаходзіўся тады і Львоў, дзе ў 1892 годзе выйшла перакладзеная на беларускую мову Аляксандрам Ельскім першая кніга паэмы Адама Міцкевіча «Пан Тадэвуш», выйшла як позні адказ на канфіскацыю беларускага перакладу той жа часткі «Пана Тадэвуша», ажыццёўленага В. Дуніным-Марцінкевічам і аддрукаванага ў 1859 годзе ў Вільні. А вось вершаваныя і празаічныя брашуры Ельскага «Сынок!» (1895), «Выбіраймасься ў прочкі!» (1896), «Слова аб праклятай гарэліцы» (1900), якія, у адрозненне ад рэвалюцыйна зараджаных твораў Багушэвіча, згладжвалі вастрэню сацыяльных праблем тагачаснай вёскі і прытрымліваліся дыдактычнай мэты, былі выпушчаны ў Пецяярбургу. Аказваецца, пад канец XIX стагоддзя царская цензура магла пры выпадку паблажліва паставіцца да кніжак беларускай мовы, абы толькі змест іх не выклікаў сумніцельных асацыяцый.

Увогуле ж беларускае слова з'яўлялася тады ў друку пры неверагодным намаганні аўтараў, і яго мастацкае жыццё вельмі часта абмяжоўва-

лася вуснай ці рукапіснай формай. Ніводнага беларускага твора не апублікавалі пры жыцці ні Альгерд Абуховіч, ні Адам Гурыновіч, ні Фелікс Тапчэўскі, ні многія іншыя пісьменнікі. Іх літаратурны даробак, не замацаваны ў свой час друкам, зазнаў незваротныя страты.

Далёка не ўсё пашчасціла апублікаваць нават вынаходліваму ў такіх справах Дуніну-Марцінкевічу. Да сённяшняга дня даследчыкі гадаюць, куды маглі трапіць паперы, якія аўтар «Пінскай шляхты» складваў у знакаміты куфар. Не здолеў давесці да выдання сваю кнігу праязічных твораў і Багушэвіч. Яе рукапіс, здадзены ў 1899 годзе ў цензурны камітэт у Пецярбургу, не вярнуўся да аўтара і быў, відаць, знішчаны якімсьці чыноўным наўмыснакам.

А як маглі зашчадзіцца рукапісы беларускіх паэм Янкі Лучыны «Пятруся», «Віялета», «Гануся», «Андрэй», калі нават іх польскамоўныя варыянты («Мая Віялета» і «Андрый») аўтар, здаецца, так і не атрымаў назад з варшаўскага часопіса «Жыце», дзе спадзяваўся іх надрукаваць. Водгулле гэтых твораў данесла да нас газета «Минский листок», якая ў 1889 годзе змясціла ўрывац з паэмы «Гануся» — «Заходзіць сонца за горы».

Тут, у мясцовай рускай газеце, прагрэсіўнай паводле грамадскага накірунку, Лучына апублікаваў яшчэ, акрамя рускамоўных твораў, два свае беларускія вершы і пераклад Сыракомлевага «Ямшчыка». Не ўпусціў паэт магчымасці колькі разоў выступіць з беларускімі творамі і ў альманаху «Северо-Западный календарь», які таксама выходзіў у губернскім Мінску. Не ўсё з напісанага па-беларуску трапіла на старонкі гэтых выданняў. Штосьці, вядома, засталася ў асабістым архіве паэта. Яно магло б увайсці ў кнігу, якую ў 1894 годзе прапаноўваў выдаць вядомы гісторык М. В. Доўнар-Запольскі. Але да друку не дайшло. Ці то ініцыятыва Доўнар-Запольскага не была падмацавана прадпрымальнасцю, ці то ўсе спробы натыкаліся на чыноўніцкае «неразуменне». У Лучынавым лісце, адрасаваным гісторыку, чутны водгалас сумнення ў мажлівасці падцензурнага выдання беларускай кнігі. Гэтае сумненне не магло не ўзнікнуць, бо за друкаванае жыццё сваіх твораў паэт вымушаны быў змагацца ў складанай атмасферы буржуазнай адчужанасці, афіцыйнай варожасці да беларускага слова, асабліва да незалежнага і праўдзівага, і вельмі часта змагацца безвынікова. Хто ведае, ці ўдалося б Лучыну змясціць колькі вершаў у «Минском листке» і «Северо-Западном календаре», калі б не падтрымка зацікаўленых у беларускім культурным руху грамадскіх сіл, якія групаваліся вакол гэтых выданняў.

Адзінкавыя публікацыі ў польскай перыёдыцы таксама здабываліся не проста. Варшаўскі часопіс «Жыце», які зычліва ставіўся да Лучыны і на працягу 1887—1888 гадоў змясціў параўнальна нямала ягоных твораў (тры раздзелы з «Паляўнічых акварэлек» і пяць вершаў), і той у рэдакцыйных адказах аўтарам неаднойчы называў вершы паэта сярод твораў, якія не будуць надрукаваны. У снежні 1888 года ў іх лік трапіла Лучына-

ва перыфразы «Лірніка вясковага» Сыракомлі, дасланая ў часопіс пад назвай «Сённяшні лірнік вясковы». Між тым яна была цалкам падрыхтавана да друку, але, відаць, насцярожыла ядрэмную цензуру празрыстым падтэкстам — і не прабілася да чытачоў, засталася ў карэктуры.

Крыху пазней, у верасні наступнага года, Лучына прызнаўся былому рэдактару часопіса Зянону Пшасмыцкаму, што колькі часу ўжо нічога не піша, бо «сапраўды цяжкія ўмовы цяпер для рыфмаплётаў, а пісаць і хаваць у папку — гэта значыць працаваць, як малпа, якая цягала на поле каменне». Несумненна, паэт зведаў хвіліны душэўнай дэпрэсіі, калі здавалася, што страчаны ўсякі сэнс памкненняў і працы, але ён зведаў і ўзлёты высокага натхнення, якое, нягледзячы ні на што, вяртала яго да творчасці. Лучына быў сапраўдны паэт і пражыў нялёгкае, але высакароднае, мужае жыццё.

Нарадзіўся ён 24 чэрвеня, а як па новым стылі, то 6 ліпеня 1851 года. Імя Іван (і яго варыянты Ясь, Ян, Янка) атрымаў будучы паэт у сувязі з тым, што з'явіўся на свет пад час Купалля. Радавод яго старадаўні. Адзін з далёкіх продкаў Івана Неслухоўскага — Пшэбыслаў Дамброва яшчэ ў сярэдзіне XIII стагоддзя вызначыўся ў бітвах з татара-манголамі і атрымаў ад князя Конрада Мазавецкага Цеханавецкае графства ў Драгічынскай зямлі, дзе быў маёнтак Неслухі. Ад яго, відаць, і пайшло прозвішча Неслухоўскія, а ягоныя носьбіты свой родавы герб назвалі Дамброва.

У XVII стагоддзі Неслухоўскія мелі ўладанні ў Пінскім павеце — спачатку маёнткі Моладава, Косава, Сакаловая Воля, а затым Марочнае і Завідчыцы, што належалі раней продкам Ф. М. Дастаеўскага (зараз гэта ў межах Іванаўскага і Івацэвіцкага раёнаў). Вайсковую службу яны адбывалі ў Вялікім княстве Літоўскім, хто ротмістрам, хто харунжым, а хто стражнікам Брэсцкага ваяводства. Прадзед паэта, Іван Неслухоўскі, з'яўляўся ротмістрам Наваградскага ваяводства, а дзед, Юры Іванавіч, быў межавым суддзёю Слуцкага павета. Гэта, здавалася б, павінна было спрыяць паскарэнню афіцыйнага прызнання шляхетнасці Неслухоўскіх. Аднак справа чамусьці зацягвалася, бо, хоць прадзед паэта яшчэ ў 1802 годзе быў прызнаны мінскай дэпутацкай зборняй шляхты «ў старажытнай шляхецкай годнасці», да гэтага пытання вярталіся паўторна (у 1832 і ў 1837 гадах), і толькі ў 1838 годзе пастанова зборні была зацверджана сенатам.

Бацька паэта, Люцыян Юр'евіч Неслухоўскі, які пачынаў службовую кар'еру канцылярыстам у Мінскім губернскім праўленні, быў пад час нараджэння першынца Івана столаначальнікам у Мінскай палатэ цывільнага суда. Пазней, узняўшыся да чына калежскага асэсара, ён займаў пасаду сакратара гэтай палаты. Люцыян Юр'евіч быў, відаць, асобай неардынарнай, бо, не маючы асаблівых сродкаў і адпаведнай адукацыі, параўнальна паспяхова прасоўваўся па службе. З ім, напэўна, лічыліся і яму давяралі: у 1871—1880 гадах ён прадстаўляў Слуцкі павет у Мінскай шляхецкай дэпутацыі, быў павераным князёў Радзівілаў у атрыманні выкупных пазык за маёнткі.

*Мінская класічная гімназія,
у якой Янка Лучына вучыўся ў 1865—1870 гг.*

Маці, Антаніна Мікалаеўна з Лукашэвічаў, вяла хатнія справы, выхоўвала дзяцей. Пасля Івана нарадзіліся яшчэ Антон, Антаніна-Аліна, Юліян, Генрых, Вікторыя. Усіх трэба было паставіць на ногі, даць адукацыю: Антон скончыў Медыка-хірургічную акадэмію ў Пецярбургу, служыў лекарам пры 18-й артылерыйскай брыгадзе ў Кіеўскай акрузе; Юліян пасля заканчэння Новаалександрыйскага інстытута сельскай гаспадаркі і лесаводства стаў аграномам-лесаводам, быў паверамым сваёй маці па арэндзе фальварка Мархачоўшчына (а яго арандавалі Неслухоўскія з 1863 года), затым працаваў тэхнікам экспедыцыі ў Томскай губерні, у землеўпарадкачых партыях у Курску; Генрых жа скончыў Пецярбургскі ўніверсітэт і служыў прысяжным паверамым у Мінскім акруговым судзе.

Сям'я Неслухоўскіх жыла ў Мінску ва ўласным доме, які стаяў на вуліцы Юр'еўскай пад нумарам 23. У сваёй кнізе «Мінскія абразкі» Зоф'я Кавалеўская адзначыла, дарэчы, што належаў ён «да вельмі вядомых, неадлучных ад горада» дамоў. Тут збіралася інтэлігенцыя, абмяркоўваліся мясцовыя грамадскія і культурныя падзеі. Люцыян Юр'евіч сачыў за навінкамі краёвай літаратуры, выпісаў часопіс «Тэка віленьска» і, відаць, не надта стрымліваў сябе ў выказваннях пра існуючыя парадкі. У ліпені 1864 года паліцыя ўстанавіла за ім строгі бестэрміновы нагляд, ад якога ён быў вызвалены толькі ў кастрычніку 1868 года. Магчыма,

гэтае становішча Люцыяна Юр'евіча паўплывала на тое, што не ён, калі надыйшоў час вучобы Івана і Антона, хадайнічаў наконт выдачы пасведчання аб далучэнні сыноў да шляхецкага роду, а Антаніна Мікалаеўна. Перасцярога зусім нялішняя ва ўмовах усеагульнай падазронасці, выкліканай урадавай рэакцыяй, што лютавала пасля паражэння студзеньскага паўстання.

Маленства Івана прыпала на час, калі ўсе жылі ў прадчуванні значных палітычных падзей, у чаканні скасавання прыгону і ўвогуле нейкіх грамадскіх зрухаў і перамен. Атмасфера сям'і Неслухоўскіх, дзе госці і гаспадары бесперашкодна выказвалі свае думкі і нават патаемныя надзеі, спрыяла абуджэнню грамадзянскай свядомасці хлопчыка, сутыкала яго з пакутлівым пошукам адказу на пытанні, якія хвалявалі дарослых. Многія з гэтых пытанняў будуць прасветлены пазней зарывам паўстання 1863 года і ўвойдуць у падтэкст твораў паэта як спадарожнікі пякучай памяці аб няспраўджаных памкненнях бацькоў.

Ясь (так клікалі Івана дома) рос жвавым і непаслухмяным хлопчыкам. Таму, мусіць, і аддалі яго ў прыватны пансіён настаўніка Ціля. Пазбаўлены бацькавай увагі і мацерынай ласкі, адарваны ад роднай хаты, дзе мог быць толькі ў нядзелю і на святы, ён вельмі нудзіўся ў пансіёне. Кожны раз, калі адведваў бацькоў, ён балюча перажываў развітанне з імі, а аднойчы склаў верш. Было яму тады дзевяць гадоў.

Дасягнуўшы чатырнаццацігадовага ўзросту, Ясь паступіў у Мінскую класічную гімназію, адразу ў трэці клас. Вучыўся ён добра і на пачатку наступнага навучальнага года быў узнагароджаны пахвальным лістом.

У першыя дні чэрвеня 1866 года, калі Ясь канчаў чацвёрты клас, гімназію наведваў куратар Віленскай вучэбнай акругі Карнілаў. Зацятаму цемрашалу і неадступнаму правадніку палітыкі Мураўёва-вешальніка ў сістэме асветы на тэрыторыі так званага Паўночна-Заходняга краю падалося, што ў Мінскай гімназіі пануе празмерна вальналюбны дух, ды і мараль не вернападданіцкая ў вучняў, а іх тут зашмат — ажно 325, можна б таго-сяго і выключыць, бо «дзіцячыя свавольствы маюць асаблівы мясцовы характар і вызначаюцца езуіцтвам, асцярожнасцю, фальшыvasцю, злупамытнасцю». У выніку чатыры настаўнікі былі звольнены са службы, а сем гімназістаў трапілі пад следства за падкінутыя лісты... Сведка гэтых падзей Іван Неслухоўскі шчасліва дайшоў да апошняга класа і скончыў гімназію ў 1870 годзе ў ліку лепшых вучняў.

Працягваць адукацыю Іван Неслухоўскі наважыўся ў Пецярбургу, ва універсітэце. Паспяхова здаўшы ўступныя экзамены на матэматычны факультэт, ён хадзіў на універсітэцкія лекцыі да мая месяца 1871 года, а пасля чамусьці папрасіў у начальства дазволу на адпачынак і, не дачакаўшыся сесіі, выехаў у Мінск. Адмаўленне ад здачы экзаменаў за першы курс было, відаць, вынікам працяглага роздуму і так ці інакш сведчыла пра эвалюцыю ў свядомасці студэнта Івана Неслухоўскага: прасвятлілася, што матэматыка — не яго поле дзейнасці. Канчатковы выбар спыніўся на

Пецярбург. Складваецца ўражанне, што малады інжынер імкнуўся як мага хутчэй трапіць на месца сваёй працы і, магчыма, нядоўга гасцяваў у бацькоў.

У канцы верасня — пачатку кастрычніка Іван Неслухоўскі, найбольш верагодна, быў ужо ў Тыфлісе. Там ён пачаў службыць на чыгуначных складах. Пошукі звестак пра службу Івана Люцыянавіча на поўдні нічога, па сутнасці, не дадалі да яго жыццяпісу, акрамя таго, што была абвергнута беспадстаўная версія даследчыкаў пра яго працу начальнікам чыгуначных майстэрняў. А між тым ужо сучаснік паэта даволі выразна, хоць і скупа паведамляў, што Неслухоўскі «як інжынер-тэхнолаг паступова прасоўваўся ў кар’еры, якую шукаў ажно на Каўказе, і праз два гады дасягнуў ступені начальніка чыгуначных складаў». Цяжка сказаць, колькі часу Іван Люцыянавіч знаходзіўся ў Тыфлісе — два гады ці крыху болей? Аднак сведчанне таго ж сучасніка («Ён нават не дапускаў думкі, што надта рана будзе вымушаны пакінуць абраную дарогу») схіляе да таго, што Неслухоўскі калі і служыў на чыгуначных складах Тыфліса даўжэй за два гады, то не нашмат, прынамсі не да 1886 года і тым болей не да дзевяностых гадоў, як «здагадваюцца» гісторыкі літаратуры.

Пад час апошняга прыезду ў родны Мінск (было гэта ў 1879 ці 1880 годзе) Івана Люцыянавіча спасцігла няшчасце: на выхадзе з канцэрта яго нечакана разбіў параліч. У Тыфліс ён, вядома, не вярнуўся, а працяглае лячэнне не вельмі дапамагло: ён мог хадзіць, толькі абапіраючыся на палкі. Бяда, аднак, не пахіснула жыццялюбства Неслухоўскага, не адняла ў яго прагі дзейнасці. Ён уладкаваўся на службу ў мінскае тэхнічнае бюро Лібава-Роменскай чыгункі, дзе прыдалася яго інжынерная адукацыя, і нават не адступіўся ад свайго маладога захаплення — рыбалкі і палявання.

Актыўная жыццёвая пазіцыя абудзіла ў Неслухоўскім патрэбу выявіць свой мастакоўскі голас, які спрабаваў прарэзацца яшчэ ў маленстве. Бытавыя ж нягоды і ўласная фізічная немач абвастрылі ў ім і ўспрыняцце свету, і ўсведамленне свайго літаратурнага прызначэння. Думаецца, што менавіта ў пачатку васьмідзесятых гадоў Неслухоўскі ўжо стала і беспаваротна займаўся пэтычнай творчасцю. У гэтым пераконваюць яго лісты да Аляксандра Валіцкага, напісаныя ў 1882 годзе. Былому мінчуку, які жыў у Кракаве, паэт пасылаў з Мінска раздзелы «Паляўнічых акварэлек з Палесся» — «На ласёў на прынаду» і «На цецерукоў у час такавання». Ён не спяшаўся прапанаваць свае творы часопісам і газетам, а разлічваў перш за ўсё на разуменне і зычлівасць земляка, чакаў яго аўтарытэтнага прысуду. Пазней, 17 лютага 1884 года, у вершаваным пасланні Валіцкаму, якому даверыў нейкі новы свой твор, ён так і пісаў:

А як згледзіш, пане, што нуду напуста
Наганяць не варта, можа, гэткім глупствам,
То прашу пакорліва я ў тым выпадку
Вынесі прысуд свой, знішч яго наглядка.

У друку Іван Неслухоўскі дэбютаваў вершам «Не ради славы иль расчѣта», які быў змешчаны ў першым нумары «Минского листка» ў 1886 годзе. Гэты дэбют своеасаблівы: верш адкрываў газету, якая ўпершыню ішла да чытача, і аўтар, прадстаўляючы яе падпісчыкам, гаварыў не так ад сябе, як ад імя рэдакцыі, якая ўзялася за выданне газеты «не дзеля славы ці разліку», а затым, каб «служыць краіне, глухой, забітай, дзе цемрадзь невуцтва пануе». Дэмакратычна-асветніцкія задачы «Минского листка», адрасаванага жыхарам Беларусі, Неслухоўскі, несумненна, падзяляў, і яго выступленне ў газеце з вершам, у якім выкладаліся найбольш прагрэсіўныя рысы яе грамадскага накірунку, пацвярджае тое, што ў мясцовым культурным асяроддзі ён ужо быў прызнаным паэтам. Першае выступленне Неслухоўскага ў тым жа 1886 годзе ў польскім друку, — публікацыя верша «Раскоша натхнення» ў часопісе «Клосы», дзе, між іншым, стала супрацоўнічаў ураджэнец Беларусі Адам Плуг, — таксама сведчыла, што за плячыма аўтара ёсць творчы вопыт, што ім ужо аблюбована пэўнае кола тэм і акрэслены асабістыя творчыя схільнасці і інтарэсы.

У вершы паэт звяртаўся да сваёй песні, паяднанай з роднай вёскаю з-пад Нёмана, як да крыніцы радасці і натхнення. Перадаўшы прыўзнятась свайго душэўнага стану пад час стварэння простаі песні, непадуладнай чужому сіверу, аўтар натуральна працягваў лірычную споведзь прызнаннем у любасці да ўсяго людскога, да родных пагоркаў, да ціхіх, пахмурных людзей свайго краю і жадаў аднаго, каб песня яго заўсёды напаўнялася добрым пачуццём і ніколі не была пустою.

«Раскошай натхнення» Ян Неслухоўскі заявіў пра сябе як паэт-дэмакрат, як лірык рамантычнага складу.

З публікацыяй вершаў «Не ради славы иль расчѣта» і «Раскоша натхнення» распачыналася друкаванае, грамадска-гістарычнае жыццё твораў Яна Неслухоўскага. Пазней імя паэта стала часцей трапляць на старонкі перыёдыкі, але гэта не адпавядала ні яго намаганням, якія затрачваліся на пошукі друкаванай трыбуны, ні колькасці напісанага ім. А пісаў Неслухоўскі шмат, пісаў пераважна па-польску і калі-нікалі па-руску. Патрэба выказацца на беларускай мове з'явілася нечакана, як выбух, пад уражаннем выступленняў украінскіх артыстаў, якія гастралівалі ў Мінску ў 1887 годзе. Знаёмства з таленавітым мастацтвам братняга народа ўскалыхнула паэта: украінскі тэатр падаваў прыклад паспяховай нацыянальнай самавыявы. Таму пытанне, на якой мове сказаць вітальнае слова гасцям з Украіны, перад мінскім паэтам наўрад ці паўставала. Логіка абставін падказала: на мове свайго народа. Аднак тут патрэбна была яшчэ і творчая адвага, бо ў пісьмовай літаратуры Беларусі перафарменнага часу беларускамоўныя творы пакуль не з'яўляліся. Прынамсі, ствараючы вершаваныя вітанні «Усёй трупе дабрадзея Старыцкага беларускае слова» і «Дабрадзею артысту Манько», Неслухоўскі не быў упэўнены, што хтосьці з сучаснікаў, акрамя яго, таксама піша па-беларуску. Было толькі ўсведамленне, што ўкраінскіх сяброў ён вітае ад імя беларусаў. Вершы літаральна свецяцца

радасцю адкрыцця мажлівасці загарыць на мове свайго народа. Аўтар дзякуе ўкраінскім артыстам за іх мастацтва, за «хвацкія песні народныя», за «гутарку... вясковую», за тое, што сваім мастацтвам нясуць яны «праўду светлую», «праўду новую», якой мала на свеце. Менавіта вера ў гэтую праўду, закліканую абуджаць сацыяльную і нацыянальную свядомасць людзей, дае паэту падставы ўсклікнуць: «Ой! не забыта роднага слова святая сіла!..» — і закончыць верш «Усёй трупе дабрадзея Старыцкага...» на высокай аптымістычнай ноце:

Яе ж паслышыць наша старонка!
Спявайце ж, Братцы, смела і звонка:
Не згіне песня і Украіна!
Будзьце здаровы!

Янка Лучына.

Паставіўшы ў вершаваны радок і зарыфмаваўшы подпіс-псеўданім *Янка Лучына*, паэт нібы засведчыў, што з гэтага часу яго новае імя назаўсёды з той паззіяй, якая лучыць яго з сваім народам.

Свае першыя беларускія творы «Усёй трупе дабрадзея Старыцкага...» і «Дабрадзею артысту Манько» Янка Лучына не публікаваў. Як беларускі паэт ён дэбютаваў у друку ў 1889 годзе, калі змясціў у газеце «Мінский листок» верш «Вясновай парой», паклаўшы тым самым пачатак вяртанню беларускай літаратуры да друкаванага жыцця, перарванага пасля паражэння паўстання 1863 года царскімі рэпрэсіямі на чвэрць стагоддзя.

Беларускае мастацкае слова, нанава выведзенае на людзі Янкам Лучынам, выяўляла народнае светаразуменне і жыццеедчуванне. Стрыманаідылічны малюнак світанья ў вершы «Вясновай парой» змяняецца гутаркай сватоў Піліпа Окуня і Янкi Бычка, якія праз гукапераймальную «разгадку» птушых галасоў не толькі паказваюць сваё разуменне грамадскіх узаемаадносін, але і ганяць драпежніцкую мараль пануючых класаў. Гэтае разуменне і ганьбаванне зыходзіла, вядома, ад аўтара, але зыходзіла пераўвасоблена, з вуснаў лірычных герояў-сялян, прытым у адпаведнасці з сялянскім уяўленнем пра свет, дзе, як гавораць яны, а разам з імі і паэт, «не прыкраўшы, не прылгаўшы, тай не будзеш панам». У вачах лірычных герояў Лучыны вобраз пана атаясамліваўся перш за ўсё з чалавекам несумленным. Гэта было стаўленне беларускага працоўнага сялянства да носьбітаў буржуазнай амаральнасці, стаўленне, якое давала паэту веру ў духоўную моц народа і натхняла на выкрыццё утылітарна-грабежніцкіх адносін у капіталістычным грамадстве.

Беларускія творы Янкi Лучыны не маюць прыкмет пераадолення сацыяльна-псіхалагічнага бар'еру, які, здавалася б, павінен быў паўстаць пры набліжэнні інтэлігента-гараджаніна, патомнага шляхціца да «мужыцкага» тыпу мыслення. Такое ўражанне, што ў беларускамоўных вершах паэта, арыентаваных, як правіла, на чытача з народа, на селяніна, няма ніякай стылізацыі: настолькі яны шчырыя, непасрэдня і натуральныя.

Przedruk w Warszawie.
 Rozwinięte . . . r. 2 k. —
 Półroczne . . . 3 —
 Kwartalne . . . 50
 Na prenumeratę.
 Rozwinięte . . . r. 2 k. —
 Półroczne . . . 4 —
 Kwartalne . . . 2 —

Plano wykończona
 na wydruk.

ŻYCIE.

Redakcja
 i Administracja
 w Warszawie.
 41. Nowy-Miast 41,
 przy kolumnie
 Teodora Paprockiego 18-ki.

Rękością drukarską
 nie zmieniaj się.

№ 48.

Warszawa, dnia 19 listopada (1 grudnia) 1888 r.

ROK II.

DWIE ZORZE.

— tam na górze kociołek stoi
 W cieniu jaworów i brzozi.
 Biegłem tamtędy do mej dziewczoy,
 Do smażej charki i wianki.

Biegłem z nadzieją, z wiarą dziecięcą,
 Z miłością w sercu młodzieńczą.
 Maj obrót szobem niwę rodzinną,
 Pola kwiatami się wdającą.

Za stromą górą na jasnój wodzie
 Iskrzą się blaski księżycy,
 Pierwazami smagi błyska na wachodzie
 Poranne zorza-dziwica.

I oświadcła drzewa na górze.
 Tężowo iskry się rosa.
 Królowką szatę w szlocie, purpurze,
 Wdziała błękitne niebiosą.

Wokolo cisza... Śpią: wieńca, lęka,
 Gaj i Niemożna odogna;
 Tylko strzeliste hymny skowronka
 Nade mną płyną do Boga.

Jam nie nie widział... W oczach mi ona
 Śmiała jasniej się od zorzy,
 W tąd małej chacie cicha, uśpięna,
 Śliczna jak w maju dzień bosa.

Daremnie kwitną lęki kobierca,
 Igrają wody głębinny
 Ku niąd jedynie tętniło serce,
 Jutrzenki był uśmiech szlucowozny.

Gdy wracał smutny, odarty z wiary,
 Z zwątpieniem w łonie i szaleem,
 Piękno, co stroi ziemi obazary,
 I niebo jasno ujrzałem...

A dzieł... gdy serce zastępyło z bolem
 Wśród mojej pierśsi kamiennój,
 Dumka myśl tęskna leci nad polem
 Ku tąd jutrzenną promiennój.

Ku tąd słodziej wyciągam dłonie,
 Proszę o światło i ciepło,
 Żeby choć piśnią było w łonie
 Tętno, co z bólu szakrzepło.

Jan Nieduchowski.

KIEDY NIEKIEDY.

I.

FIRMY I ZASADY.

Jednym z największych złudzeń, jakie sami co do siebie mamy, jest mniemanie, że istnieje u nas to, co się w Europie walką stronnictw nazywa. Jest to pochiebstwo, któremsi przywykli mówić sobie w oczy i za oczy, i na którym opiera się cały szereg nieporozumień, tak co do powodów walki, jak i co do jej celów.

Właściwie mówiąc, stronnictw silnych i tak wyrobionych, żeby walczyć jedne z drugimi mogły, u nas niema. Są frakcje, kliki, ale nie stronnictwa. Duch separatyzmu i interes stwarza pierwaza, silny grunt silnych zasad—drugie.

Frakcje i kliki wszędzie znaleźć można; ma je każde, bodaj najlichsze zbiorowisko ludzkie, i każda, bodaj najbłahsza sprawa. Ale stronnictwa tam tylko powstać i utrzymać się mogą, gdzie jest grunt silnie dziejowy, w kierunku tym uprząpny i gdzie serca ludzkie poruszają sprawy ogólnie, ważne, szlachetne. Frakcyj może być w daném ognisku życia dziesiątek, sto, tysiąc—każdy egoizm je zapładnia, każda chwila rodzi. Jak padalec rozbitny, miodał się one mogą bez głowy i żyć bez tyła. Stronnictwo, w samém pochodzeniu swój nazwy, przypuszcza tylko dwie strony: *prawą i lewą*, przeciwstawiające się sobie absolutnie i pod każdym względem. O *środku* nie mówię. Środek jest złudzeniem wszystkich parlamentów, co do tworzącej go zasady, i składa się, ściśle rzecz biorąc, z żywiołów, które od prawicy lub od lewicy odpadły. Widry to są, które przy rąbaninie na obie strony leca. Od tego punktu, gdzie się środek zaczyna, zaczyna się także pakowanie z sumieniem, z tą „kością paciforową duszy”, bez której to kości większość obywateli nie sprawdzi, nie przelci na całą wysokość godności człowieczeństwa podnieść się i wyprostować nie zdola.

Верш Янки Лучыны «Дзве зоркі»,
 змешчаны ў польскай газеце «Жыццё».)

Але без пэўнага аўтарскага пераўвасаблення ўсё-такі не абышлося, бо трэба было ўжыцца ў сялянскую свядомасць і разам з тым перайсці ад уласнага вопыту польскамоўнай версіфікацыі да эстэтычнага асваення выяўленчых магчымасцяў беларускай гутарковай мовы. Янка Лучына справіўся з гэтым бліскуча. Выдатны творчы вынік стаў магчымы таму, што мастакоўскае пераўтварэнне жыццёвага матэрыялу на новым узроўні вымагалася высокім грамадзянскім сумленнем паэта, якому пад час пераўвасаблення не здраджваў ні густ, ні талент увогуле.

У Лучынавым вершаваным радку беларускія словы знаходзяцца ў такім нязмушана-простым сінтаксічным узаемадачынненні, што ў чытача ўзнікае адчуванне, быццам ён слухае маўленне — даверлівую гутарку аўтара. Апавядальная інтанацыя большасці паэтычных твораў Янкі Лучыны, напісаных па-беларуску, — гэта рух насустрач селяніну, дзеля каго задумваўся і ад чыйго імя ствараўся верш. Менавіта праз гутарковы стыль, які адпавядаў духу часу і абумоўліваўся дэмакратычнай настроенасцю паэта, выражалася зліццё яго асобы з памкненнямі і ладам думак сялянства, адбывалася мастацкае адкрыццё эпічнай постаці беларускага мужыка.

Гэтае адкрыццё мела сваю адметнасць. Будучы паэтам лірычнага таленту, Янка Лучына засяроджваў увагу не так на знешне-бытавых з'явах сучаснасці, як на ўнутраным свеце свайго героя, на яго перажываннях, пазначаных гісторыка-канкрэтнымі рысамі парэформеннага часу. У вершы «Што думае Янка, везучы дровы ў горад» паэт перадае ход думак лірычнага героя такім чынам, што невясёла-спакойнае Янкава ўспрыманне ўласных жыццёвых нягод нібы прадугледжвае зараджэнне ў чытача працягу роздму над сялянскай нядоляй. Яшчэ большага паглыблення ў псіхалогію селяніна дасягнуў Лучына ў вершы «Стары ляснік» — беларускім варыянце ўрыўка са сваёй польскамоўнай паэмы «Паляўнічыя акварэлі з Палесся». Ускосна закранаючы пытанні сацыяльнай няроўнасці ў буржуазным грамадстве, паэт скіроўвае галоўную ўвагу на душэўны стан старога Грышкі, які, нягледзячы на сваю старэчую нямогласць, наважыўся высачыць і забіць шкадлівага мядзведзя. Ніхто і нішто не можа спыніць яго ў намеры. І гэта не ўпартасць, як здаецца іншым людзям, а справа яго гонару і абавязку, гэта, зрэшты, яшчэ адна, напэўна, апошняя магчымасць сцвердзіць сябе. Уражанне духоўнай моцы і якойсьці першароднай праваты Грышкі пакідае яго гутарка з панам, якая і складае асноўны змест дыялагаванага верша «Стары ляснік».

Падаючы першыя звесткі пра Грышку, Лучына ва ўступе да «Паляўнічых акварэлек» пісаў:

Аблічча, постаць, світкі крой казалі ўсім,
Што з продкамі Палесся ён лучба жывая
І, як дзіця прыроды, з ім не парывае;
Выхоўвалі яго імшарыны, чарот,

Альманах «Северо-Западный календарь»,
у якім Янка Лучына друкаваў свае беларускія творы.

Разліваў далі, душагубкі, што з калод.
Дарэмна з Грышкам весці дыспут навуковы,
Закуты мае лоб, таму й безвынікова.

Гэтыя словы — частка суправаджальнага тэксту дыялогу паміж панічом і старым лесніком, натура якога не хоча мірыцца з несправядлівасцю і «хвалёным» ладам, пратэстуе супраць правядзення чыгункі праз

Дзяржаўная
бібліятэка
БССР
1968 г. 11. 10. 1968

219402

роднае Палессе, супраць вынішчэння прыроды і звязаных з гэтым перамен ва ўзаемаадносінах людзей:

Спусцее Паграбішча, пойдзе ўсё на звод,
І ў Муты схоча ліпкі на прыбыткі зброд,
Пакуль не выссуць сокаў, бы кляшчы, з зямелькі,
І шчырасць сэрца высмее прыблуда нейкі.
І ніткі абскубуць... Як рады дасць тады
Жыхар, якога жывяць Чорныя Ляды,
Калі за венік нават, што цяпер дармовы,
Плаціць павінны грошы!..

Вуснамі Грышкі паэт асуджаў тыя негатыўныя з'явы, якія нясе з сабой навукова-тэхнічны прагрэс у капіталістычным грамадстве. У радках жа ад аўтара ён пераконваў чытача ў непазбежнасці гэтага прагрэсу, гаварыў пра яго відочныя дасягненні і заклікаў паверыць у тое, што «шчасце завітнее на зямлі». Супярэчнасць тут, вядома, была, але яна мела апраўданне. Паэт-дэмакрат, як і стары Грышка, балюча ўсведамляў няўхільнае разбурэнне адвечных традыцый палешукоў, абездухоўліванне чалавека буржуазнымі ўзаемаадносінамі, аднак жыццёвыя змены, выкліканыя наступам цывілізацыі, ён звязваў з больш аддаленай будучыняй, чым яго герой. Вера Лучыны, што надыдзе час, калі і палешукі нарэшце скажуць: «Шчасце і да нас прыйшло!» — была выслелена разуменнем даброт навукова-тэхнічнага прагрэсу і жаданнем палешыць лёс працавітых насельнікаў роднага краю. Яна моцна сваім гуманістычным пафасам і жыццесцвярджаласцю, сваёй скіраванасцю ў будучыню, выведзеную за межы буржуазнага меркантилізму. Лучынава прадбачанне шчаслівага быцця палешукоў сягала ў «Паляўнічых акварэльках» за далягляды рэчаіснасці, якая акаляла лесніка Грышку, а гэта значыць, што рамантычна-абстрактнае ўяўленне аптымістычнай перспектывы Палесся паэт не звязваў з сучасным яму ладам сацыяльнай несправядлівасці.

Вера Янкі Лучыны ў будучыню падмацоўвалася яго верай у стваральныя сілы і духоўны патэнцыял народа. Гэта істотна адрознівала аўтара «Паляўнічых акварэлек» ад польскіх пісьменнікаў-пазітывістаў, якія выступалі, па сутнасці, за буржуазны прагрэс і на літаратуру ўскладалі выкананне самых блізкіх грамадскіх функцый.

«Паляўнічыя акварэлькі з Палесся» — гэта Лучынава адкрыццё беларускага народа, мужага, церпялівага, сціплага. Менавіта гэтыя рысы ўласцівыя старому лесніку Грышку, вобраз якога выпісаны ў паэме з любовасцю і пераканаўчым псіхалагізмам. Постаць Грышкі — самая прыкметная і значная ў творчасці Лучыны-Неслухоўскага, а «Паляўнічыя акварэлькі» — выдатная з'ява ў літаратурным жыцці Беларусі на зыходзе XIX стагоддзя. Магчыма, аўтар да канца не ўсведамляў гэтага, але ў тым, што тут яго напаткала творчая ўдача, ён не сумняваўся. Гэта відаць з лістоў паэта да Зянона Пшасмыцкага. У адным з іх ён пісаў: «Чым жа

СТАРЫ ЛЯСНИКЪ.

П

аночку дараженькѣй, дай пораху крышку,
„Кали маешъ увагу, на старога Гришку!...
„Отъ лихо наляцѣло! пришло на астатокъ:
„Найлепшое заучера зъ нашихъ жарабитокъ
„Мядзвѣдзь—падла... дый кабъ-же вауки яго зѣбли!...
„Задушіуши у лѣсѣ, кинуй коло ели!...
„А Божежъ мой!... отъ быу бы конь черезъ два годы,
„А цяперъ што?—ничога окромъ одно шкоды!
„Дай пораху, паночку!“

Такъ старшій, чуць живой
Просіу пана даунѣйшій са двара мысливий.

— „Штожъ тутъ порахъ паможе?“—

— „Кабъ разъ здохъ маруха,

„Яго я почастую са стрѣльбы у вухо!“

— Чи ты, Гришка, зварьяцьеу?“

— „Не!—дзякаваць Богу.“

— „Якжежъ—ты на мядзвѣдзѣ?... Ледзве цягнешъ ногу,

„Якбы у лихаманцы скачуць табѣ руки.“

— И самъ я гэта знаю... Калижъ плачуць унуки,

„Дый гоманомъ вяликимъ поуна наша хатка.

„Кабъ нанъ видзѣу якое было жарабитка!

„И доуго и широко и крѣпко у варку,

„Самый гѣты конь быу бы намъ у гасподарку!...
„Ня дарую!... мядзвѣдзю навывцягну жилю!
„Кабъ ня мѣу я снакою и сиредаъ магилы,

Верш Янкѣ Лучыны «Стары ляснік»,
змешчаны ў «Северо-Западном календаре на
1893 г.».

прывабліваюць мае «Паляўнічыя акварэлькі»? Не ведаю. Мабыць, тым, што яны арыгінальныя і праўдзівыя, як фатаграфія, бо спісаны яны з сапраўдных факцікаў». І крыху ніжэй у тым жа лісце: «Паляўнічых акварэлек» я мог бы напісаць з капу, бо і цяпер, хаця і без ног, трываю ў заўзятасці да шаракоў і бакасаў, за ложкам у мяне ёсць самапал і езджу, калі здарыцца, паляваць на ўражанні, бо звярну нічаста пазбаўляю жыцця. Ці павінен я тады фабрыкаваць «Акварэлькі»? Даве ўжо абдумаў, адну напісаў слова ў слова з жыцця». Вельмі важнае прызнанне аўтара, што паэма ўзята з яго ўласнай жыццёвай практыкі. Значыць, існавалі прататыпы старога Грышкі і паніча. Думаецца, што паніч, ад імя якога вядзецца вершаванае апавяданне,— гэта сам паэт у час маладосці. Што тычыцца лесніка, то яго Лучына мог сустрэць у арандаванай бацькамі Мархачоўшчыне, куды яшчэ студэнтам прыязджаў на канікулы, або ў якім іншым кутку беларускага краю.

Разам з тым заўвага, што «Паляўнічыя акварэлькі» такія ж «праўдзівыя, як фатаграфія», ні ў якім разе не азначала, быццам паэма стваралася метадам капіравання рэчаіснасці. Гэта было несумяшчальна з дараваннем паэта, схільнага да пранікнення ў псіхалогію чалавека і да філасофскіх абагульненняў. Лучына проста хацеў падкрэсліць, што яго «Акварэлькі» не былі плёнам нястрымнай фантазіі, што пісаліся яны ў адпаведнасці з жыццёвай праўдаю. І паслядоўная плынь апавядання, і разгорнутыя пейзажныя замалёўкі з філасофскай алегорыяй, і этнаграфічная дэталізацыя ў апісанні побыту простых людзей, і паказ галоўнага героя ў разнастайных абставінах пацвярджаюць, што ў адлюстраванні жыццёвых з'яў Лучына не адрываўся ад рэальнай глебы і што ў самім характары выбару матэрыялу з рэчаіснасці, самой манеры падачы вобразных малюнкаў ён прытрымліваўся ў «Паляўнічых акварэльках» рэалістычнага спосабу ўзнаўлення пазнаных ім бакоў жыцця Беларусі.

Аднак у асобных лірычных адступленнях, дакладней у іх мінорна-задуманнай інтанацыі чутны водгук рамантычнага настрою аўтара, ды і ў раскрыцці вобраза Грышкі ёсць моманты рамантызацыі, якая ішла ад аўтарскай улюбёнасці ў свайго героя. Так ці інакш гэта спрыяла ўзвелічэнню эпічнай постаці беларускага лесніка. Па маштабу і ўзроўню мастацкага абагульнення роўнага яму вобраза ні ў беларускай літаратуры, ні ў іншамойнай літаратуры Беларусі другой паловы XIX стагоддзя няма. Таму «Паляўнічыя акварэлькі з Палесся» можна паставіць у такі гістарычна перспектыўны рад выдатных твораў, як «Песня пра зубра» М. Гусоўскага і «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча, якія прадвызначалі з'яўленне «энцыклапедыі беларускага жыцця» — «Новай зямлі» Якуба Коласа.

Рамантычны пачатак у творчасці Янкі Лучыны як на беларускай, так і на польскай мове ў большай ступені ўласцівы малым паэтычным формам. Праўда, у вершах апавядальна-гутарковага характару, такіх, да прыкладу, як «...Пакуль новы год настане на свеце» ці «Plus quam perfectum» («Даўно мінулы час»), ён амаль адсутнічае. Менавіта ў іх выяўля-

POEZYE

Jana Niestuchowskiego

WARSZAWA.

Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

Druk Józefa Sikorskiego, Warecka 14.

1898.

Титул книги
польских творца Янки Лучыны «Роезје» («Паззія»).

лася стылёвае падабенства да твораў выдатнага сучасніка Янкі Лучыны Францішка Багушэвіча. Інакш кажучы, шляхі таленавітых паэтаў, якія арыентаваліся на дэмакратычнага чытача і незалежна адзін ад аднаго шукалі эстэтычна блізкія народу формы паэтычнай мовы, на нейкіх этапах, здаралася, сходзіліся, хоць больш, вядома, пралягалі паралельна.

І сапраўды, абодва паэты не прымалі самадзяржаўна-буржуазную арганізацыю жыцця ў парэформенны час і ў цэнтр увагі сваіх твораў ставілі селяніна. Але рабілі яны гэта па-рознаму. Калі Багушэвіч сацыяльныя пытанні вёскі раскрываў у супрацьпастаўленнях і кантрастах, то Лучына закранаў іх ускосна ці апасродкавана, праз унутраныя перажыванні лірычнага героя. У Лучынавых вершах штодзённая рэальнасць прысутнічае дзесьці на другім плане. Яна аб'ектыўна не адлюстраваная ў бытавізаваных дэталях, але надзвычай адчувальная і нават названая, бо ў рэшце рэшт вызначае характар унутранага стану аўтара, яго сістэму выказвання пра свет ці ўзровень самараскрыцця. Лучынаўскі лірызм прыносіў у літаратуру непаўторнае эмацыянальнае гучанне.

Лірычны голас Лучыны заўсёды спакойны і стрыманы, з нявыведзенай на паверхню энергіяй страсці — ці то ў польскіх творах інтымнага зместу («Мерці не хачу я...», «Развітанне», «Змрочныя думкі» і інш.), ці то ў алегарычных прыродаапісальных вершах на беларускай мове («Сівер», «Вясна»).

З вобразам мужыка, прыгнечанага жыццёвымі абставінамі, паэт лучыў і вобраз радзімы. Сацыяльная няўтульнасць селяніна выказвалася ў беларускай паэзіі Лучыны і праз перажыванне за родную старонку, за яе лёс, праз мінорнае апяванне яе краявідаў:

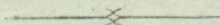
Ты параскінулась лесам, балотамі,
Выдмай пясчанай, неураджайнаю,
Маці-зямліца, і умалотамі
Хлеба нам мерку не даш звычайную.

А сын твой, беднаю адзет сярмягаю,
З лыка пляцёныя лапці абуўшы,
Едзе драбінамі ці калымагаю,
Конем, што цягне, як бы заснуўшы...

У прыведзеных радках верша «Роднай старонцы» паўстае зрокавы малюнак радзімы паэта, заснаваны на выбраных паводле яго светабачання канкрэтных вобразах-прыкметах роднага краю і падсвечаны шчымлівым пачуццём любасці да айчыны. Гэтае пачуццё паэта і ў шчырай спагадзе сацыяльна прыніжаным насельнікам сучаснай яму Беларусі, і ў непахіснай веры ў будучыню роднай старонкі, у будучыню яе народа:

Сонца навукі скрозь хмары цёмныя
Прагляне ясна над нашай ніваю,

ВЯЗАНКА.

Янки Лучыны
(Ивана Неслухоўскаго)

Пецербургъ.
1908 року.

*Тытул кнігі
вершаў Янкі Лучыны «Вязанка».*

І будуць жыці дзеткі патомныя
Добраю доляй — доляй шчасліваю!..

Патрыятычны матыў, так хораша і па-лучынаўску сардэчна прыўзняты ў вершы «Роднай старонцы», вельмі прыкметна і шматстайна пульсавалі ў польскамоўных творах паэта («Дзве зоркі», «Пышны малюнак», «Развітанне», «...Як мора, хвалююцца з ветрам прыгожа» і інш.), у якіх уяўленне лірычнага суб'екта пра радзіму складвалася не толькі з канкрэтна-жыццёвых рэалій, але і з мастацкіх сімвалаў (яснае неба, вецер Немановы, вецер свой, улонне айчыннае). У іх паэт усхваляваны не падзейнасцю жыццёвых сітуацый, а ўнутраным рухам асацыятыўнай думкі, паўтонамі пачуцця, наплывам успамінаў:

Бачу горны шчыт, цясніны,	Што калыша дрэў галовы
Ды чаму ў край іншы, мілы	І даносіць пах жывіцы.
Думка мчыцца да хаціны	Там шумяць, шапочуць дрэвы,
Той замшэлай і пахілай?	Звонка хср спявае пташшы,
Там над сцежкаю ігліца,	Там якіясь свае спевы,
Вее вецер Немановы,	Свае спевы, думкі нашы...

(«Пышны малюнак»)

Увогуле ж, лірызм у польскіх вершах Янкі Лучыны больш суб'ектыўны, больш інтымны, чым у яго беларускіх творах.

Лучына пісаў на трох мовах — беларускай, польскай і рускай. У яго творчасці ўзаемадзейнічалі дэмакратычныя традыцыі трох літаратур. Але вядучая роля ў гэтым узаемадзеянні належала паэзіі прызнанага песняра беларускага краю Уладзіслава Сыракомлі, гутаркі якога дапамагалі аўтару «Паляўнічых акварэлек» уважлівай прыгледзецца да навакольнай рэчаіснасці, зрабілі значны ўплыў на фарміраванне яго грамадзянскіх ідэалаў і літаратурна-эстэтычных поглядаў. Вернасць сыракомлеўскім традыцыям утрымала Лучыну ад захаплення як польскім пазітывізмам, так і праявамі мадэрнізму. Таму ў польскай крытыцы канца XIX стагоддзя замацавалася думка, быццам «Неслухоўскі быў сапраўды паэтам несучасным: новыя кірункі паэзіі на яго зусім не ўплывалі; яго настаўнікамі былі Міцкевіч і перш за ўсё Сыракомля». Генетычная сувязь польскамоўнай паэзіі Лучыны з творчасцю Сыракомлі выяўлялася перш за ўсё ў павышанай увазе да вясковых вобразаў, да простых краявідаў роднага краю, у здольнасці настроіцца на хвалю народнага светаразумення.

Памяці Сыракомлі Лучына прысвяціў польскую перыфразу яго праграмнага верша «Лірнік вясковы». Ідучы за строфікай і рытмічным ладам гэтага твора, чаргуючы чатырохстопныя з цэзурай і двухстопныя анапестычныя радкі з унутранай рыфмаю, Лучына запазычыў з яго вобраз лірніка — народнага носьбіта песні, стварыў вершаванае наследаванне, у якім герой Сыракомлі суадносіўся з сучаснай Лучыну рэчаіснасцю. Узрушаныя словы паэта пра няздольнасць грамадства ўспрымаць чуллівую родную

песню выкліканы не так шкадаваннем аб мінулым часе, як тымі маральнымі стратамі, якія непазбежна ўзнікаюць у буржуазным свеце. Зыходзячы з сыракомлеўскага ідэалу песняра, Лучына асуджаў меркантильнасць сваіх сучаснікаў, якія не адчувалі павязі з айчыннымі традыцыямі. Нягледзячы на сумненні, выказаныя ў вершы эмацыянальнымі запытаньнямі, аўтар перыфразы ўсведамляў часовасць абьякавага стаўлення людзей да сапраўднага мастацтва, верыў у ажыўляльную моц паэзіі, паяднанай з народамі.

Пытанні ўзаемаадносін паэта і грамадства Лучына ўзнімаў і ў сваіх беларускіх творах. Дзелячыся з чытачамі сумненнямі і падкрэсліваючы «няхітрасць» свайго мастацкага набытку, Лучына ў вершы «Пагудка», як і Сыракомля ў «Прывячэнні літвінам народных гутарак», зыходзіў з народнага разумення сціпласці ўласнай працы. Гэтым разуменнем была абумоўлена, зрэшты, стрыманасць у апісанні абодвума паэтамі беларускіх краявідаў, бедных на яркія малюнкi, але дарагіх сэрцу («Роднай старонцы» Лучыны і «Уражанні палескага падарожжа» Сыракомлі). Лучына збліжаецца з Сыракомлем у выкарыстанні беларускіх народна-паэтычных вобразаў і матываў (халодны вецер, непагадзь як увасабленне суровай рэчаіснасці ў вершы «Сівер»; чаканне вясны як выражэнне надзеі на лепшую долю ў вершы «Вясна»). Больш таго, Сыракомлева народная гутарка «Жме ня пшаніцы» падштурхнула Лучыну да напісання драматургічнага абразка «Старасць не радасць», у якім, па аналогіі з завязкай польскага твора, узнаўлялася задума бацькі выправаваць годнасць сваіх сыноў як пераемнікаў яго справы, як прэтэндэнтаў на бацькаўшчыну.

Сыракомлева паэзія была для Лучыны ідэйна-мастацкім арыенцірам. Можна, таму аўтар «Паляўнічых акварэлек» перакладаў на беларускую мову толькі творы Сыракомлі. Узнаўленая Лучынам пад назвай «Ямшчык» народная гутарка вясковага лірніка «Паштальён», дзякуючы публікацыі ў газеце «Минский листок» (1890, № 19), стала першым творам беларускай перакладной паэзіі, які прабіўся да масавага чытача ў парэформенны перыяд.

Услед за «Ямшчыком» з'явілася «вольнае наследаванне» Сыракомлевай гутаркі «Горсць пшаніцы». Напісаная ў 1856 годзе, яна не страчвала сваёй вастрынi і ў дзевяностыя гады, ва ўмовах далейшага выпявання нацыянальнай свядомасці беларусаў. Узнаўляючы «Горсць пшаніцы» па-беларуску, Лучына пайшоў па шляху пераказу галоўнай думкі польскага твора. Такая форма засваення іншамовнай паэзіі была выклікана хутчэй за ўсё жаданнем зрабіць гэтую народную гутарку ў нейкай ступені самастойнай з'явай беларускай літаратуры і тым самым узмацніць яе надзеяннасць. У адрозненне ад Сыракомлі апавядальнік у Лучыны не пабочны, аб'ектывізаваны назіральнік, а непасрэдны ўдзельнік падзей.

Каб надаць «Горсці пшаніцы» большую дынамічнасць, Лучына не падзяліў твор на часткі і, скараціўшы яго памер з 206 да 136 радкоў, сцісла перадаў змест арыгінала. Старшыня Піліп у Лучыны, як і ў Сыракомлі

стары вайт Шчэпан, пасылае сваіх сыноў у чужыя краі на выпрабаванне, каб пасля, калі яны вернуцца дамоў, цвёрда ведаць, хто з іх зможа замяніць яго на пасадзе. Андрэй і Янка (у Сыракомлі — Васілі і Грэгоры) не апраўдалі надзеі бацькі, бо пачалі пагарджаць звычаймі і культурай свайго народа. З гэтага выпрабавання ўзможным патрыётам выходзіць Грыгор (у Сыракомлі — Шыман). Дбаючы пра лепшыя ўраджаі ў родным краі, ён прывозіць з Украіны мяшок пшаніцы, каб раздаць яе «па горсці» аднавяскоўцам...

Узнавіўшы сыракомлеўскую гутарку на беларускай мове, Лучына паставіў «Горсць пшаніцы» на службу развіццю не толькі роднай літаратуры, але і абуджэння нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа. Гэтым твораў Лучына ўслед за Сыракомлем сцвердзіў, што сапраўдны патрыёт заўсёды імкнецца прынесці карысць свайму народу.

Патрыятычная тэма, глыбока распрацаваная вясковым лірнікам, знайшла працяг яшчэ ў адным перакладзе Лучыны — у вершы «Бусел». Не прытрымліваючыся літары арыгінала, перакладчык пэтычна дакладна перадаў задуму, настрой і дынаміку гэтага алегарычнага верша Сыракомлі. Тужлівасць ростані з родным улоннем, дзе былі спазнаны радасныя хвіліны, і няўпэўнасць у шчаслівым вяртанні з чужыны — словам, мінорны настрой ачалавечанага паэтам бусла, што збіраецца ў вырай, ашчадна перанесены з польскамоўнага тэксту ў пераклад.

У цэлым перакладчыку Янку Лучыну ўласцівы свабодны падыход да арыгінала, адметны ў кожным асобным выпадку. Калі ў «Горсці пшаніцы», вызначанай беларускім паэтам як «вольнае наследаванне», змест Сыракомлевага твора перададзены скарачана, то ў вершы «Надта салодкія думкі» тэкст, наадварот, пашыраны. Тут Лучына значна аддаліўся ад лексікі арыгінала, хоць і захаваў форму верша ў будове страфы. «Надта салодкія думкі» — гэта верш, напісаны па матывах польскага твора: думка Сыракомлі пра няплённасць сентыментальнай мары, яе адарванасць ад рэчаіснасці перададзена не толькі ў пашыраным памеры, але і ў іншай паслядоўнасці некаторых вобразаў, якія служаць яе раскрыццю; шаснаццаць дадатковых радкоў уяўляюць сабой дапоўненае асацыятыўнае прачытанне падтэксту арыгінала; асобныя Сыракомлевы параўнанні, захаваныя Лучынам, пастаўлены ў іншы кантэкст або суаднесены з іншымі рэаліямі, якія зыходзяць пераважна ад наследавальніка.

Перакладам у поўным сэнсе нельга лічыць і своеасаблівую інтэрпрэтацыю другой часткі верша Сыракомлі «Не я пня», у якой гаворыцца пра сувязь паэзіі з народам. Узнаўляючы радкі сыракомлеўскага разумення народнасці паэзіі, Лучына імкнецца надаць перакладу больш выразнае грамадзянскае гучанне. Узмацнення думкі пра непарыўную еднасць паэта з народам Лучына дасягнуў тут праз вобразныя запазычаныя з фальклору («як асіна, грудзь трасецца») і праз лексічныя адхіленні ад арыгінала (лірычны герой Лучыны не толькі чуе народную радасць ці гора, а зліўся з простым людам па добрай волі і заўсёды дзеліць з ім долю, і нядолю).

З Сыракомлі Лучына пераклаў яшчэ і паэму «Нядзеля» — праўда, не на беларускую мову, а на рускую. Але моўны выбар тут меў свае прычыны. Лучыну, відаць, чымсьці (можа, адвольнасцю) не вельмі задавальняў пераклад «Нядзелі», зроблены наўгародскай паэтэсай Вольгай Чумінай, якой ён, дарэчы, калі яна перастварала гэтую паэму па-руску, дапамагаў парадамі. Узнікла, такім чынам, творчае суперніцтва, якоё нікому не прынесла паражэння, але пазначыла індывідуальныя эстэтычныя густы, здавалася б, блізкіх паводле дэмакратычнага светаразумення і мастацкіх прычыпаў аўтараў.

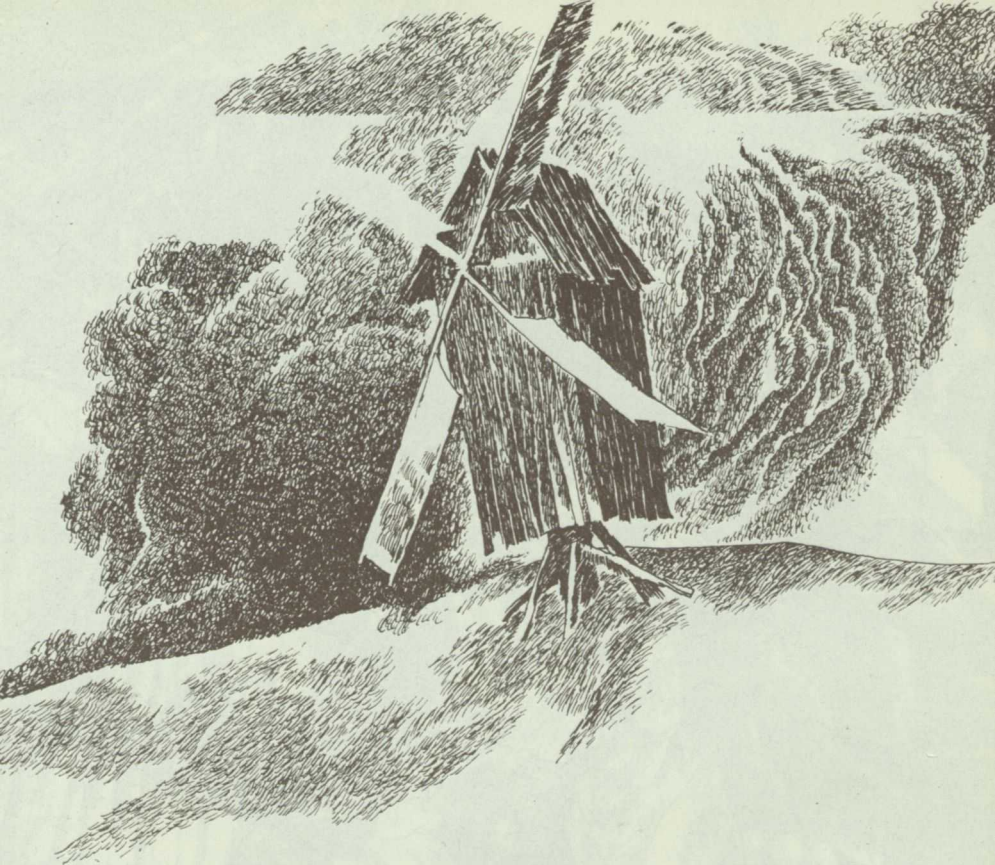
Янка Лучына, напэўна, перапісаўся з Вольгай Чумінай, калі наладжваў кантакты з «Вестником Европы», дзе навакзваўся знаёміць рускую публіку з польскай паэзіяй, у прыватнасці з перакладзенымі ім на рускую мову вершамі Адама Асныка. Аднак супрацоўніцтва з рускім часопісам не атрымалася. Якая тут паўстала перашкода, невядома. Невядома таксама, ці быў аўтар «Паляўнічых акварэлек» асабіста знаёмы з Чумінай. Гэтая старонка біяграфіі Лучыны пакуль не адгорнута.

Цікава, што Янка Лучына ўскладаў на сябе ролю пасрэдніка паміж польскай і рускай літаратурамі. Дзеля паглыблення польска-рускага літаратурнага ўзаемазнаёмства і збліжэння беларускі паэт перакладаў на рускую мову творы польскіх аўтараў (захаваліся толькі пераклады з Адама Асныка), а па-польску ўзнаўляў рускіх паэтаў: «вершы Вольгі Чумінай, сярод якіх перыфраза «Лірніка васковага» Сыракомлі «Оглянуй ли кругом», верш Мікалая Някрасава «Забытая деревня», байкі Івана Крылова, асобныя творы Уладзіміра Салаўёва і Аляксея Хамякова.

Калі да гэтага дадаць, што ў актыве Лучыны былі яшчэ і польскамоўнае наследаванне Генрыху Гейнэ, і пераклад уступнай часткі гамераўскай «Іліяды», які з выключным майстэрствам перадаваў на польскай мове антычны гекзаметр, што паэт працаваў і ў праязінных жанрах (запіс успамінаў удзельніка паўстання 1863 года на Міншчыне, нарыс «С праздничной поездки»), то можна пераканацца, наколькі шматгранны быў талент Янкі Лучыны, наколькі шырокі быў дыяпазон яго творчых інтарэсаў і як напружана, самаахвярна працаваў ён, не заўсёды маючы надзею ўбачыць напісанае ў друку.

Пры жыцці паэт убачыў толькі адну сваю кнігу — «З крывавых дзён». Але і тая была выдадзена, па сутнасці, ананімна. Уласнага ж зборніка польскіх твораў «Паэзія» Лучына ўжо не дачакаўся. 16 ліпеня 1897 года ён памёр, так і не давёўшы ў адпаведнасці з сваімі высокімі эстэтычнымі патрабаваннямі да канчатковай рэдакцыі варыянты беларускіх твораў, аб'яднаных пазней удзячнымі нашчадкамі ў кнігу «Вязанка».

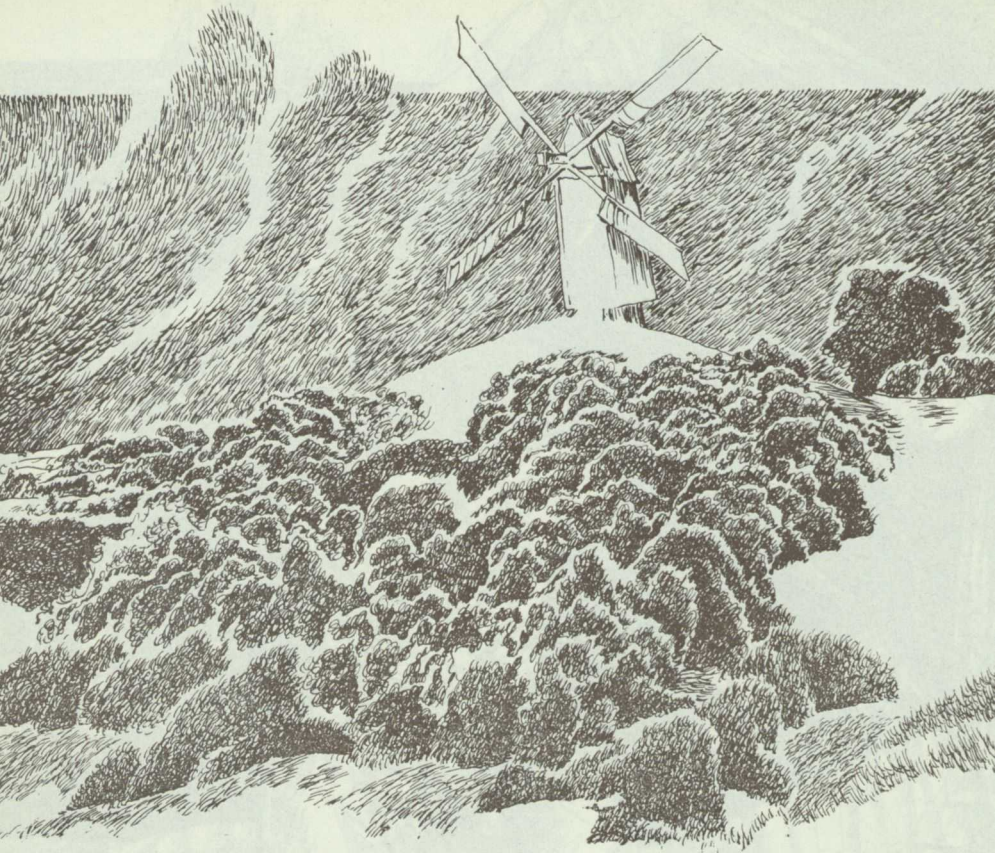
Уладзімір Мархель

*памятные
творы*

УСЕЙ ТРУПЕ
ДАБРАДЗЕЯ СТАРЬЦКАГА
БЕЛАРУСКАЕ СЛОВА

Дзякую Вам, брацікі, сястрыцы родныя!
За Вашы хвацкія песні народныя,
За тую гутарку Вашу вясковую,
За праўду светлую, за праўду новую!

Даўно мы не чулі братняга голасу,
І ніва нашая колас па коласу
Ветрам развеяна, градам разбітая;
Стаіць бяздольная, богам забытая...

Ці то над Нёманам, ці то над Шчараю,
Ці над Дняпроўскай затокай стараю,
Ўсюды падобныя, ўсюды знаёмыя
Сказкі і песні, ветрам нясомыя.

Ўсюды сустрэнуць з хлебам і соллю,
І з добрым словам, і са слязамі
Песню святую, пісану боллю,
Ўсюды ахвотна пойдучь за вамі.

Братцы, сястрыцы! — праўды нясыта
Маці-Зямліца! Ой! не забыта
Роднага слова святая сіла!..
Ёю гаворыць усюды — магіла!

Яе ж паслышыць наша старонка!
Спявайце ж, Братцы, смела і звонка:
Не згіне песня і Украіна!
Будзьце здаровы!

Янка Лучына.

ДАБРАДЗЕЮ АРТЫСТУ МАНЬКО

Манько хвацкі, мілы браце!
Далі Бог жа, ў нашай хаце
Як ты зуха, чалавека
Не пабачыш, пакуль века.

На цябе я ўсё дзіўлюся,
Ці паскачаш ты Пятруся,
Ці надзенеш у пакрытку
Бурлакову рвану світку,

Паліш люльку-насагрэйку,
Ці, прапаўшы за капейку,

.

Сабіраўся ты ў салдаты

Усё праўда, — шчыра слова,
Усё наша, ўсё вяскова
За голасам, за казачым
Хоць ты скачаш, то мы плачым.

Хіба ж, шоўшы цёмным лесам,
Ты пазнаўся з самім бесам,
І, прадаўшы душу шэльме,
Чараўнік ты хітры вельме!

Падпускаеш, йшоўшы ў таны,
Ў вочы чары і туманы.
Мусіць, мусіць так і была!..
Не схаваеш ў мяшку шыла.

А можа быць, браце родны,
Не псаваў Цябе нягодны.
Толькі ў поле і каморы
Ты вяскова наша гора,

Ліху долю, што на ніве
Паглядзеў ты справядліве.
Калі так, дык ўсюды браты!
Гэй! за Віслу, за Карпаты,

Ад Кралеўца да Дуная
За табой у такт спявая,
Поймуць Цябе ў тваім тане
Ўсе родныя, ўсе славяне.

ВЯСНОВАЙ ПАРОЙ

Гараць лучы ранняй зоркі,
Свецяць божы служкі,
Блісцяць расой усе прагоркі,
Заспявалі птушкі.

Ціха ў полі, на балоце,
Спяць паўсюды вёскі,
Толькі вецер ў пералёце
Калыша бярозкі.

Ноч не спаўшы за гулянкай
На вяселлі, сваты —
Піліп Окунь з Бычком Янкай —
Валаклісь дахаты.

Буркнуў Піліп, зубы сцяўшы,
У гутарцы з Янам:
— Не прыкраўшы, не прылгаўшы,
Тай не будзеш панам!

Праўда, кажуць, за тры мілі,
А крыўда у хаце.
Не папаўся, не злавілі,—
Зух ты, пане-браце!

Дурна кажа салавейка,
Брэша, сын сабачы:
«Дай! — дай!» — Песня та капейка!
Лепшы говар драчы:

«Дзяры!.. бяры!.. — Будзеш есці
І мёд піці збанам,
Пры худобе і пры чэсці
Скора станеш панам.

— А вароны што казалі,
Ой там, у граніцы?..
Яны кажуць: «Кралі! кралі!..
Там на шыбяніцы.

* * *

Заходзіць сонца за горы,
Паклалісь цені па лесе;
Вяршына старой аборы
Пазалацілась на стрэсе.

Вось вецер цёплы ад рэчкі
Нясе пах з лесу жывіцы
І польных кветкаў, і грэчкі,
І мурмантанне крыніцы.

Як ціха! Там, у патока,
Кулік часамі засвішча;
Толькі здалёка, здалёка
Шуміць з карчомкі ігрышча.

Знаць там гуляюць і рады,
Знаць веселяцца багата,
Гутараць старцы грамады
І скачуць хлопцы, дзяўчата.

Чаму ж па лесе, па полю,
Як воўк, адзін я заўсюды?
І плачу ціха на долю,
Поўны і смутку і нуды?

Чы не такі я, як людзі?..
Чаму ж грамады дзічуся?..
Ой, жаль мне ўеўся у грудзі
Па табе, зорка-Гануся!

Дзеля багацтва — старому
Ўсе твае красы дзявочы!..
Дзеля худобы — з сарому
Не кажу людзям я вочы!..

Толькі між хвоі, бярозы
Бягуць па лесе у сваты
Мой голас смутны і слёзы:
Гануся, зорка мая ты!..

ВЯСНА

Кажуць людзі: «вясна!» — піша так каляндар.
Хто ж пазнае яе? — калі сыпле ўсё снег.
Дарма ладзіў саху на той час гаспадар,
Дый і бусел да нас прыляцеў як на смех.
Жураўлі ўжо лятуць з крыкам звонкім — ключом,
Кінуў вырай кулік, чайка негдзе скігліць,
А ўсё север як дуў, дзьме па полю па том,
Гул па лесе ідзе: «Яшчэ летку — не быць!»

Ой, ты доля мая! — так, як гэта вясна.
Да мяне ты не йдзеш, — хоць даўно бы пара!
З горкай чаркі як піў, так і п'ю я да дна,
І не свеціць яшчэ у пацёмках зара.
Абзавіся! — гдзе ты? — за табой я пайду
На край света шукаць! — на якой ты мяжы?..
Адзавісь, зашчабеч салавейкай ў саду! —
Яснай зоркай ўзгляні! — Гдзе ты, доля, — скажы!..

✓ РОДНАЙ СТАРОНЦЫ

(Ты параскінулась лесам, балотамі,
Вывдай пясчанай, неураджайнаю,
Маці-зямліца, і умалотамі
Хлеба нам мерку не даш звычайную.)

А сын твой, беднаю адзет сярмагаю,
З лыка плячэныя лапці абуўшы,
Едзе драбінамі ці калымагаю,
Конем, што цягне, як бы заснуўшы...

Усё ў табе бедна. Часта заплача
Мужык араты дзеля злой долі,
Цяжка працуючы. Ён жа, аднача,
З табой расстаца не жджэ ніколі.

(І непрыглядную хату з пажыткамі,
І поле скупое, выган без пашы
Мы, апрунуўшыся старымі світкамі,
Любім і цэнім — бо яны нашы.)

Дасць Бог крывавым потам аратаму
Здабрыць пясчану зямліцу здарыцца,
Быць добра сытаму, хоць не багатаму,
А дзеля празніка чарка нам зварыцца.

(Сонца навукі скрозь хмары цёмныя
Прагляне ясна над нашай ніваю,
І будуць жыці дзеткі патомныя
Добраю доляй — доляй шчасліваю!..)

Пакуль новы год настане на свеце,
 Календар гэты, паночкі, купеце!
 Ён хоць і вышаў не вельмі прыгожы,
 А ўсё ж у хаце ён патрэбен можа.
 Праўда, адзет ён не надта багата,
 Аднача скажа, калі будні, свята,
 І гдзе бываюць якія кірмашы,
 Гдзе сабяруцца Янкі, Саўкі нашы,
 Калі родная вам міла старонка
 І мужык бедны, яго дзеткі, жонка,
 Калі наш звычай Вам знаёмы трошкі,
 Тут пра ўсё гэта будуць малы крошкі.
 Мы хочам добра ўсё зрабіць памалу,
 Каб нам бы вашу заслужыць пахвалу,
 А толькі — бедны: глеба пескавата,
 Якія ж там ўсходы?!

Чым хата багата.

СТАРЫ ЛЯСНІК

«Паночку, даражэнькі, дай пораху крышку,
 Калі маеш увагу на старога Грышку!..
 От ліха наляцела! прыйшло на астатак:
 Найлепшае заўчора з нашых жарабятка
 Мядзведзь — падла... ды й каб жа ваўкі яго з'елі!
 Задушыўшы ў лесе, кінуў каля елі!..
 А Божа ж мой!.. от быў бы конь чэраз два годы,
 А цяпер што? — нічога акром адно шкоды!
 Дай пораху, паночку!»

Так стары, чуць жывы,
 Прасіў пана даўнейшы са двара мыслівы.

— Што ж тут порах паможа?

— Каб раз здох маруха,

Яго я пачастую са стрэльбы у вуха!

— Чы ты, Грышка, звар'яцеў?

— Не! — дзякаваць Богу!

— Як жа ж ты на мядзведзя?.. Ледзьве цягнеш ногу,
 Як бы ў ліхаманцы, скачуць табе рукі.

— І сам я гэта знаю... Калі ж плачуць ўнукі,
Ды й гоманам вялікім поўна наша хатка.
Каб пан відзеў, якое было жарабятка!
І доўга, і шырока, і крэпка у карку,
Самы гэты конь быў бы нам у гаспадарку!..
Не дарую!.. мядзведзю павыцягну жылы!
Каб не меў я спакою і серэдзь магілы,
Калі будзе без кары то насенне ўражжа!!!
Чы ён мне шкуру злупіць, чы сам, шэльма, ляжа!
— Да ты ж хіба са стрэльбай даўно не меў дзела?
— Лет з пятнаццаць, як старасць маю сілу з'ела!
— Што ж цяпер ты ўздумаў? — ты ж старэе хрэна,
Страляючы не ўцэлш і ў копу сена.
— Скуль пан знае?.. Аднача ж я лічу на гэта,
Што маруху патраплю перавесць са света.
Не глядзі, пан, што гарбом мне сагнула спіну,
Вымяркую ў вуха чы ў лоб, у серадзіну!
— Да ты хіба сягоння блёкату аб'еўся?..
Куды ж розум даўнейшы у цябе падзеўся?..
Мерыш сілы старыя, Бог зна, якой мерай!
— Дай пораху, паночку, бо пайду з сякерай!
— Ось мы лепей іначай гэту скончым справу:
На мядзведзя ускора устроім аблаву!..
— А, крыў Божа! не трэба, паночку, не трэба!
Ён уцячэ з аблавы!.. Не каштую хлеба,
Спаць не буду, пакуль жа не заб'ю маруху,
Пакуль чорну на землю не выпушчу юху,
Пакуль шкуру ў нашай не развешу хаце:
Ось! — гэта для вас, дзеткі, па нашай утраце.
Ён уцёк бы з аблавы, як піць даць, паночку,
Да жарабятка прыйдзе на трэцюю ночку,
А я і прыпільную!!!

— Проста жаль старога!..
Слухай, Грышка! — каб дзеткі не плакалі многа,
Дарую жарабятка ад сёвай кабылы!..
Бяры! і спакойся!

— Да самай магілы
Буду Бога за вамі прасіць, ясны пане!..
Каб вам і вашым дзеткам даваў панаванне
За вашу для нас бедных добрую натуру,
Ды й пану ж ад мядзведзя прывалаку шкуру.
— Як-та шкуру? — якую?...

Дый з яго, халеры,
Жаль бо некі вялікі еў мяне без меры,

Яго я звесці кляўся, пакляўся на душу...
Дык і слова прад Богам стрымаць цяпер мушу.
— Гм!.. а стрэльбу чы маеш?

— Ёсцяка у клеці; —

Учора трошкі правіў, папсавалі дзеці.
Але стрэліць — нічога!.. я знаю старуху,
Яшчэ раз мне паслужыць!.. Будзе гад без духу!
— Ты лепей гэты штуцэр на! бяры ад мене!
— Не, паночку! не трэба!.. кажу на сумленне,
Не ўмею я з панскай... лепей з сваей плясну,
Але будзь, пан, спакоен! — як у свечку ясну!
— Казёл ты! больш нічога!.. Усе вы такія!..
На порах!.. Ды й няхай жа сам Бог цябе крые!
Назаўтра, яшчэ з лесу не ўзглянула сонца,
Пан праснуўся, падняўся, паглядзеў у ваконца;
Глядзь! —

а Грышка са стрэльбай сядзіць ужо на ганку —
— Па мядзвездзя да лесу пашлі, пан, хурманку.

ПАГУДКА

З песенькамі, чытацелі, нясмела прад вамі
З добрай волі станаўлюся... [Жартамі, слязамі
Складалася яно тое, што тут на паперы
Пісалася у час думкі і у добрай веры.]
Чы забавы з гэтых песень хоць бы крышку будзе?..
Няхай судзяць братні людзі ды й на братнім судзе.
Назбіралась вязаначка на дар маёй браці
Сярэдзь нашых палей, лясоў, сярэдзь сенажаці.
Не для зыску збіралася і не дзеля хвалы,
Так — папросту, як збіраем зелле ў дзень Купалы,
Не завадзіць па мазолі мінутка вяселля.
Я стараўся асцерагчысь паганага зелля,
А чы гэта удалося?.. чы то зелле знаю?
Чым прыгодзен дар малы братам у родным краю?..
Думкі гэты мучаць душу у вашага брата,
Калі вінен — выбачайце!..

Чым хата багата!..

ШТО ПТУШКІ КАЗАЛІ

Ноч не спаўшы за гулянкай
На вяселлі, сваты —
Піліп Окунь з Бычком Янкай
Валаклісь дахаты.

А было жа гэта ў маі
На ўсходзе сонца.
Салавейка свістаў у гаі
Галасно бясконца,

І зязюлі абзывалісь
І птушачкі малы,
Шчабечучы, залівалісь
Дзеля божай хвалы.

Блішчыць у яснай пазалоце
Зоранька чырвона,
Закрычалі на балоце
Драчы ды варона.

Буркнуў Піліп, зубы сцяўшы,
У гутарцы з Янам:

.....

«Заўсім дурань салавейка,
Брэша сын сабачы!
Дай!.. дай!.. песня та — капейка!
Лепшы говар драчы:

«Дзяры!.. бяры!.. будзеш есці
І мёд піці збанам,
У худобе і ў чэсці
Хутка станеш панам» —

«Гэта — праўда!.. Ось аднача
Слухай на астатку,
Што варона нам закрача
На ўсё гэта, братку?..

Во!.. чы чуеш?.. ужо казалі,
Сеўшы у крыніцы:

«Кралі!.. кралі!.. кралі!.. кралі!..
Да й... на — шыбяніцы!»

КАРШУН

Быў ясны дзень, гарачы дзень
І было ціха, хоць сей мак.
Скаціна забілася у цень,
За ёй пастух прамеж сабак.
А лес лістком не калыхне,
У гушчы птушкі селі спаць,
І рыбкі ў рэчачцы на дне,
Пад куст хаваючысь, стаяць.
Духота некая вісіць,
Нявольны сон усіх бярэ,
І толькі каня просіць «піць!»,
Кружась над лесам у гарэ.
Я ў поле выйшаў. Божа мой!
Красуе жытні колас ўжэ.
Рукой абцёршы летні зной,
Я сеў на камень пры мяжэ.
Любуюсь жыткам. Із-пад ног
Паднялася птушка да гары,
А тут каршун, а каб ён здох!
Хоп! гэту птушку ў кіпцюры.
Панёс!..
Што гэта мне за знак?
Такую думку думаў я,
Адкуль узяўся гэты птах?
Ой, бедна ж птушачка мая!..

.

СІВЕР

Эй ты, сівер, — не дзьмі!.. не патрэбен ты нам,
Ад палудня цяплу з табой ходу няма!
Хоць бы раз без цябе зарунець бы палям,
Хоць бы раз у свой час адышла бы зіма!
Ўстрапянуўся бы дух ў чалавечай грудзі,
Ды й забылі бы мы мора смутку ды й слёз.
Сціхні, сівер, хоць раз, па лясах не гудзі.
На далёк акіян убяжы ты, мароз!..

ШТО ДУМАЕ ЯНКА,
ВЕЗУЧЫ ДРОВЫ Ё ГОРАД

От і свята, от каляды,
На марозе скрыпяць санкі...
Ўсе на свеце святку рады,
Ўсюды песні і гулянкi.
Скачуць хлопцы і дзяўчата,
А гарэлкі п'юць чы мала?!
Адно слова — ўсюды свята.

Ну! кабыла, чаго стала?!
Чаго стала?!.. скажаш — цяжка,
Ды й не надта ж ты і сыта,
А мне ж лёгка?.. глядзь, сярмяжка
Стара... рвана... ветрам шыта...
Стаў крапчэй мароз ка святу,
Ось і зорка забліскала.
Хоць скарэй бы мне у хату.

Ну! кабыла! чаго стала?!
Дроў у месце многа трэба,
І цана ж на іх сярдзіта,
Прадам дровы — куплю жыта.
От і лезу з цяжкім возам,
Як бяда у карк пагнала
Такім ліхам ды й марозам!..

Ну, кабыла, чаго стала?!
Адагрэцца б у карчомцы,
На дарогу стукнуць чарку...
Дык я вінен грошы Шлёмцы,
Каб не даў часам па карку!
Ой ты, доля!.. ў гэту пору,
Як мяне ды ты прабрала!..
Ну, кабыла! Ну, на гору!
Каб ты здохла, чаго стала?!

ДЗЕНЬ ЗА ДНЁМ

Ой! Скажэце, скажэце,
Як жыць трэба на свеце?
Хмары скрылі нам сонца,
Вецер вые над нівай,
У каторай старонцы
Шукаць долі праўдзівай?
Той улева, той ўправа
Хочуць весці нас радай,
Трэці надта цікавы,
Куды пойдзем грамадай.
Ні адзін жа не скажа,
Куды будзе дарога...
Што нам братне, што ўража —
Пытай праўды у Бога.
Папытайся сумлення
Дый і розум мей ўласны,
Як наскочуць здарэння,
Ці прыпадак няшчасны,
А то думай на сходзе,
Ці пытайся у Іска.
Што ж каго там абходзе
Наша доля мужыцка.

ПАЛЯЎНІЧЫЯ АКВАРЭЛЬКІ З ПАЛЕССЯ *

I

ЗАМЕСТ УСТУПУ

«Цікава мне, паніч, што з гэтага настане? —
Вёў мову Грышка, як прылёг быў на паляне,
Дзе адпачыць спыніліся стральцы ў бары. —
Мо не да ладу я кажу, мо ўжо стары?
Што змена часу дасць нам, страты ці прыбыткі?
Выходзіць, пане, як у бабкі-варажбіткі.

Спрачацца не хачу, заўвага ж ёсць адна:
Я, не раўнуючы як той кравец з сукна,
Вам лёгка з кожнага тугэйшага нязломка
Двух выкраю мяшчанаў меры добрай, ёмкай.]
А хіба ліха нашу чэлядзь, дабрадзей,
Не гладзіць гэтак, як барсук сваіх дзяцей?
Го! го!.. каб злыбеды зубоў не вышчаралі,
З асілкамі-дубамі люд бы раўнавалі.
Вось! — блізка хоць бы ўзяць: паніч, як хорт, худы —
І цьфу! — аж падступае злосць, то ж пан сюды
Прыбыў з прысохлай скурай да пашчэнкаў з места!
А як пашастаем па лесе мы сумесна,
Бог дасць, усцешыце паправаю мяне,
Пакуль пан жыць на лад мястовы не зачне.
Ды, мой панічу, праз паўгода быць вам потым,
Нібыта той камар, што хворы на сухоты». —
«Не рады шчыраваць, ды мушу». — «З вышыні
Хай трэснуць перуны, хай высмаляць агні
Хвалёны гэты лад і новыя парадкі!..
Чыгунку будаваць тут хочуць — даастанку,
Ушчэнт павысякаюць Чорныя Ляды,]
Збярэцца купай набрыдзь, з'едуцца жыды,
Як ганчакі, абнюхаюць усё зняцерпла
Да Князя-возера ад Машукоў і Цепры,
Спусцее Паграбішча, пойдзе ўсё на звод,
І ў Муты схоча ліпкі на прыбыткі зброд,
Пакуль не высуць сокаў, бы кляшчы, з зямелькі,]
І шчырасць нашу высмее прыблуда нейкі,

* Творы, пазначаныя зорачкай, напісаны Я. Лучынам па-польску.

Да ніткі абскубуць...

Як рады дасць тады
Жыхар, якога жывяць Чорныя Ляды,
Калі за венік нават, што цяпер дармовы,
Плаціць павінны грошы!.. А кантракту ўмовы
Калі падпіша?..

Год ад году і канец,
Не толькі знікне звер у нас, але й глушэц.
А прыйдзе час, што й качкі не забіць на свеце,
Што на драздоў і *дзятлаў* будзем ставіць сеці,
Цьфу!» —

Разважаў так Грышка розумам сваім,
Аблічча, постаць, світкі крой казалі ўсім,
Што з продкамі Палесся ён лучба жывая
І, як дзіця прыроды, з ім не парывае,
Выхоўвалі яго імшарыны, чарот,
Разліваў далі, *душагубкі*, што з калод.)
Спрачацца з Грышкам цяжка, ў галаве закутай
І дыспут не асветліць векавых закуткаў,
Ды ўперад гляньма, ў час далёкі разам з ім,
Ці ёсць хоць частка праўды ў выказе такім?

Ідзе да люду поступ, хай ідуць і людзі,
Гудок фабрычны кліча, паравозы будзяць,
Свет белы абягае тэлеграф ганцом,
Развееў цемру Томас Эдысан святлом.
І не відаць акрэсу, нас куды загоніць
Навукі грунт і моц мазолістай далоні!

Пад ногі поступ падабраў вякі, пад спод,
Усё, што адпадзе, асуджана на звод.
Пратэставаць дарэмна і навошта збочваць,
Бо людзі кажуць: «Жыць і карыстаць мы хочам!»
На акіяне хвалі марна люцяць бой:
Іх топча карабель, з іх пена за кармой.
Што небасяжных гораў тоўшча значыць будзе,
Калі тунэлі іх наскрозь прабілі грудзі?

Ты чым жа ёсць, Палессе, ціхі, глушны край,
З адменаю тваёй, куды ні завітай,
Дзе дзікая краса прыроды ад зачаткаў,
Дзе памятки князёў, тых Рурыка нашчадкаў,
Што ў стэп на полаўцаў збіралі вояў раць,
На дзіды тураў колісь сілу мелі браць?

Ты ёсць аблога, нечапаная ніколі,
Што мае пад сяўбу плуг поступу адолець.

Вы, мшары й пушчы, знікнеце, як марны сон!
Звядзецца звычай продкавы, стары закон,
І ўсё, што слухна да мінуўшчыны належыць,
Памрэ павольным сконам зўбра ў Белавежы.]

Паверма, шчасце заквітнее на зямлі,
Шумець там жыту, дзе балоты век былі.
Палескай простаі грамады нашчадкі ў хатах
За стол шырокі сядуць у бяседзе братняй,
Нарэшце скажуць: «Шчасце і да нас прыйшло!»
Паверма шчыра!... Шапенгаўэру на зло!...

Вось колькі абразкоў, сабраных у прастоты
На полі, сенажаці, ў пушчах, на балотах,
Каму жывы пра нейчую натуру сказ
За кнігу быў найцікавейшую ўвесь час,
Каму і рыфмы (што цяпер як бы не ў модзе)
Ніколі не былі ў жыцці на перашкодзе.
Хто мае за людзей усіх палешукоў,
Таму не збрыдзее змест гэтых абразкоў.
Мы з праўдаю не размінуліся ў прысудзе,
Што гэтак ёсць, што так было, ды так не будзе.

II

ПЕРШАЕ МАЁ ПАЛЯВАННЕ НА ЛАСЁЎ

Папуску даўшы паляўнічай раз ахвоце,
Страляў калісь чачотак, вераб'ёў на плоце.
Стары пабачыў Грышка, йшоў кудысь сабе,
Сярдзіта плюнуў ды сказаў быў у журбе:
«Панічу! эх, панічу! пахвалы не мецьмеш,
Што ў пташачку даверлівую смерцяй меціш.
Набою шкода — раз, другое ж — без віны
За што ж іх, дробных, бедных, біць, калі яны
Завей, маразамі туляцца пад стрэхі?
Дапраўды, грэх вялікі з гэткай уцехі.
Хіба ў лясах звяроў няма, панічу мой?
Няхай бы волю там ахвоце даў сваёй.
Забіць лася, ваўка, хоць шарака не тое,
Што на чачотак, вераб'ёў псаваць набоі.

Ці згода ёсць, паніч, на ўмовіны? Як мне
Пан слова дасць — ніколі ў пташку не стральне,
Я сам лася аб'еду, так пастаўлю пана —
За крокі будзе тры рагач неспадзявана». —
«Так, згода, згода!»

* * *

Тыдня не мінула шчэ,
Чакаў старога Грышку, недзе знік з вачэй,
Нарэшце ён з'явіўся. Значылася з міны,
Што ім прынесены шчаслівыя навіны.

«Панічу, блізка, дзе чароту гушчыня,
Ёсць лось-рагач, ласіха, з імі ласяня.
Дык рушым заўтра з панічом, як ледзь заднее.
Мароз слабы, без ветру, ёсць тады надзея
На шчасце ў паляванні-добраю парой.
Вазьму я сані пад'яздовыя з сабой,
Свайго каня, сыноў, упэўнены, панічу,
Ў лася, бы ў сена стог, страляцьме паляўнічы.
На паляванне ці гатовы пан як след?» —
«А як жа, як заўсёды». —

«Клопат наш сакрэт,
Усё дапільнаваць. А стрэльба ці набіта?» —
«Не». —

«Што? Мы ж вырушым да дня шчэ менавіта.
Зашыў у скурку кулі?.. браў іх на замер?» —
«Не». —

«Як жа быць, панічу?» —
«Ат! зраблю цяпер,
Ці стрэльбу набіваць мне будзе клопат нейкі?» —

«Панічу, прабачай! ласі не верабейкі.
Не выйдзе анічога! Хай дазволіць пан
Самому мне дагледзець паляўнічы стан.
Трэ гэткія дапасаваць набоі ў рулю,
Каб стрэліў — і пайшла раўнюткам шнурам куля.
Даць пудла нельга. Клопат маю ці ж малы
Шукаць?.. Вось тут мае, панічу, пасталы,
У іх не холадна і ўзімку, то ж не ў ботах,
Лацвей на снезе ў лапцях і трымацца потым.
Апратка ё?» —

«Ў мядзведжым футры йду на дзіч». —

«Ха! ха! А снег? З яго не выпаўзе паніч!
Што ж даць?... Лісінае ёсць бацькавае футра,
А чым падперазацца?» —

«Шалем». —

«Вось дык мудра!

Дапраўды, з гэтым панам тысяча пацех!
Паніч, як тычка на мяжы, то ж проста смех!
Мы ж едем на ласёў, яны ж бо не цяляты.
Няхай паніч усё абдумае заўзята,
Драбніца можа загубіць надзею ў нас,
Ласі не верабейкі, паўтару шчэ раз,
Ад сорама згарэць, як уцякуць з-пад носу.

А Божа ж мой! паніч якую стрэльбу носіць!
Цьфу! з руляў нешта сыплецца, пабач, само.

На соек можа едзе пан, на дзятлаў мо?
Дальбог, паніч мне насланне ліхое!
У стрэльбе бруд. Ці ж пэўныя дасі набоі?
Бяру я стрэльбу, зрання прынясу сюды
Набітай добра, чыстай, — і палой тады.

Ха! ха! не можа ў паляўніцтве пан кумекаць.
Хвала жыве хай Госпаду Хрысту!» —

«Навекі».

* * *

На ўсходзе ледзве толькі пачало віднець,
Быў да паслуг ужо стары асочнік мне.
Апратку ўбачыў Грышка і здзівіўся шчасна:
«Вось, можа, й паляўнічы калі-небудзь з часам
Узорны выйдзе з пана. Едзьма, днее вунь,
Астатні раз на досвітку п'яе п'явун.
Ласі тут блізка, хутка ім заступім ховы.
Не стрэлі бабы — ўдача будзе адмысловай».

На санях, на Палессі гэтка адным,
Балотам едзь сабе, па цаліку лясным,
Не шпаркі бег у іх з-за палазоў высокіх,
Затое снег ужо не падапрэ глыбокі, —
Мы рушылі, радком сядзелі ўчатырох.
Хоць моцны, конь ішоў ступою, сані цёг,
Яны, здавалася мне, рухаюцца ледзве.

Сплыло так манатонна з дзве гадзіны недзе.
Прашу я Грышку:

«Едзь хутчэй! задаў нуды». —
«Паспех людзям на смех. Што станецца тады?
Ці ж лось прывязаны чакае ў лесе дзесьці?
Пайсці ён можа і далёка нас завесці,
А конь прыстане, ўнікне ўся яго мага,
І працай марнаю прыніжаны слуга!»

Я змоўк і ў гэтыя сумотныя хвіліны
Чытаць пачаў сабе палескія мясціны.
Абшары дзікія, без сцежак і дарог,
Асочнік толькі знаць ды звер палескі мог.

Прыгожы, некрануты край перада мною,
Чарот бязмежны, пушча з сіняй глыбінёю,
Дзе хвой выносістых завершаны стажок,
Як галаву, траха пасерабрыў сняжок,
А побач клён раскошны, дуб стары, гарбаты,
З разлогаю сукоў магутных, вузлаватых.
Падшыта ўсё густым ляшчыннікам, лазой,
Каб таямніцы ў глыбіні схаваць лясной.
Ціхота... толькі дзятла стук заўзяты, бойкі,
Ці крыкне папялістая ў спалоху сойка,
Ці свіст арэхаўкі, аўсянкі цвірк чуваць,
Ці піск гілёў, што чырванню зімой гараць.

Язда мне здоўжылася, і сказаў быў Грышка:
«Хай *папяроскі курыць* пан, як часу лішкі.
Сваё як толькі зойме ў лесе месца хтось,
Курыць ні-ні! бо не падыдзе блізка лось.
Нюх добры мае. Я дзе кіну сена жменьку,
Адразу хай паніч саскоквае ціхенька,
Схаваецца за вольхай самаю грубой
І пільна слухае, глядзіць перад сабой —
Да пана проста мае лось прыйсці з чароту.
Няхай паніч падпусціць, цялячыся потым
У грудзі, ў шыю, пад лапатку — як зручней,
Абы папаў, каб марна не ўпусціць надзей!
Ласі тут блізка. Пан, пабач! — то ж след ласёвы.
Цішэй! не гаманіць, бо звера спудзіць мова».

Падрыхтаваўся скокнуць і сяджу маўчком...
Мы едем, едем!.. Знецяргеўся і цішком

Спытацца вырашыў: «ці скоро?» — ў гэту хвілю
Заўважыў, што набок свой голаў Грышка хіліць
І сена кінуў жменьку.

Гоп! — я ў гушчары.

Паехаў Грышка.

Справа — волат-дуб стары,

А злева цягнецца чарот густы, балота.
Ляцеў крумкач паспешлівым і шумным лётам.
Зняменне... Я на дрэва ўспёрся плечуком.
Густы чарот, які быў злева за грудком,
Радзеў тут гэтак, што перада мной паляна
Лягла, і атачаў яе лясок мяшаны.

Я пільна слухаў, пільна ўглядваўся ў чарот,
Вялікі пазначаўся ім абшар балот.
Калі мяцёлкі пташка парушала часам,
Стаяў як укапаны, сэрца біла часта.
Здавалася ад шамацення шмат разоў:
То ж лось надходзіць! — не! — я памыляўся зноў!
Бо шолах той змаўкаў, была наўкола ціша,
Мяцёлкі ветрык ледзьве толькі пакальша,
Як пташка толькі сядзе, хіліцца гучок,
Сініцы толькі побач ценькі галасок.
Трывала гэтае чаканне мо з гадзіну,
Заеў быў нуд. І вось шчаслівая хвіліна —
Бег ліс палянай. Цэль хочь ледзь відаць,
Сабе падумаў: стрэлю! Стане там чакаць
Хто тых ласеў, няхай іх д'яблы!..

Ліс наўцёкі,

Як бы пачуў мяне за вольхаю высокай.
Шчыпаў марозік злёжку і калоў траха,
Зноў думаю: да ліха! рукі грэць жа льга.
Спусціў куркі, засунуў я ў кішэні рукі,
Прысеў на снег, гляджу бяздумна ў даль з дакукі.
Ахвотна папяроску закурыў пасля.
Ці ж можа дым той даляцець аж да ляся?
І раптам нешта затрашчэла на паляне,
Як быццам чую я каня: то йдзе, то стане...
Ускокваю! шчоўк! шчоўк! куркі. Лаўлю гук той,
А сэрца б'ецца, хваляў у грудзях прыбой.
Яшчэ хвіліна — рукі, ногі задрыжэлі:
За крокаў сто мо лось стаяў вялікі вельмі,
Выцягваў храпу звер на незнаёмы дух,
Тапырыў вуха і цягнуў паветра ў нюх.

Раз! два! з дзвюх руляў пакаціўся гром усюды,
Лось скачыў у чарот маланкай з перапуду —
Ягоны тупат чуецца штораз слабей.
Зноў цішыня, чарот калышацца сабе.

Дзесь гримнуў стрэл, за ім другі адразу ляснуў,
Зноў ціша мёртвая.

Мінула многа часу,

Аж бачу на паляне рухаецца штось,
Прыгледзеўся: там Грышка, з ім сыны і лось
На санях. Звер прыкметна іх сабой абцяжыў.
Курылі люлькі, йшлі радком утрох паважна.

* * *

Як я апавядаў пра свой залішні спех,
Смяяўся Грышка, саркастычны быў той смех,
Спаўняючы закон з бутэлькай паляўнічай,
Сказаў:

«Ласі не верабейкі?! Так, панічу?»

III

ПЕРАД КУЦЦЕЙ

«*Куцця*, паночку, заўтра, трэба ў поле рушыць,
Вялося так спрадвеку».—

«З дому йсці не мушу:

Мароз вялікі, вецер, дзе ні стань — шарпак,
Псы лапы зраняць».

Як сказаў быў, Грышка так
І пляснуў у далоні з распачы, ныйначай.

«Паночку! што я чую?! Што ўсё гэта значыць?
Якая завіруха нават ні была б,
А трэба йсці. Няхай не слухае пан баб!
То ж бабскае, відаць, зрабіла лапатанне,
Што пан не жагадаў ісці на паляванне:
Зашкодзіць! — ляп! няможна! — ляп! Абы мянціць.
Цьфу! — заўтра з паляўнічых дома хто сядзіць?
У дзень *куцці* паўсюдна ловы ладзяць людзі.
Як заўтра пан заб'е, дык цэлы год біць будзе,
Як пудла дасць, пасля і ўлетку, і зімой
Натрапіць... стрэліць... папакруціць галавой!»

Шарак, забіты заўтра, многае пакажа,—
Як лось, казуля ў іншым часе, столькі ж вагыць.
Ну, хоць дразда забіць, хоць амялушкі дзве,
На птаства будзе шчасціць і не дзе-нідзе.
Ісці нам конча трэба!» —

«Ат! адно вярзенне!

Стары, а верыш у дурное прырачэнне». —
«Лухта? Паночку!.. Вось жа ў недалёкі час
Базыль з Крывого Логу ў дзень *куцці* якраз
Ваўка і не забіў. Такі стралец!.. год цэлы
Пасля партач быў з партачоў, а ўсюды смелы.
Сам бачыў, схібіў у дзика — хоць бы кусток,
Пытаюся: мо хворы?.. мо п'яны, браток?
Панурыўся, стаіць ён як дурны, аж шкода,
Мне ў дзень *куцці* той, кажа, воўк папсуў. Я згодны.
Забіў тады... аж радасна на сэрцы мне!
Клаў зверу!.. хоць на крокаў сто і хвасянеш.
Пасыпалася шчасце мне, як з меха зерне.
Сава! — гляджу раз... луп!.. а падае цяцёрка.
Абход удачлівы. Нагледжу свежы след
І адгадаю месца зверу, ўвесь сакрэт». —

«Ну, досыць!.. Заўтра йдзём куды на паляванне?» —
«У лазняк». —

«А там ці знойдзем?» —

«З-пад зямлі дастанем!» —

«А потым?» —

«Хмызам, ад балота і здаля,

З другога боку. Госпаду Хрысту хвала!»

IV

НА ЛАСЕЎ НА РЫК

«А мой панічу дарагі! дабрыдзень, братка!
Сядзеў паніч так доўга ў месце тым праклятым,
Пытаўся я штодня ў двары, на вёсцы ўсёй,
Калі да нас прыедзе ўрэшце вучань мой?!» —
«Не мог прыбыць раней праз розныя замінкі». —
«Здароўе як?» —

«Нічога». —

«У твары ні жывінкі,

То ж места не заменіць наш вясковы кут,
Мудрэйшыя вы там, ды жваўшыя мы тут:

Вось я — стары ўжо дзед, шэсць крыжыкаў налічваў,
А кожнага падужаў бы шчэ з вас, панічу». —
«Хвальба». —

«Ды не зусім! — шчэ не слабы на ўсё.
Пан знае?.. пачаліся вабы на ласёў». —
«То добра». —

«Сёння ж паспрабуем надвячоркам:
Удвух мы з панам рушым памаленьку *борам*,
Завабім у Лядах, пры возеры Гнілым». —
«А мо ў Кругліцы ёсць?» —

«Бронь Бог на слове тым!
Крушыны дзе няма, там часу лось не бавіць». —
«А за ракой?» —

«Там не было на лекі нават!..
І начаваць да Базыля. Як стане днець,
Дадому рушым праз імшары, і канец.
Як прыйдзе лось на ваб, забіты будзе намі,
А не, дык што ж... хіба ж адважваюць кіямі.
А мо ў Лядах паніч ваўка ўпалое сам!
Сядзіць хітруга, як на варце сочыць там.
Спанатрыўся... і як цялё вялікі, шэльма.
Вастру я зубы на яго, мне кроў псуў вельмі!» —

«Як жывяце?» —

«Патроху нейк жывём сабе». —
«Тытунь, фунт пораху і шапка вась табе». —

«А мой жа дабрадзею! дзеткі-паняняткі!
З вас кожны помніць пра мяне і ў местах, братка!
Над тытунямі панаў гэты вась тытунь!
А люты! аж у мозг, да слёз, пад нос не сунь!
Заўзяты грэц з мястэчка, мешчанчук насаты,
Калі нюхнуў, быў чых — паліў нібы з гарматы.
Якое дзіва!.. спірт!.. а шапка! Божа мой!
Пайду я на Вялікдзень да касцёла ў ёй.
Ангельскі, пэўна, порах... Шмат з яго рахубы:
Драбнюткі — нібы пыл, а з пысы выб'е зубы,
Дай толькі мерку добрую... Яшчэ з адзнак:
І дыму мала, ляскае бізун вась так,
Нясе, казаў бы, шнурам!

Нам пара ў дарогу,
Ляды дзе, столькі шчэ да возера Гнілога,
Таму збірацца не марудна трэба край.
Іду наказваць, фурман запрагае хай».

Нябавам, не пазней як з паўгадзіны можа,
Сярод палеткаў, што азалаціла збожжа,
Спаміж жытнёвых коп іржэўнікам далей,
Паўз ніву грэчкі, на якой шчэ цвет бялеў,
Цёг трухам просты воз, *драбінкамі* названы,
Таварыш паляўнічых, конік наш буланы.
Я з Грышкам попlech быў, спяшаўся да Лядоў,
Звяселены і думкай, і надзеяй зноў.
Нібыта стужка, лес наперадзе далёка
Раскінуўся, абняўшы небакрай шырока.
А жнівеньскае сонца прыспарала жар,
Блакiтны промнямі выбельвала абшар,
Хіліла бег свой дзённы пакрысе. За возам
Клубіўся хмаркай пыл, узбіты на дарозе.
Клубоў разрост супыніць неўзабаве лес,
Кружляе каня ў небе з крыкам жалным спрэс.
Ды зрэшты — ціша. Спіць, спавітая спякотаі,
Уся прырода, толькі капытоў стукота
І тарахценне воза будзіць той куток.
Вось мы і ў лесе ўжо! Павеяў халадок
На нас, густы і востры смольны пах хваёвы.
Драбiнкі трэсліся на сплётках каранёвых.
Нібы вужы, паміж ляшчынніку і хвой
Віліся на дарозе карані лясной.
Выстукваў дзяцел на ствале, і невысока
Над галавою з крыкам праляцела сойка.
Я свіснуў, і памкнула з пуду. Шчэ ляцеў
Над намі нейкі птах, варону выдаў цень.

«Ну! — Грышка панукае. —

Ну! стары буланку!

Дарма што на дарозе злой неспадзяванкі,
Паспець нам трэба... Можа, заўтра і пальне
У лася паніч на шчасце і на радасць мне,
Надзеі мала сённяя. Ёсць ласі далёка,
Дзе матачнік, я без пары не б'ю. Як вока
Пільную іх. Хіба надарыцца пасля
Нам з панам хвіля на шляху да Базыля.
Калі там ні бываў, як нейкая мне кара
Той воўк, крадзе мой час. Задам калісь прыпаркі
Я шкодніку! — крыві мне колькі ён псуе!
Не паддаецца воўк на хітрыкі мае,
У адным заўсёды месцы, шэльма, чыніць варту.
Ён хітры і бывалец, ды і я ж упарты».

Штораз гусцейшы лес, хіліцца ўжо зачаў,
Бо блізка тут вада. Дарога праз гушчак
Віецца. Елка, вольха, цёмны граб, асіна.
Прыемны халадок ад вільгаці ў нізіне.
Раўчак, як шыба, бліснуў у кутку лясным,
Тулілася сядзіба Грышкава за ім.

«Гэй! гэі! — ёсць дома хто ці не?! — сюды, і жыва!
Няма, напэўна, анікога, зараз жніва.
Што ж мне рабіць?.. Стаяцьме дворскі конь у той
Аборы, скемяць... ах, Вінцук не знае мой,
Што ў Базыля мы будзем, ён прыйшоў бы ўночы,
Прыдаўся б заўтра, дапамог бы нам ахвоча.
Пацэгся ў поле мо?.. Што ж мне рабіць далей?..
Ага!.. пакінем торбу й стрэльбу на стале.
Пабачыць, здагадаецца тады, што клічам,
Пазнакай шлях падкажам... Добра ўсё, панічу!
Каня пастаўлю толькі, сена мушу даць,
І ў рух. Прашу я пана ў хату завітаць».

Гаспода вось. На градцы посуд. Чыста ў хаце.
Абраз з выявай Божай Вастрабрамскай Маці
На покуці ў вянку. Таўстуха-печ. Вакол
Абеглі лавы проста змайстраваны стол.
На ім выглядваў хлеб з-пад чыстай палатніны,
Нож побач, соль на сподку. Ток чысцюткі з гліны,
Заместа мосту, — гаспадыніна хвала.
Пры печы вілы, качарга і чапля.

Карцінкі на сцяне наклеены. Змест кожнай
Без павязі. Выява Маці жальнай Божай,
А побач войска ў стройных шэрагах ідзе,
Далей жа пекла, мукі грэшных там людзей,
Святы чаргуе Юры ў шышаку стажковым
І этыкетка ад бутэлькі каньяковай,
Красуецца французскі надпіс «fine-champagne».
Пайшла і мода вось — дзяўчынкі ля дзвюх пань,
Якісьці зноў святы з шатанам і анёлам.

Відаць пад ложкам скрынкі і пад самай столляй
На рыбу восці, невад, вязкі сушаных грыбоў,
Найразмаітых зёлак не злічыць пучкоў,
Вянкі цыбулі, белы часнаку вяночак.

Віселі стрэльбы, торбы ўсякія ў кучках,
Рагаціна ў куце выстойвала адна,
То ж ловы на мядзвездзяў помніла яна.
Над ёю цецярук стапырыўся напханы,
На ваб, ныйначай, паляўнічым ужываны.
Гарэлі на вакне вазоны ад двара —
Ў гаршчэчках месячная ружа і герань.

«Наб'ю шчэ стрэльбу я, і выбірацца можна.
Пакуль там што, пан ліпцу паспытае можа,
Свяжукі, сёлетні, ільсніцца серабром», —
Казаў Рыгор, нёс місу з сотавым мядком.

* * *

Ляснымі йшлі шляхамі. Дзе былі загібы,
Ламаў галінку Грышка, каб Вінцук не хібіў.
Сын мусіў знак чытаць, рабіць высновак свой.
Праходзячы каля бярозы маладой,
З-за паска Грышка выцягнуў сваю сякерку,
Надцяў і здэяр патрэбную бяросты мерку,
Зрабіў трубу, мацовачкай працяў кару
Драўлянай, а пасля падняў быў угару —
Разлёгся голас, вабіць так самца ласіца,
З адлегласці ўдаванае не надзівіцца.
Хоць побач я стаяў, здалося мне ў барку,
Што голас плыў здалёк, губляўся ў гушчаку.

Мы ўсё далей, далей у цішы йшлі знямай.
Лес дзікі станавіўся і параскашнелы,
Раскінуўся ў сваёй магутнасці, красе.
Замілаваны мог даследчык пакрысе,
Бы кнігу, тут чытаць гісторыю развою
Прыроды, што спрадвек не ведае спакою.

Вось волат-дуб, над гуртам дрэў дасяг ён хмар.
Разложысты. Наўкол дзяржавец-валадар
Забраў вялікую прастору ад суседзяў.
Пры ім, пад ім жывуць, існуюць зараз ледзьве
Гатункаў розных карлікі — падданцы ўсе
Манарха, прышласць ім надзей не прынясе.
Хіба што волату імхі ўкароцяць часу,
Пладзючыя на ім самім жа чужапасы.
Памчалася ўгару вавёрка да жытла,

Заданіе
У жарало нарэшце скокнула дупла.
За ёй яшчэ адна панеслася вяртляста:
Выходзіць, смерць гасцюе ў волаце дуплястым.)

Дарма ўдаваў ласіху на трубе Рыгор,
Дарма быў штуцэр у гатоўнасці яго,
Бо толькі адказала здрадным тонам рэха,
Ўзляцелі з крыкам сойкі ў палахлівым спеху.
Брыдзём далей.

«Няхай паніч у хмызняку
Схаваецца і пытлю дасць таму ваўку,
Ён часта, шэльма, прабягае вось сюдою,
І стрэліць тут лацвей, гушчар бо за спіною.
Наўкола абыду, здаля мой будзе ваб».

Нырнуў я ў куст ляшчыны. Побач волат-граб.
Прысеў я. Грышка знік у лесавой гушчэчы.

Ніжэла сонца, спёка ўнікла, камарэча
Напала, толькі й чуў дакучны звон,
Пісклівы не сціхаў каля вушэй паўтон.
Пабольшала ў аркестры камаровых піскаў,
Хоць і замоўкла шмат на твары ад прыціскаў.
Не адстрашала нават кара камарні,
Маглі заесці крыважэрныя раі,
Свярбела скура — насланне на паляўнічых.
Не бачыў я красы, ў якую таямніча
Прыбрала пушчу развітальнае святло,
Калі да сну хіліцца сонца пачало,
Залоцячы вяршкі хваінаў.

Грышка ў лесе
Здалёк, нібы ласіха, абазваўся дзесьці.
Завабіўшы, якісьці час пасля счакаў.
Хацеў я ўстаць і тут жа высачыў ваўка,
Якраз цераз кусток перамахнуў лазовы
І лесам пёр далей. Кроў хлынула раптова
Да галавы... Чакай, дружок! Зручней я стаў,
Прыцэліўся й трымаў на мушцы з-за куста,
Націснуў. Тут жа засціла мне ўсё дымота.
Я выскачыў, бы з прашчы, і панёсся лётам
Туды, дзе трапіў пад прыцэл лясны хіжак.
Ваўчугі не было — ну хоць бы нейкі знак.
Я схібіў!..

Злы й нямы стаю. Уцёк ён, значыць.

У гэты момант Грышка надышоў.

«Пабачым,

Як пан патрактаваў ваўка. Здаецца мне,
Панёс ён кулю. Згледзеў — штось не тое, не.
І вушы прытуліў, ішоў не так, як трэба.
Як браў, паніч?» — «А па баку». — «Дзесь лапай трэпле.
Ці бачыш?.. барва!.. о!.. ў ляшчыннік шыўся звер!..
Вось дык сумеўся ўрэшце з міны кавалер!..
Пазнаў адразу я! о!.. о!.. тут кропляў шэраг!..»

Трыумфаваў так Грышка і ўжо бег уперад,
З пазнакай радасці яго быў кожны рух —
На хітрым ворагу здаволіў помсты дух.

«Сядзеў!.. паглянь, паніч, сядзеў!.. о!.. барва кажа!
Звялі з табой урэшце паракункі!.. Ляжа!..
Заліўся юшкай, моцны — шэльма! ў лес глыбей
Шчэ сунецца... Пад вуха вытрымаць ляпей
Ці пад лапатку». —

«Лёгка гаварыць, вядома,

Ў канец хваста патрапіць хоць бы лотру тому,
Як лесам прэ — й за гэта Госпаду хвала!» —

«То пэўна!» — «Што ж пляцеш?» — «Ат! звычка павяла...
Я з радасці, панічу мой! Дый не зашкодзіць
Практыкавацца маладому пры нагодзе,
Калі стары й павучыць... О!.. ў гушчар, туды!
Як стуль не йшоў, не будзе выкруту тады.
Вакол хай пан бяжыць, а я ў сяродак самы!
Схаваўся там, дык мецьме напатканне з намі».

На пару пацераў трэ часу надтачыць
Было б, як чую я: «Го! го! тут! тут ляжыць!»

Я дзёрся праз кусты, разносіліся ўдары,
Яшчэ нябожчыка ўсё Грышка кіем жарыў,
Чыніў з ахвяры здзек, аж анямеў быў лес,
Як з тупа Гектара калісьці Ахілес.

«Шкада пакінуць — не пачуць ганаравання! —
Хоць скура ўлетку й дрэнь.

Адно з ваўком важданне,

На ўцеху пану нейк зацягнем, зробім штось,
Кол высеку і зачашу я гладка — вась!

Звязаўшы лапы, сунем, на плячо канцамі —
І марш! Заходзіць сонца, не марудзьма самі».

Была ў бары ўжо ноч, як з хаты Базыля
Неспадзявана бліснуў нам прамень святла.
Вястуючы пра нас, заходзіліся брэхам
Псы-дварнякі, будзілі ў сонным лесе рэха.
Пасля завылі, блізка як былі з ваўком.

«Пачулі, тхне здалёку воўчы дух вакол».
Дзвярамі хтосьці скрыпнуў. «Ціха!.. вон, шатаны!» —
На псоў азваўся голас.

«Хто там?» — «Грышка з панам!»

* * *

Сядзелі ў чыстай хаце Базыля гуртом,
Нам за шырокім весела было сталом,
Душа і цела радасць мелі з адпачынку,
Патрэсквала яечня гучна на камінку,
Здалёку чуўся нам прыемны пах яе,
Настрой вясёлы быў ад смакаты тае.
Тацяна, жонка Базылёва, маладзіца,
З румянкам ад агню, з яе не надзівіцца,
Расставіла талеркі на абрус уміг.
«Што маю, тым прымаю!» — запрасіла ўсіх.
Базыль да нас быў піць гатовы...

Бесклапотна

На сене, як забітыя, паснулі потым.

* * *

Нас раскатурхаў сын Рыгораў у гумне,
Заўзяты паляўнічы. Знакі зразумеў
Усе Вінцук, з'явіўся ён у час, як трэба,
Прабег адлегласць хутка — лётам птаха ў небе.

Абмыўшы каля студні рэшткі сну з павек,
Пайшлі бадзёра мы.

Сабою там спрадвек

Другія засланяла пушча таямніцы,
Другія краявіды — проста задзівіцца.
Абшар дрыгвы, бясконцыя кілімы мхоў
І хвойкі нізкія, хоць шмат растуць гадоў.

А цвёрдыя, бо мае іхня драўніна
Валокны гэтак моцна збітыя ў адно —
Не паддаецца нат сякеры валакно.
Варшкaмі хвойкі — быццам пальмінкі пустыні.

Паслаўся пухам пад нагамі мох буйны,
Стральцу ж то мукі нечуванья адны.
На ім шмат ягад.

Тут жа *буякі*, або *дурніцы*,
Абсыпала кусты зямелька-дараўніца;
Сцвяджае Грышка, і без выдумак якіх,
Што доўгі й моцны боль у галаве, як іх
З куста паесці, а збіраныя не шкодзяць.
Таксама журавіны вельмі шчодра родзяць
У мхах пушыстых.

Чараду цецерукоў
Спаткаць тут можа чалавек або глушцоў,
Ды большае вагі быў лоў у нас на мэце,
Ніякі птах не зацікавіў бы на свеце.
Імшарамі свой прыспаралі мы паход
Туды, дзе лес здалёк і жоўты дзе чарот
Нас вабілі надзеяй.

Зранку дужа росна,
Упэрліў дрэўцы, мох і верас кропляў россып.
Ледзь сонца дыск заззяў — і ажыла краса,
І заіскрылася вясёлкаю раса,
Мох шэры стаў, хваёвыя галіны ўранні
Як золатам абліты, ў дыяменты ўбраны.)
Йшоў Грышка й пацеры згаворваў: — Бацька наш...
Святая Маці... Веру... — мармытаў усцяж
І заспяваў напрыканцы да Маці Божай,
Узрушыўшы мяне прадаўняй песняй гожай,
Ганараваннем Уладаркі Прасвятой,
Хвалою, што ляцела з пусташы зямной,
Прыпадабненнем трапным Панны да заранкі,
Якая дзень папераджае, час світанку.

* * *

Лаўцы ўжо разышліся, толькі ні на крок
Не адыходзіў я ад Грышкі. Вось здалёк,
Здалося раптам нам, адказ на ваб Рыгораў
Данёсся. Голас быў слабы, няпэўны з бору.

«Пан чуў?.. надходзіць лось... ай, латва! добра, ай!..
Да нас, напэўна, йдзе... Паніч тут ляжа хай!..
І ні гу-гу! як рыбіна, ціхутка, й годзе!
Цярпліва вычакаць!.. Куркі ў нас на адводзе!..» —
Шаптаў мне Грышка, стрэльбу сціснуўшы рукою,
Сагнуўся і прыпаў да хвоечкі малой.
Я лёг, раса студзіла ўранку праз адзенне,
Ды не зважаў, угледзеўся ў абшар з надзеяй,
Туды, скуль, думалася, выскачыць рагач...
Завабіў Грышка... Слых і зрок свой як мага
Напружваў, ды дарма... Рыгор штурхнуў, я трохі
Паварачаю голаў, кінулася ў скроні
Раптоўна кроў, як справа праз лясны гушчар
Лася вялікага я ўбачыў, рагача...

{ Той дзіўны стан не паддаецца апісанню,
Як трапіць гэтае стральцу на паляванні.

Дрыжэў я нібы ў трасцы, прыбліжаўся звер.
Як трапным стрэлам прывітаць яго цяпер?
Змагаўся я з сабой... Рука мая трымцела,
Нарэшце нейкі момант вытрымаў на цэлі...
Пальнуў...

Лось — дыба, павярнуўся, потым скок...
Раздаўся стрэл другі... Памкнуў быў лось убок,
Хіснуўся... на калені ўпаў неспадзявана.

«Як ад гарачкі гэтай адвучыць мне пана?
За крокі тры ад нас лось быў бы акурат,
Пан не падпусціць!.. звык смаліць за пяцьдзесят!..
Скажу, пан трапіў, праўда, і пры першым стрэле». —
«Буркун! ляжыць жа лось!.. лепш пахваліў бы!» —
«Вельмі

{ Хвалю!..Пан слаўны паляўнічы! Толькі вась
Дрыжэў увесь, нібы кісель аўсяны, штось,
Апамятаўся і не схібіў, дзякуй Богу,
Цэль не раўнуючы падобная да стогу!» —
«Саромеўся б казаць, стары! сваё ўсё гнеш!..
Шанцуе гэтак, як сягоння, рэдка мне». —

{ («То праўда, даражэнькі!.. Хоць бурчу з нагоды,
Цябе, бы ўласнае дзіця, люблю заўсёды».

V
ГОЛАД

«Нялюдскую забаву кінце лепш, панічу,
Паслухайце старога, вам дабра я зычу,
У галкі хлеб круціць — недаравальны здзек.
Гм!... дар ён Божы,

хлеб — шаноўны госць спрадвек,
І пакланіцца за сталом яму належыць,
Каб з хлебам леташнім штогод спаткаўся свежы.

Калісьці, помніцца, нябожчык наш сваяк,
Абы пабачыў, галкі хто круціў вась так,
Ці свой там, ці чужы, — не выпускаў ніколі,
Мне вуха надарваў за гэткую сваволю.
Цяпер я за яго душу за ўчынак той
Штодня, паніч, маюся: Вечны супакой!..

Стары я і ўсяго нагледзеўся даволі,
Быў двойчы на вяку маім вялікі голад.
Сягоння зразумела мне, чаму не раз
Ксёндз Бога ў суплікацыі прасіў за нас
І голад вылучаў». —

«Дык раскажы, Рьгору,
Калі і як было?» —

«Такога бачыць гора
Не дапушчай жа, Божа! Быў я дзіцянем
І на запечку разам шчэ сядзеў з катом,
Настаў як голад першы; ў лобе засталася
Штось пятае цераз дзесятае, жылося
Тады і матцы й бацьку цяжка — плач, адчай.
Усё пазней я толькі разумець пачаў,
Калі падрас, і тое й гэта сам сабою
Разблытаць мусіў пасталелай галавою.
Каб у галодны край, панічу, ратуны
Не надалалі на віцінах збажыны,
Пайшла палова люду на той свет бы марна.
Вось гэтак — Бог калі замкне сваю спіжарню!
То ж кара за грахі, як *глуміць* хто дары,
Не верыць моладзь, хоць і скажа ёй стары.

Другі вялікі голад, я малакасосам
Шчэ быў, траха чарнелі вусікі пад носам.
На ловы першы раз пайшоў адзін-адным,

Сваю пакінуць мог я скуру ў лесе тым
Замест мядзвезджай». —

«Просім, раскажы дакладна». —

«Спатрэбілася б гутаркі на гэта ладнай.
Спаць трэ, як служба Бога зорка ў ранні час
Забліскаціць, пасцягваю я з ложка вас». —

«Пра што, Рыгору, мова! кожны сам устане.
Дык раскажы». —

«Вось божае мне пакаранне!

І самі не спіце, і я з-за вас не сплю». —

«Мой даражэнькі!» —

«Ну, вась люльку запалю!..

З чаго ж пачаць? Хай будзе споведзь у зачыне.

У кожным маладым нячысціка часціна.

Даруй жа, Божа, грэх, тады ў мяне, васпан,

Забраўся цэлы, ды рагаты шчэ, шатан.

З таго мой голаў быў шалёны. Ці то ловы,

Ці *йгрышча* дзе збярэцца, Грышку трэ не ховы

Ў куце. Да скокаў і да калатнечы хоць

Быў здатны, шпаркі я, не давядзі Гасподзь.

Маю з мядзвездзем, з дубам сілу раўнавалі.

І вась у вока мне тады дзяўчына ўпала,

На згубу сэрцам пакахаў, куды ні глянё —

Красуня, зграбная была яна, як лань.

Чарнявачка, румяная, бы мак, такая,

А моцы, вытне кулаком — духі займае.

І многа бабскай спрытнасці было ў яе,

Бы ў пытли меле, як падскочыць да мяне

З усмешкай. Маладому ўцеха!.. Папалётаў,

Гатовы быў на сценку лезці з тых залётаў.

Уляна звалася, Мікіты каваля

Была старэйшая дачка.

Ды вась здаля

Трымаліся ад іхняга ўсе хаты роду,

Бо род цыганскі быў. Іх трапілася продку

Прывандраваць, асесці тутака сям'ёй.

Ці ж маладому ў галаве гатунак той

Іх роду й племя? Цешыўся з дзяўчыны гладкай.

Хіба мяне абходзіў род? Але мой татка,

Калі пранюхаў і залёты, і намер,

Даў пытлю гэткага, што ў памяці й цяпер...

Уляна, толькі потым зразумеў я справу,
За нос мяне вадзіла, здоўжыла забаву,
З ваякам уцякла. А верыў я заўжды,
Што закахалася ў мяне, не знаў бяды.

Тут голад надышоў. Усю вясну пагроза —
Напераменку суша, спёка і марозы,
Ні кроплі з неба, высыхаў балот абшар.
Улетку зноў бязлітасны, нязмерны вар.
На мучанікаў, сем братоў святых — залева,
Пагода цэлыя два месяцы шалела,
На полі й рэшткі пагнілі перад зімой,
Страшэнны голад тут пачаўся, Божа мой!

Шчэ нам — сьяк-так. У нас былі на тья часы
У каморы і ў таку хоць нейкія запасы,
Маглі падацца, зрэшты, стрэльбу ўзяўшы, ў бор,
Тады нам трохі дапамог і панскі двор.
А што да звыклай чэлядзі вясковай, — трэба
Зазначыць: людзі радыя былі б і хлебу,
Што напалам з *амеццем*, елі хлеб такі —
Мог запалаць уміг, агнём вось толькі ткні,
Ды брак і гэтага. Кару ўжо дралі з дрэва!
І страх было глядзець на люд худы, схварэлы.]

Каваль Мікіта жыў у горшай шчэ бядзе
Ад хыхароў другіх. Запасу анідзе,
Зусім яму забракавала працы з хатаў,
Расстацца мусіў кожны з конікам астатнім,
Бо ратаваў жыццё. Я шляхам патайным
Валок што-кольвек часта-густа з дому ім,
Ды ў збытках не жылі і мы тады, васпане.

Я й думаю сабе: галубцы вось Уляне
Адзін мядзведзя паспрабую аблажыць,
Каб сведкі мне не мець, паклапачуся скрыць,
Прадам я жыду скуру, дык і будуць грошы.

Бог акурат паслаў быў першую парошку,
Пайшлі мы разам з бацькам вось у наш абход.
Сляды ласёў, дзікі заходзілі на лёд,
Мядзведжыя два тропы да Крывого Логу,
Напэўна, кіравалі да свайго бярлогу;
Медзведзянты тушы, як відаць, малой,

След кажа. Мы назад мясцінай больш глухой,
На медзвядзюгі ход нам выпала натрапіць —
У следзе шэльмы мой увесь хаваўся лапаць.
У пушчу, ўглыб сляды, падумаў я сабе:
Як добра! ўжо цяпер не выпушчу цябе.
Вяду сумысля бацьку бокам, доўгім крукам.

Назаўтра ўзяў да звера вучаную суку
І стрэльбу на плячо, за пас сякеру ткнуў
Ды йсці. Спаткаўся з бацькам, моўчкі не мінуў.
«Куды?» — «Ласёў сачыць». — «Бярэш навошта сучку?
Штось маніш! Сцеражыся, сынку, дам навучку!»
Пайшоў у хату, пальцам на мяне патрос.
Мінуў быў неяк — дзякуй Богу! — бацькаў чос.
Я рушыў. След нябавам адшукаў удала,
Але мядзвездзя абысці турбы нямала.
Далёка йшоў, да высекі старой, за ім,
Стуль не выходзіў, дзесь у берлагу сваім.
Я зменшыў кола раз, другі, аж нечакана
Рванула сука вераўчаны смык... Мой пане!
Капою сена блізка ад мяне як бач
На чалавечы рост падняўся быў кудлач.
Аж ногі задрыжэлі! Сука безупынку
З рук рвалася, спусціў з смыка, сам да хваінкі
Адскочыў. І за стрэльбу! Цэліцца — ды стоп!..
Пайшоў, за ім там сука і за лыткі хоп.

Мядзвездзь раве, ўцякае!.. падае нарэшце
Ў гушчар, пасля — на месцы трэскат, сука брэша.
Мядзвездзь бярэ яе. Наперарэз валю,
Забег і падпусціў, узяў у лоб — палю!
Мядзвездзь прысеў і лапамі — за лоб, а потым
Галопам — проста на мяне! за дуб я — лётам!
Пайшлі вакола ў скокі дуба мы таго,
За зверам сука, як на шчасце, бо яго
Здагоніць і скубе. Скачу я ўлева, ўправа.
«Тваёй ахове аддаёмся...» — паўтараю.
Тут — бах! — стрэл грымнуў.

Татка мой спусціў куроц

І пад лапатку кудлачу ўсадзіў пянёк.

Той духу не ўказаў!

Да ног упаў быў таты.

«Выказвай шчыра мне, малакасос смаркаты! —
Спакойна й грозна мой прамовіў дабрадзей. —

Чаго вышмыгваў з хаты й злодзеём глядзеў?
А што ў выправе на абход мядзвездзя скрыта?»

Не смеў адмовіцца. На споведзі нібыта,
Прызнаўся — то ж Уляне любай, дарагой.

Што скажаце, панічу! — родны тата мой
Не біў мяне, не лаяў, даў Мікіту збожжа.
«Калі, — сказаў, — ты без Уляны й жыць не можаш,
Дык што ж? — пасватаю, ды перш як у сваты,
Шчэ пачакаць, смаркач, да лета мусіш ты.
Пабачым вось, ці ёсць якая спадзяванка
На добрую нявестку й жонку з той каханкі?»

І што ж? ці ж памыліўся?.. Ведзьма ўжо была
Заручаная і з ваякам уцякла,
Якая ганьба!.. цьфу!..

Меў кару шчэ, заўважу,
Мядзвездзя ў двор адвезці. Пан стары, разважны,
Прыстойным і лагодным слыў спаміж людзей,
І добры паляўнічы быў з яго раней.
Набраўся сораму, як стаў я перад панам!
Я ж бацьку прысягнуў выкладваць без падману,
А многа на той час гасцей было ў двары,
Да ўсіх пра гэта давялося гаварыць.
Нямала там з мяне пацехі мелі госці,
Бо плакаў, як расказваў. Даў учынак штосьці:
Тады ў душы я прысягнуў за грэшны чын —
Ніводнага шальмоўства не зраблю ні ў чым.

Панове ў складчыну далі на дапамогу,
Пан — жыта воласці чатыры абарогі,
З апекай, хоць і ціснула бяда нас тут,
Вясны няшчасны дачакаўся неяк люд..)

Сказаць забыўся панічу, а як па стрэле
Было маім. Аж любя, куля ў лобе села,
Ды не пайшла, а знесла з чэрапа якраз
І скуру й кудлы, не раўнуючы як пас.
Пянёк браць толькі трэ, як мець з мядзвездзем справу,
Пад вуха цэліць, кулі круглае не раю...

Даволі пра даўнейшчыну тут згадваць мне!
Цьфу!.. спаць калі ж мы будзем?.. хутка дзень пачне».

VI
НА ГЛУШЦОЎ

Вялікдзень набліжаецца. Вадой вясновай
Паразрывана крышталёвая закова.
Заліты і папас, і поплаў, і загон:
За хваляй хваля мкне пры ветры наўздагон.
Звіняць у полі цурчакі, вада рачная
Зіхціць на сонцы, бы луска ў ёй залатая.
Вясною пахне. Бусел, любасна глядзець,
Ляціць і з клёкатам сядзе на гняздзе.
Кігіча, енчыць чайка над прасторай воднай
І моўкне ў далечы, спускаецца галоднай.
Вароны парамі чакаюць той пары,
Ці ж хутка на загоне ім гаспадары
Зямелькі чорнае сахой адвернуць скібы?
Уночы на рацэ агні. Пільнуюць рыбу.
З лучынай яснаю на чоўне калыўным,
Нібы Нептун з трыzubам, з восценем даўгім
Пльве адважны сын Палесся, вёскі ўбогай,
Не ўвекавечыў пэндзаль Рэмбранта такога,
У мроку пры святле лучыны век-вяком
Здаецца духам чалавек, вадзяніком.)

* * *

«Хвала Хрысту!» — «Навекі!» — «Пэўна, пан Рыгора
Чакаў ужо і на глушцоў не здоўжыць збораў?
Сяк-так, дзе скокам, бокам, спрыту надтачу —
І тут, да ног увесь сцялюся панічу». —

«То дзякуй! — што ж чуваць там?» —

«Проста з хаты, пане,
Мой форт ледзь-ледзь пакінуў. Хто не абазнаны
З мясцінаю, дык загавець таму душой,
Бо не дабрацца да кута майго вясной.
Вада вялікая. Дарма што час разводдзя,
Вінцук вось мой на подслухі штодзённа ходзіць.
Махнуў я ўчора. То ж былі глушцы заўжды
Ў Кругліцы, ды няма, а Чорныя Ляды
Надзею пэўняць гэтым годам. Лік ім губіш:
І тут!.. і там!.. мець трэба голаў як на шрубe,
Каб іх злічыць. Вось тут адзін пасол прыйшоў
У дэпутацыі да пана ад глушцоў

З запросінамі ў лес. Бач, пан, каго трымаю!
Што за вага!.. фігура!..» —

«Як жа ў вас быць маю?» —
«Фу!.. фу!.. паніч пытаецца! — як пад вадой
Балота, дык на чоўне, рэшту — пехатой.
Пытанне вось: ці трэ, бо то ж накладу многа,
У мой кут? На возера адразу ад парога!
Адтуль да месца мо з паўмілі, не далей». —

«Праз лугавіны прапльвём?» —

«Там найляпей!» —

«Сягоння добра б рушыць. Толькі ты, Рыгору,
Стаміўся, мабыць?» —

«Дык і што! хіба ж я хворы!
То зараз марш! Лес ладны, дзень малы, тады
Скажы падаць гарэлкі і чаго з яды;
Збярэцца покі пан, дык я пасля падсілля
Спачну. Уфф!.. Сёння праляцеў каля трох міляў».

Разводдзем човен дзесь пад вечаровы час
У Чорныя Ляды занёс на спевы нас.
За мшарамі пачаўся лес штораз цямнейшы,
Штораз дрымучы, чым далей — дзічэйшы.
У пушчы з велічы не чуешся ўсяе
Натуры панам, толькі атамам яе.

Рыгор тут раз, другі і трэці пагалёкаў,
Прыслухаліся: нам адказ ляціць здалёку.
«Там хлопцы! то і добра, што прыйшлі раней,
Агледзелі, начлег спарадкуюць лацвей».

На астраўку так званым, на малым пагорку
Чакалі нас дарослыя сыны Рыгора,
Два хлопцы. Мокрыя, з гразёю, пасталы
І крыссе ўподтык прамаўлялі, што паслы
Рыгоравы балота мусілі так мераць.
У кожнага ў іх стрэльба, торба і сякера,
Заткнутая за пас сырцовы на баку.

«Хвала Хрысту!» — «Навекі!» —

«Янку, Вінцуку

І панічу трэ спевакоў сачыць на токах,

Я завінуся тут, ачышчу месца збоку
Нам пад начлег, з ламачча раскладу агонь.
Ідзеце з Богам, бо запала ўжо сутонь».

Штораз цямней. Здаецца, хвоі і яліны
Вышэйшыя шчэ сталі ў гэтыя хвіліны.
Ківаюць, здэцца, веліканы галавой
І за табою сочаць з высі патайной.
Ціхота, толькі шолахам гамоняць дрэвы,
Крык сойкі, чорнага дразда ліюцца спевы.
Далей праз гушчыню! Як плавень без стырна,
Як птаха, што на ловах уначы адна!
Спыніўся, слухаю... прысеў я на павале,
Зблудзіць я не баюся, знаю лес трывала,
Ды з вусцішнае цішы, мроку, сценьяў тых
Уражанне на нервах дзіўнае маіх.
Я ўслухаўся ў шум лесу... Раптам крылаў лопат,
Ляціць глушэц, нібы страшылішча. Свой клопат
Ён мае, завярнуў улева неўспадзеў,
Залапатаў і сціх — на дрэва, пэўна, сеў.)

Я чуў, як сэрца стукацела з хвалявання,
Каб не парушыць цішы, стрымліваў дыханне.

Глушэц затакаваў і змоўк, зноў песні зык,
За тонам тон разлэгся. Брава! такавік!
Назад стараўся адыходзіць я павольна,
Бо кожны ў лесе сук заўсёды здрадзіць здольны.
Дапамагаў мне мяккі пад нагамі мох,
Без шолаху і пільна адыходзіць мог.

Сцямнела ўжо, прыкмеціў зорачкі паходню
І вырашыў урэшце йсці далей свабодна.
Разгледзеўся, ў душы вагаўся хвілю нат,
Ці не змыліўся, павяртаючы назад.
Але маё сумненне адышло адразу,
Як стук Рыгоравай сякеры ўчуў выразна —
Звароту нітка вось. Аж тут вачыма стрэў
Я зіхі пурпуру на вершалінах дрэў,
Дзе вогнішча палала.

Лесам брыў цямраным,
Спыніўся, тым відовішчам зачараваны:
Эфект святла і ценю панавалі наўкол,

Забарвіліся дрэвы, мох, кусты і дол,
А людзі пры агні — не ўздумаеш такога,
Як быццам з чарадзейскага жыцця ляснаго.

* * *

«Шатана ці русалак бачыў ты хіба?» —
«Фу!.. цьфу!.. Панічу! ну навошта пахвальба?
Нібыта не баіцца сілы пан нячыстай?!
Мо тут шатан сядзіць на хвоі дзе камлістай!
Нячысціка ды клікаць?! У імя Айца!..
Мы ў пушчы, а не ў хаце свячанай!.. Жыцця
Яе не перадаць... гм!.. кніжкі пан чытае
І верыць, што бязлюдны лес душы не мае?
Прабач. Дык слухайма, лавем жа кожны гук,
Ад пушчы пан не спадзяецца гэткіх штук.

.
Паніч ці чуе?! Ведаю і звера й птаства,
А што за чорт, не адгадаю!..

Досьць, баста!..

Фу!.. цьфу!.. вярзці пачаў!! віною пан таму.
Цьфу!..

Хто Заступніку даверыцца Свайму!..»

.
Шаптанне пацераў... Дапраўды ў пушчы ночнай
Усякіх гукаў тысяча. Пазнаць захочаш,
Не разбярэш дзесятай часткі з іх ніяк.
Хіхікне хтось, а там заплача горка так,
Тон часам жаласлівы, часам востры, дзікі.
Свае прапушча мае таямніцы, зыкі.
Хто скажа, што ў сабе захоўвае яна?..
Яе ўрачысты й грозны голас — цішыня,
Як тону вушы аніводнага не ўловяць!
Не дзіва, што ў праявы верыць люд вясковы.
До ў пушы раз паначаваць і там без слоў
У гукі ўслухацца таемных тых размоў.
Так думалася мне, як лёг я адмыслова,
Акрыўся буркаю на купе лап яловых,
Яліну Грышка ссек. Прыемнае цяпло
Ад полымя вялікага няспынна йшло.
Снапы бліскучых іскраў угару ляцелі
Зігзагам фантастычным. Ніклі летуценні.

На ловах лёгка спіцца...

Цёмнай шчэ парой,
Нібы вампір, схіліўся Грышка нада мной:
«Панічу, трэ ўставаць!»

Мяне прабрала крыху,
Дарма што цёплае адзенне. Цёмна й ціха.
Між хмарак дыяменты зор. Я ўстаў, мацней
На голаў шапку нацягнуў і сеў хутчэй
Да вогнішча.

«Глушца, панічу, не адстрашыць,
Як перад адыходам з'есці цёплай кашы,
Сагрэе пэўна... Учора запытаўся пан,
Ці ў пушчы часам Грышку не спаткаў шатан?
Гм!.. Што ж сказаць на гэта?! Кляць за кожным разам
З нас, прасцякоў, панове... Трасца й ёсць жа назва
Таго вось ліха. Пан жа згодны! На яе,
Як чар, стары тут Грышка радзіў бы свае
Спажывы з'есці цёплай... Пан, даруй, ды ўчора
Быў не да смаку жарт! нядобра!.. Што да чорта?
Ці ёсць? не знаю... Пан па гутарцы такой
Хай будзе асцярожны ў глыбіні лясной...
Дахаты мой Вінцук пабег быў ночай цёмнай
Па казанок... Заснуў пан без вячэры цёплай».

* * *

Я памаленьку з астраўка пайшоў у мрок,
Тут грузнуў, там дугоюгнуўся я штокрок,
Інстынктам кіраваўся памяці ў надзеі
І пільна прыслухоўваўся, што пушча дзее.
Агну не бачыў я, ўрачысты супакой,
Лес толькі, як гаворыць, верх хістае свой,
На смельчака дзівуецца, які ў абшары
І мрок густы адважыўся пакрочыць з марай
Далей — уперад!..

Раптам блізка трэск зусім,
Вушам спачатку веры не даваў маім.
Прыслухаўся, дапраўды тросся куст вяршкамі,
Сухое лісце шамацела гэтаксама,
Ступае хтосьці... Глянуў... здрыгануўся ўвесь,
Аж сталі дыба валасы на мне — мядзведзь!
Ягонья абрысы ў мроку ўбачыў толькі,
Прыблізіўся і стаў за крокаў пяць, не болей...
Падумаў кінуцца маланкаю адсюль,

Або два стрэлы шротам з метраў двух, без куль!
Пасля за дрэва.

Часу колькі я выстойваў
Сярод бязлюднай пушчы, ельніку густога,
Не знаю, дрыжыкі ўзялі мяне суздром,
Быў вока ў вока я з пушчанскім каралём...
За мною раптам шолах!.. Тут мядзвездз вачыма
Павёў туды, дзе шум, і з гэтае прычыны
Ён адышоў, мармычучы... І там яго
Замоўкла крокаў водгулле... Пасля ўсяго
З палёгкай уздыхнуў, з бяды вась нейк насуха
Я выбраўся...

Шчэ пільна настаўляў быў вуха
Ў той бок, скуль шолах даляцеў, але дарма
Я сіліўся пачуць, што там? Знік шум, няма,
Спакою анішто не парушала ўранні;
Я зноў уперад рушыў, ясны пруг світаньня
На цёмным небе, ўжо займалася на дзень.
У пушчы глуха шчэ, ды гукі дзе-нідзе
Вітаюць сонца, першыя снапы прамёнаў.
Агледзеўся, чакаючы знаёмых тонаў...
Я не блуджу, бо месца пазнаю, дзе быў,
Дзе ўчора поблізу такавіка сачыў.
Вось чую зык... выразны... то ж глушцова песня!..
Няма сумнення!..

Бы падушка, мох у лесе,
Зраблю два крокі асцярожна і далей
Набліжуся на столькі ж як мага цішэй,
З паспехам і трывогай кіраваў да току,
Дыханне стрымліваў сваё на кожным кроку.
Як да мяне ўжо толькі далятае спеў,
Я скокну і замру ў той позе. Паглядзеў —
Сядзіць глушэц, задраўшы дзюбу на асіне,
Спявае песню, пушча гэтаю часінай
Заслухалася, хвост, як веер, распусціў,
Няпомны ў сьпева, ў гімне любасным наздзіў.)

З грудзей не выскачыць ледзь сэрца, як нарэшце
Наблізіўся я неяк праз замінкі ў спешцы...
Ўжо час!..

Прыцэліўся: стрэл грывнуў, дым пайшоў,
Хіснуўся птах, з асіны каменем далоў,
Галіны ломячы, і ў шэры мох аж бухнуў,
За ім ляцяць сукі сухія, пацяруха.

«Нішто сабе! нішто!.. віншую!» —

«Дык ты тут?» —

«А што?.. быў пану неспадзеўны перапуд?
Ды шчэ які!!»

Я чую, хтось яшчэ там ходзіць,
Падумаў, мне туды падбегчы не зашкодзіць,
Падрапаць пану скуру лапай мог мядзвездзь.
Загнаць у рульку кулю меў я час паспець,
Сякера шчэ за паскам... Гора з панам многа,
Пільнай яго, нібы дзіця!» —

«Не знаў нічога,

Твае чуў крокі і падумаў, хто там мог
Быць зараз, ну ж другі!..

Хай укрывае Бог!..

Ды наша вогнішча было з таго вась боку
Раскладзенае на начлег непадалёку,
Мядзвездзь стуль быць не мог...» —

«Я пана павучу,

Не трэ шукаць шатана ўночы панічу!»

Пачуўся стрэл далёкі.

«То Вінцук страляе!..

Вось і наслаў мядзвездзя!» —

«Хто?» —

«Шатан пракляты...»

Панічу, ціха!.. злева чую спевака,
Другое ўжо калена песні глушака.
Скачэм!»

Усё было дарэмнаю турбою,
Глушца спалохаў сук, што хруснуў пад нагою,
Як блізка ўжо былі.

«Цьфу! школы ж кагадзе

Пан кончыў, на глушца, нібы на дзятла, йдзе.
Тут мох кілімам, а паніч у лом паціснуў,
У горшае шчэ месца пхнецца там наўмысна.
Глядзець пад ногі трэ!»

Пачуўшы наганяй,

Не змоўчаў я:

«Тут голаў толькі й задзірай,
Як хочаш бачыць, дзе сядзіць». —

«Паніч, на ліха,

Выгледжваюць пасля, як падкрадуцца ціха.
Глушцы не дроздзікі!.. А зараз до, па ўсім,
Бо надышла пара ўзлятаць на токах ім».

VII
АБЛАВА НА ВАЎКОЎ

«Панічу, ёсць!.. знайшоў! трасі іх трасца ў нетрах!
Ажно каля смалярні колшннай за Цепрай.
Нядобры час цяпер, каб іх упалаваць.
Ці — мала ўжо ваўкоў? бадзягі ўсё чуваць,
Тут сёння абзавуцца, заўтра аж за мілю!

Як пацеры, лясы я знаю непамыльна,
Хай плюне ў вочы паляўнічы мне з таго,
Як поблізу асочыць воўчае лагво.
Нарэшце, племя іх бадай прапала марна,
Завабіць вырашыў ваўкоў аж пад смалярнай —
Маўчаць, а блізка — ранак, час ужо не той.
На спробу песню зацягнуў іх Янка мой.
Фі!.. фі!.. аркестра, пане! хоць кадрылю танчы!
Як з Капыля ці з Клецка музыка, ныйначай!!
Мы бокам — граюць зноў!..

Каб пэўнасць мець далей,
Смалярня ўчора шчэ прывеціла гасцей.
Разы чатыры з боку вабілі другога —
Тамсама выюць... Мог бы тычкамі ля логу,
Заняўшы паўвалокі, значыць іх кубло.

Сачу паўвеку — лепшай сочкі не было.
Абеткі ёсць, і пераяркі, і старыя,
Ці шэсць, ці сем — да ладу не дайшоў тады я.

Кутом ад лесу будзе лінія паноў,
Ваўкам канец, мы іх паб'ём, як бараноў.
Каб не марудзіць толькі, не губіць надзеі,
Хай піша пан лісты і просіць на нядзелю.
На тракце пры карчме ўсяе гасціны збор,
І там няхай аблаве быць накажа двор.
У косці ўвернем гэтым шкоднікам заўзятым.
Хрысту хваленне!.. Я спяшаюся дахаты».

* * *

Нядзеля. Пры карчме дружина, ўсякі люд:
Паноў і з міны, і з чупрыны колькі тут,
Бліжэй да іх трымацца паасобку мусяць
І шляхта, і службоўцы. Кручанья вусы,

Загара твараў і дубовы шыр плячэй,
Вялікасць чэраваў і нецярпячка шчэ —
Кантраст між шляхтай і службоўцамі, бо тыя
З блядым абліччам, без крывінкі і худыя.)

Далей стральцы — лясная варта, каля іх
Падпанкі, фурманы, прыслуга, між усіх
Паводзяцца свавольна франты-местачкоўцы,
Да дзевак прыстаюць, хіхікаюць бясконца,
На ўдеху ганчакоў уздумалі дражніць.
Стары іх Грышка мусіў тут жа абсадзіць.

Загоншчыкі на прызбе, ганку, каля плоту
Так выглядаюць, не раўнуючы як сплёты
Даўжэзнае змяюкі, што апавіла
Карчму і ўсё паўзе, калі зірнуць здаля.
З аблавы кожны быў узброены ці стрэльбай,
Ці кіем — помстаю кіпеў на воўка, шэльму.
Пацешныя між імі надта хлапчукі:
Ледзь ад зямлі адрос, а цягне кол такі —
Падняць яго не можа, татава налезла
На вушы шапка, голаў скрыўшы ўвесь гарэзы.

Вазы і брычкі скупіліся за карчмой,
Падпіў з засценка шляхціч, у гурме людскоў
Крычыць на сына: «Паказаў сябе, праславіў!..»
Ад смеху Грышка клаўся, ведаючы справу.
«Ну й паляўнічы ў нас — на камароў яму!
Ці ў стрэльбе помніць што?.. Хто веры дасць таму?
Хай пан адкажа нам!» —

«Курок... шчэ шомпал, шрубка». —

«Ха! ха! названа драбязя — забыта рулька,
Няма чаго, так лёгка памагчы й бядзе!
А на аблаву едзе, ды за мілі дзве!»

Званок паштовы, тарахценне і сукрысты
Пыл на дарозе. Станавы прыехаў прыстаў.

* * *

Аблавы не ўдаюцца на ваўкоў цяпер,
Малы з іх вынік, клапатных замнога мер.
Вырок жа гэтакі гаспадароў вясковых —
Ваўкоў трэ конча вынішчаць, абавязкова.

Аблавы сельскай дысцыпліна — што й казаць,
Перашкаджае паспяхова паляваць,
Стральцы не хочуць месца пільнавацца дбайна,
А ў лес абложаны ўсё ціснуцца патайна,
І ў выніку старога шкодніка ніяк
Пакласці не ўдаецца, воўк стары ў гушчак
Сабе ўцякае ўмела.

Грышка з той прычыны,
Стырно ў яго руках, меў клопат не адзіны.
Паліцыю і воласць упрасіў раней,
Каб у аблаве паспрыялі ахватней;
Загоншчыкаў на гурты разлучыў чатыры,
Дзяўчат прагнаў. «Нідзе ні ладу з іх, ні міру!
На паляванні бабы — кіне й стрэльбу зух,
Не йгрышча лес! Іх у запечак! у катух!..
А то пачнуцца жарты, заляцанкі, смехі,
Пасля паціху драпнуць парамі ў арэхі».

Дзесяткамі расставіў кожны гурт пасля,
Даў палясоўшчыкаў — людзей пад іх нагляд,
Асобна фракцыі стварыў, каб ім адказваць
За дысцыпліну ў лесе.

«Хлопцы! я адразу
Дам ляпаса таму, хто збочыць, кожны знай:
Са мною справу мець — Бог укрывае хай!
Фланг левы весці Базылю, Вінцэсю — правы,
Пакуль не стрэнуцца, маўчыць уся аблава,
І люлек не курыць нікому патайкаю,
Бо разаб'ю, дальбог, на пысе кулаком.
Праз дзесяць крокаў ставіць, дзе й гусцей, як трэба,
Гледзець, вачэй не зводзіць з-за куста ці дрэва.
Ну, з Богам!.. па чарзе!..

Прашу я ласкай вас,
Вяльможныя панове, помніце наказ
Рыгораў у выправе... Пільнавацца месца,
Як дзе каго пастаўлю, маю вас я весці.
Бяруся сівізной маёй запрысягаць,
Што ў добрым месцы будзе кожны з вас стаяць.
Агледзеў пункты ўсе. Сучок дзе заламаны,
Там толькі аднаму спыніцца трэба пану.
Як ваша воля й ласка, то прашу я — ўсе
За мной!.. Без мовы йсці!.. — ўстрымацца пакрысе
Ад папярос, цыгар!..»

Хто ў лесе з паляўнічых,

Калі надзеі не губляе таямнічай,
У стане спраціўляцца ўражанням жывым,
На месцы ў час аблавы стоячы сваім.
Той сэрца спешны рытм у мілым хваляванні,
Калі губляе воля ўладу, панаванне,
Шчэ водзіць толькі ў вопытных стральцоў рукой,
У маладых жа волі не стае такой;
Ды іскры электрычныя, што перад стрэлам
У нашай у істоце прабягаюць цэлай, —
Як выказаць, запаланне міг стральца,
Калі бяжыць звер з пуду проста на лаўца.
Я стаў у лазняку, ў душы кляў месца й долю,
Гушчарнік гэтка зблізку і далей наўкола,
За крокаў трыццаць немагчыма разглядзець.
Галінак колькі сцяў нажом. Як куст здразеў,
Убачыў справа выпачку неспадзявана,
Хмызок быў трохі змяты і трава стаптана.
Я ўлажу!.. Аж пярэмык свежанькі знайшоў!
І цэль відаць адсюль, стралец тут мае схоў.
Прыгледзеўся пільней, заўважыў быў ля спуску
Галінкі заламаныя. Пярэмык вузкі,
На стрэл прарэджаны, знікаў у гушчаку.
Пазнаў адразу вока ўпраўнае, руку,
Меў Грышка рацыю, куток ён выбраў гожа,
Тут, праз лазняк, ваўчуга выкрадацца можа.
Лес ціхі, і нішто не здраджвае ані,
Хоць Грышка ў ім даўно аблогу ўжо ўчыніў.
Урэшце знак — далёкі стрэл — і закіпела
Шырокае паўкола!..

Купка праляцела
Драздоў, і цецярुक мільгнуў быў, беляка
Я згледзеў, выскачыў з лазы ён, даў слупка
І ўцёк. А гоман рос, вось даязджачы трубіць
У рог — ваўкам прадвесце азначае згубу.
Аж раптам гонам закіпелі гушчакі,
Ўзялі на вока, пэўна, купу ганчакі,
Гон востры, стрэлы ў флангах ледзь не адначасна —
Па ўсёй аблаве шум вялікі, крык усчаўся.
Аблога, мабыць, зводзіць кола... па бары
Ўжо сыплюць стрэл за стрэлам па чарзе, ўгары
Мкне рэха, крык: «Пільнуй!..»

У лазняку штось рушыць,
Штось шаснула і раптам выткнуліся вушы,
Пад ногі выскачыў вялізны воўк з кустоў,

Палю, шчаслівы момант уллучыўшы той,
У лоб і ўбачыў я праз дым, што ўпаў ваўчуга,
Пасля падняўся і паўзе... Уцячэ! — звяруга
Надзвычай моцны... Ну, чакай, чакай, дружок!
Яшчэ табе дабаўлю!.. склаўся на разок,
Ды тут аблетак мне натрапіўся на вочы,
Хутчэй — па ім! злавіўшы па баку, як скачыў —
І воўк перакуліўся...

Я заклаў набой.

Адзін ляжыць, другі ўжо спраўдзіў выказ мой —
Уцёк, пакінуў па сабе свой след крывавы.
Шчэ колькі стрэлаў, крык яшчэ і шум аблавы,
Ды ўсё паволі моўкне, сціхла гранне псоў,
Канец відочны паляванню надышоў.
Ад'ездную ўжо трубяць.

«Што мне пан пакажа?» —
«Вось малады, стары ж, як лоб не з сталі, — ляжа...
Глянь, барвы колькі!» —

«То работа паніча!

Дабіты ўнізе быў кіямі з-за пляча.
Яму пан вочы выбіў, перабіў пашчэнкі,
Скрываўлены, ды цёгся, ўсыпалі дашчэнтку,
Ўзялі, нібы ў цапы. Уцехі там было!..
Яшчэ й цяпер б'юць па нябожчыку калом.

А што? няблага выйшла? Мабыць, трупаў столькі,
Як не мыляюся, і думалася колькі?
Два пераяркі, два старыя, маладых
Шэсць, ліс, барсук! Як Грышкаў рэй, вось так тады.
І кожны стрэліў пан або пабачыў воўка.
Мо з чвэрць, нібыта на вайне: бах! бах! — не моўкла.

Што пан старому скажа тут на гэта ўсё?» —

«Хадзі, трэ выпіць за здаровейка тваё!» —

«То дзякуй! Грышка і за ловы, і за пана
Сабе кульнуць дазволіць сёння шалабану!»

* * *

Вярталіся мы пад карчму, ваўкі амаль
Запоўнілі драбіны, цэлая гурма
За возам паляўнічых.

Трыумфатар быццам,
Разлёгся Грышка на ваўках — не надзвіцца.

АПАВЯДАННЕ ДАЯЗДЖАЧАГА

Край неба чырванее на заходзе сонца,
 Нібы ў пажары цэлы горад у старонцы.
 На небасхіле хмарка ў сонечным агні,
 Яе залоцяць, барвяць шчыра прамяні.
 Пагодлівае неба, рэдкія хмурынкі
 Чародкай лебедзяў паволі, безупынку
 Плывуць на захад. Ціхай песняй угары
 Здаецца пошум хвой высозных у бары.
 Лясныя паступова пташкі замаўкаюць,
 На ноч сярод галін увечары сядваюць.
 У небе дзесь высокая толькі канюкі,
 Піць! піць! — крычаць,

енк іхні жаласны такі.

Замоўкла, кончылася ў лесе паляванне,
 Паважныя паны паселі на паляне,
 Ліс і скрываўленыя шаракі ляжаць,
 Прыслоненыя стрэльбы да куста стаяць.
 На псоў вось даязджачы трубіць, рэха шывка
 Нясе па лесе ўдалячынь гук рогу хрыпкі.
 Панове селі ў кола. Смех і шум размоў,
 Бутэлька ходзіць паляўнічая ў паноў.
 «Што ж ты ўбаку ад нас часінаю астатняй?» —
 Сказаў хтось да стральца.

«Ці ж будзе далікатна

Мне ў кола ціснуцца? Прабачце выказ мой,
 Ці ж я нячэсанай калодай стаў такой,
 Каб тут няпрошаным, някліканым палезці
 Дакучліва і між паноў ласкавых сесці?» —
 «Дарма! Прайграеш ты, без цырымоній дзей!
 Нас купа, і гарэлкі не перападзе», —
 І пан падаў стральцу бутэльку-аплятанку.
 «За ваша п'ю здароўе, кланяюся, пане! —
 На лык узяў, аж пацякло з вусоў даўгіх. —
 Панове не супроць, дык сяду я ля іх...
 Тых часаў дзе сляды, калі было багата
 Глушцоў, больш, чым цяпер баранчыкаў дзюбатых?!.
 Мядзведзя колісь білі мы, лася, дзіка,
 Цяпер за мілю ехаць трэ на шарака;
 Даўней што цецярук — курок спусціць без толку,
 Дрозд зараз — цуд, далікатэсы — перапёлка!

Цьфу! А стральцы цяпер! няўклюды! ўжо стары
Я паляўнічы, бачыць іх мне — Божа крыў!
Трымае стрэльбу, нібы мыліцу калека,
Пальне і тут падскочыць: схібіў, бо няўмека!
Ці ж хто на паляванні знаецца з людцоў?
Узяць аблаву. Згоняць зграю селюкоў,
Ні ладу, ні парадку, толькі крыкі, смехі!
Адны пайшлі ў грыбы, другія ж — у арэхі.
Бадай ім з пекла не вылазіць! — акурат
Вось пазаўчора і ўцякло ваўкоў тых шмат.
Аж чорт мяне насіў, аж засвярбела лапа,
Каб свіснуў старасвецкім звычайем гарапнік.
Даўней, як да навукі ўжо ўзялі хлапца,
Яго вучылі бізунамі на стральца,
Была за пудла скура кожнага ў рабоце:
Таму якія зухі ў пушчы, на балоце!
Вось так было тады. Мы дзівімся адсюль:
Даўней сапраўдны паляўнічы браўся скуль.
А я, хто бачыў гэта ўсё, ад шкадавання,
Не датрываўшы, плачу. Так, ласкавы пане!
Раз, помню, да двара з зааценка прынялі
Двух хлопцаў, двух братоў. Што за стральцы былі!
Іх прозвішча Чырэц. Ад іх стральцы далёка
Дваровыя стаялі, кулямі саломкі
Пераціналі хлопцы». —

«Дзе цяпер браты?» —

«Адзін з іх гаспадар, вялікі багатыр,
Зямлі паводле стану ён нямала мае,
Другі ж — у вечнасці, няхай там спачывае!» —

«Памёр?» —

«Ага. Быў гэткі зух, шкада яго,
Мядзведзь, кудлач, папераломваў усяго». —

«Як сталася? я ж чуў, не хібіў аніколі». —

«Бог кожнаму запісвае на свеце долю,
Яе людцы не змогуць мінаваць усе:
Мы ж толькі стрэлць можам, кулю Бог нясе.
Асочнікі наказвалі, што ў нетры дзікай
На троп мядзведзіцы натрапілі вялікай,
Былі медзведзяняты і пястун быў з ёй.
Трэ асачыць, бо надта момант зручны той.

Вось мы, стральцы, і думаем сабе, як лоўчы
Дасць знаць у двор, панове з'едуцца, відочна,
Збяруць вялікую аблаву ў слухны час,
А нам што з гэтага? Без плёну амбарас.
Тады мы парашылі: без аблавы самі
На паляванне рушым тайна з ганчакамі.
Лясы мы ведалі аж за Зарэччам шчэ,
Ды лёгкія на ногі. Кудла не ўцячэ!
За скуру будзе і ў кішэні грош, вядома.
Была тады ўжо восень позняя, як помню,
Дзён колькі замаразкі, меркавалі мы:
Мядзведзіца, пачуўшы надыход зімы,
Шукае месца добрага на свой спачынак,
А самка, як з малымі, страшная звярына,
Ды ў нас, у маладых, сумнення ані ў чым,
У сіле пэўныя і ў спосабе сваім.
Мы псоў бяром, пяцёра нас, і рушым, значыць, —
Браты Чырцы два, Грышка, я і даязджачы.
Ішлі мы разам, пэўна, больш за мілі тры,
Дзе топкія балоты, *галыя* бары.
Заядлы, востры гон нарэшце мы пачулі,
Мядзведзя ганчакі, ныйначай, скубанулі.
Хто ўправа!.. хто налева!.. раптам трэск і роў,
Мядзведзіца бароніца ад ганчакоў,
Шпурляе што папала: пні і лом усякі,
Дакучліва ўсё лезуць да яе сабакі.
Чырэц старэйшы — лясь! — ды стрэльба падвяла,
З другой — лясь! — рулькі, — зноў!..

яліна памагла,

Яго на хвілю ўкрыла ад звяругі тога,
Чырэц да нас, пакінуў стрэльбу — дый у ногі.
На шчасце, псы змаглі хоць крыху паўстрымаць,
Мядзведзіцу рвуць ззаду, кудлы аж ляцяць,
Ды здаганяе ворага, няма ўжо выйсця,
Пачуў: страляй!.. і крык душы: Марыя, Хрысце!
Прыцэліўся... але страляць было тут як,
Калі калені трэсліся, калі гушчак,
Калі напераменку бачыцца, паверце,
То чалавека галава, то пашча звера.
Нарэшце: бах! шчэ бах! страляў я з гушчару —
Мядзведзіца ажно падскокнула ўгару,
Пасля схапілася, прысеўшы, лапай жвава
За голаў... зарычэла... гоп! на бок — направа.
Мы да яе, ўжо душаць псы медзведзянят,

Пястун бароніць, пад лапаткі — пух! Віват!
Ляжаць мядзведжыя чатыры трупы разам,
Як раскусіць арэх — паклалі ўсіх адразу.
Не парушаць жа звычай, панове, нам,
Як кажа даўні лад, сышліся выпіць там.
Мы п'ём, смяёмся, ўсе вясёлыя такія,
Нябожчыцу зачаў Чырэц старэйшы кіем
Лупіць: нябось жа, пападзерла ты калод?!
І маеш, дабрадзейка, кулю вось за мёд!
А колькі коней, бараноў, цялят, кароваў
Задрала ты, праклятая! Ляцела з ровам
За мною, каб узяць у пазуры свае?
Чакай жа!.. Косці я памацаю твае!
Калі Чырэц прыказваў і лупіў, жывая
Аднак усё ж была мядзведзіца шчэ тая,
За ногі хоп і драпаць пачала Чырца...
За стрэльбу кожны — не набітая ў стральца...
Да вуха рулю... позна, бо на ране рана,
Руку пагрызла, скура ўжо з плячэй садрана...
На мордзе той мядзведзіцы былі тады
Дзве баразны, двух стрэлаў ясныя сляды,
Мазгоў не закранулі. Цэліў дасканала,
Але на дзве за кожным разам хібіў цалі,
Што ж дзіўнага? І хоць бы з сталі сэрца мець,
У момант мусіць гэтакі рука дрыжэць.
Вось так па радасці прыйшла тады і страта,
Панёс Чырэц, замест мядзведжай скуры, брата.
Занеслі покі з лесу мы яго дамоў,
Гадзіны дзве мінула, можа, болей, кроў
Сплыла, не ачуняў... Не памаглі і лекі:
Праз тыдні роўна два спачыў Чырэц навекі». —

«А што тады панове?» —

«Па прыгодзе той
Спісаў нам скуру лоўчы ўласнаю рукой,
Бо заслужылі. Моладзь шкодная залішне,
То ж бласлаўёная рука, як скуру спіша.
А зараз што? Не чую бізуна хлапец
І ў рэшце рэшт сыходзіць на пусты канец».

IX
СТАРЫ ПАЛЯЎНІЧЫ

«Паночку, май жа ласку на стары мой век,
Дай пораху набой! Стрэў ліха чалавек.
Сякі-такі дабытак нажывеш у хату,
А ліха падпільнуе дый учыніць страту.
Вось і цяпер: якое жарабё на звод,
То ж конік гаспадарскі быў бы на той год.
Мядзведзь задраў і завалок у лес пад хваю.
Каб ліха скурчыла яго за гэта ўдвое!!
Я не дарую аніколі кудлачу!
Паночку, дайце пораху — юху спушчу!» —

Так згорблены і сівы, надышоўшы зрана,
Прасіў калішні дворскі паляўнічы ў пана.

«Рыгор, што ты пляцец тут языком сваім?
На старасць з глузду з'ехаў, хворы ўжо зусім,
А йсці бярэ ахвота, ногі суне ледзьве,
На кудлу, не ўцячэш ты, дзеду, з лап мядзведзя». —

«Паночку, невядома, стане што і як!
Хто там каго? Было, ласкавы пане, ўсяк,
Глядзеў я часта смерці ў зекры, і нічога,
Яшчэ дасюль гарую з волі, з ласкі Бога.
Мне, можа, суджана і на астатні раз
Змагчы зноў шэльму, шчасна кончыць амбарас.
Я ўжо маімі ўнукамі пакляўся дома,
Што шкодніка застрэлю. Чалавек не помніць,
Што выкажа з крывавай крыўды і бяды,
А я калі сказаў, ражном сядзіць тады.
Ні Богу, ні людзям хлусіць не думаў Грышка,
Тым болей: мо мядзведзь старыя косці скрышыць?
Мо шкодзіць больш не будзе ў нашай старане?
Дай пораху, паночку, бо няма ў мяне.
Быў дома, праўда, порах, сын жа з бабскай зграяй
Уперліся і не даюць, забыць мне раяць». —

«І слушна, што так робяць!.. Адчуваюць грэх.
Рызыкаваць без сэнсу — то ж людзям на смех.
Мядзведзь не заяц, ты стары — вась і прычына.
Жыццём не даражыш — шчэ горшы грэх ты чыніш.
Я павяртаю шкоду, сунімі адчай,

Дарую ад буланкі жарабё, прымай». —
«Паночку, хай спашлеца ласка вам ад Бога
За сэрца добрае! Не скрыўдзілі старога.
Гасподзь каб вашым дзеткам доўгі век судзіў!
За жарабё пан мецьме скуру, ды на здзіў». —

«Якую скуру?» —

«Медзвядзёвую, паночку.
Ці кудлу пакладу, ці вечная ўжо ночка». —

«Што ж тут рабіць? Упартаму і памагай?!» —

«Пайду з сякерай — пораху, паночку, дай!» —

«Казёл!.. На кудлача збіраешся, няйначай,
Дык стрэльбу добрую вазьмі, а не ламачча,
Бяры ці дубальтоўку вось, ці штуцэр мой,
Што лепш да вока?.. Трэба ж у мясціне той
Мець schoў — палаткі добрыя, Базыль паможа». —

«Не трэ, паночку, не, хай укрывае Божа!
Не ўмею з панскай стрэльбы, ў клеці ёсць свая,
Папсулі дзеці, дык направіць мусіў я.
Пальне!.. — бы ў свечку ясную! бо анікрышку
З старой знаёмай стрэльбы не спудлуе Грышка.
Не трэ палаткаў гэтаксама, лепш не мець
Турбы, да падлы можа не прыйсці мядзведзь.
Яго злаўлю дзе потым? Ногі ўжо не служаць,
За кудлачом, як пойдзе, дык хадзіць трэ дужа.
Спазнаць праклятага я звера добра змог». —

«На порах! — і няхай цябе бароніць Бог!»

* * *

Назаўтра толькі што прачнуўся пан уранку,
А Грышка з стрэльбаю чакаў ужо на ганку.

«Што скажаш, дзеду?» —

«Ёсць, паночку, просьба шчэ
Падводу па мядзведзя дай у лес хутчэй!
Ляпей бы параконку, гразкая дарога,
Мядзведзь пудоў на дваццаць будзе, дзякуй Богу». —

«Апавядай, як там?» —

«Не памыліўся, бач,
Чакаў я ноч, на досвітку прыйшоў кудлач.
Як бавіўся пад хвойй з падлінай у ляпе,
Пад вуха пацягнуў — перажагнаўся лапай».

Х

СМЕРЦЬ ГРЫШКІ

Вяртаўся я праз шмат гадоў бадзяння ў свеце —
Хоць раз убачыць родны кут было на мэце,
І праз вакно вагона, праз імклівы дым
Глядзеў удалячынь днём ясным веснавым.
Мае ўсе думкі з дымам і клубамі пары
Плылі вось так чаргою ў родныя абшары!
Здзівіўся я, вачам не верачы сваім,
Што наваколле ўжо інакшае зусім.
І ледзьве нават змог пазнаць той край, дзе колісь
Я жыў, які і ўдоўж і ўшыр схадзіў даволі.
Усё, што там было вялікае даўней,
З вакна вагона стала неяк мізарнець.
Знаёмыя вось вёска, млын, ставок і рэчка
Мільгнулі й зніклі, вось і знаны гай, дарэчы.
За ім жа возера, там прыспарае бег
Удалеч леснічоўка, дзе я меў начлег.
Якая ніклая!.. нібы не тая хата,
Пазнаў я дрэва, моху на страсе багата.
Пабежна прамільгнулі студня з жураўлём,
Адрынка, дранкай крытая, радок вуллёў.

Ды што такое?.. дзе лясы?.. Ці ж край той самы?
Хіба абшар вось той, пустэльна тая з пнямі
І ёсць Кругліца, дзе быў птушак спеў наўкол?..
Вярозы дзе шумелі, хвоі і асіны?..
А колькі ў гушчары таілася дзічыны!
І ўсё ж яна! Хто вынішчэнне ў край прынёс?
Пустэча, могільнік!..

Тут свішча паравоз:

Да станцыі ўжо мала...

Я пазнаў здалёку

Старую брычку, што мяне чакала збоку.

Пытаюся я ў дзеда: «Што чуваць у вас?»
У наваколлі знаным мы былі якраз,
Дзе намякнуў на ўплывы поступу шматзначна
Нам гучны паравоза свіст за гаем бачным.
«Багата змен, панарастала маладых,
А век, паночку, сходзіць у людзей старых». —

«Што з лесніком Рыгорам? Ліст мне надасланы,
Што памірае». —

«Акурат сягоння рана
Прыбег унук яго, прасіў, як пан спачне,
Да іх каб выязджаў і як мага раней.
Пытаецца пра пана Грышка безустанку». —

«Мяне вы разбудзеце заўтра на світанку».

І я задумаўся... Стары прыяціч мой!
То, значыць, маю развітацца ўжо з табой.
Чужыя мы зусім паводле роду, стану,
Ды хвілямі ўспамінаў крэўна паяднаны.
Твая сардэчнасць, што з адзнакай прастаты,
Праўдзівая заўсёды, бо не зіх пусты,
Больш вартая ад тых паводжанняў ласкавых,
Якія бачыш у салонах пышняй бавы.

.....
На печы, на палатках, што пад столь аж вунь,
Ляжаў Рыгор, нямоглы, сівы, быццам лунь,
З вялікай барадою. Зажадаў ён з печы,
Як я ўвайшоў, сказаў, што вельмі недарэчы
Быць там пры мне. Яго занеслі два сыны
На ложкак, бо хадзіць стары не мог з вясны..
Я сеў пры ім, руку ўзяў ён маю ў далоні,
Маўчалі мы, мне слёзы падступілі ў лоне.

«Гм! — пан старэе ўжо!.. ці ўводзіць вока ў зман?
То ж лысінка?.. няхай жа схіліць голаў пан,
А як жа!.. Што ж такое?.. не пара, так скоро!..
А ці ж даўно было, як на руках Рыгора
Пан жвава ножкамі перабіраў, дзіцём
Да стрэльбы ўсё цягнуўся?.. Як бяжыць жыццё!» —

«Мінуў чацверты крыжык, мой стары, зазначу». —

«Што кажа пан? Скуль — столькі? Жарты, і ныйначай!» —

«Мы ж аднагодкі, я і вось Вінцэсь, сын твой». —

«То праўда! так, то праўда!.. Божа моцны мой,
Як вырастае ўсё!.. Пятрусь, унук мой, бачу
Баранаваць ідзе, ўжо б'е драздоў і качак
І хваліцца на ўцеху дзеду пра паход.
То ж блага, пан не мае дзетак! Знікне род.
Адзінае на старасць шчасце ў бобе гэтым,
Лягчэй развітвацца заўсёды з белым светам,
Як пакідаеш нешта... Унукі цепляць нас!
Хоць, праўду кажучы, калі б мне Бог шчэ раз
Пражыць мой век даваў, было б ужо няміла,
Другі стаў свет!.. Змірыцца чалавек з магілай
Тут мусіць... Мне ж з натураю маёй як жыць!
Нялёгка сакалу, пан, курыцаю быць,
Ды трэба!..

Нашы мовы пан ці памятае?

Што ж? — на маё не выйшла?..

Праўда найсвятая

І ў тым, што не пускаў на вецер пан слаўца:

Балота асушылі — прыбыло сянца,

І сталася, што родзяць даўнія няўжыткі,

Дык зараз больш і хлеба...

Ды відок той брыдкі

Там, дзе прыроду *глуміць* прагны чалавек,

Дзе гінуць можа тысячы за грош, дзе здзек,

Бо спрытны ашуканец лупіць скуру з люду, —

Відок дашчэнтну той спустошылі прыблуды!..

Пан ехаў праз Кругліцу, дзе ж яе краса?

Як выглядае тая пустка, бачыў сам?

Ні поля там не будзе, ні лугоў, ні пашы —

Адна пустэча толькі, што людзей адстрашыць!

Які раскошны лес спакон вякоў там быў!

Дзе ж ён? Зладзюга Файтэль кішаню набіў.

Пры дубе ўкрадзеным хапаў таго я шэльму,

Такога ляпаса даваў — варочаў бельмы!

Не знае багача над Файтэля наш люд:

Купец ды шчэ фальваркі два трымае тут!

Вось так!.. Сабе падумаў: жыцьмуць як унукі?!

І паўтараю перад смерцяю: навукі!

Навукі дзецям даць!..

Як збавіча душы,

Чакаў я пана дзень пры дні ў лясной глушы.
Радзь, золатца маё!» —

«За школы трэба дзетак». —

«І я цвярджу: Вінцэс! прадай валоў улетку
І да мястэчка шлі дзяцей! Сваё тут ён:
Ляпей куплю ім, кажа мне, зямлі загон.
Вы чуеце, што мовіць пан?!.. Кхэ!.. Моцны Божа!..
Нядобра мне!» —

«Забыць турбу, Рыгору, можаш!

Паводле волі станецца тваёй, павер, —
Да школы пойдучь дзеці. Добры й той намер —
Ралліцу прыспараць. І роздум Вінцуковы —
Мацней узяцца за зямлю — не памылковы.
На плечы вашыя, на змораных людзей
Цяжар у краі гаспадаркі ўсёй спадзе,
Як марнатравец Файтэль, жывучы ў раскошах,
Усё дашчэнту выссе дзеля дужых грошай.
Навука ў хатку нізкую сягне святлом,
Як не цяпер, то ў блізкай прышласці суздром.
На ўсе ж варункі сёння нельга даць адгадкі,
Як будуць існаваць пры іх твае нашчадкі.
Таму сябе дарэмна мучаеш турбой,
Лепш, верма, будзе». —

«Веру сэрцам і душой!

Каго стварыў Гасподзь, таму дасць хлеб збавенны». —
«Абы нашчадак працавіты быў, сумленны». —
«Таго я спадзяюся!.. Нейк лягчэй вось мне.
Я знаў, што пан развее гэты мой сумнеў.
Няма з кім радзіцца, не скажаш анікому:
Той знае, ды маўчыць, не веру сам другому.

Дзе час той? З панам палявалі мы калісь,
Успомніць нават міла. Забрыдзем кудысь
Глыбока ў пушчу. Дзесьці ў старане бязлюднай
Сабе начлежым, вогнішча гарыць заўсюдна,
Каро ляжаў пры пану, выжал, а пры мне...
Маю старую Непту помніць пан ці не?..

Прыгоды нашы ці старыя пераказы
Пан слухаў і запамінаў за кожным разам,
Не спаў, пра ўсё распытваўся, мой галубок,
А я выцягваў з пана тое, што з кніжок.
Ого — навука!.. Помню, як дакладна панам
Шлях, дзе капаць з дрыгвы канал, быў адгаданы.

Замоўк стары ляснік, жыцця і веку схіл
Змарыў яго, але здабыў ён трохі сіл
На гутарку. Няхай стары спачне ў дрымоце.
Мы выйшлі зараз жа без шуму і ў нямоце.

Калі вяртаўся я, раі тужлівых дум
Навеялі на сэрца несучешны сум.
З вачэй не сходзіў Грышка...

На дарозе Божай
Спакойны, — эх! хто з маладых быць гэтка зможа!

ЛІРНІК ВЯСКОВЫ *

(Памяці Сыракомлі)

Ліра, песня мая ты — не табою заняты
Свет, ён з лірай не ў згодзе,
Людзі дбаюць паволі і пра гімн у касцёле,
І пра песню ў гасподзе.
Душы век паразгневаў — ні малітваў, ні спеваў,
Век рэальнасць шануе.
Мазалямі здабыты даўні спосаб забыты.
Капітал скрозь пануе.
Кожны бледны, стамлёны, а хлеб чэрствы, штодзённы
З палыну ды з мякіны,
І зацягваюць хмары моўчкі неба абшары,
Быццам змрок дамавіны.
Ціша... Скуль спеву брацца, дзе без хлеба і працы
У натоўпах бязладдзе,
Дзе пра заўтра жывое думае са слязою.
Грошы! грошы ва ўладзе!
А ў святліцу часінай песня гляне дзяўчынай,
Пойдуць парабкі ў скокі.
Там матыў нам агульны, жаласны, беспрытульны,
Узляціць пад аблокі.
Песня даўняя наша, дзе ты нудзішся нашча,
Не даешся абразам?
Што ж у хвілю спачынку пры лучыне, камінку
Грамада тужыць разам?

* * *

Ліра, песня мая ты! Што ж твой спеў як закліты
Забываецца ў свеце?
Ці ж у мове айчыннай мала сілы глыбіннай
Сэрцы ласкаю злеціць?
Ці спеў простаі грамадкі, прытчы, чуткі і згадкі
Зніклі ўжо назаўсёды?
Ці з іх павычарпалі ўсе струмені, ўсе хвалі,
Фарбы і асалоды?
Ці ж не мараць дзяўчаты? ці забыліся святы,
Ці ўжо ў закуце нашым
Няма шумнай гасподы, ні глухой загароды,
Дзе мы песню не страшым.

Абудзіся ў аблудзе, песняй выйдзі на людзі,
Ліра — продкаў пашана!
У струны вешчыя грымні, цуда выкажы ў гімне,
Ліра — слава Баяна.
Лірнік, веснікам згоды да братаў на заводы
Кроч адданы і шчыры!
Гэй, пясняр сілы боскай, птахам віся над вёскай,
Грай да скону на ліры!
Ліра, песня мая ты! — дзе ж ён, нотаў узяты
Гоман, спеў твой відушчы,
Слухачы дзе сягоння, што ў тваім простым тоне
Распагоджваюць душы?..
Песня, песня народа! Ты душы ўзнагарода,
Бо ты простая, наша.
Лірніка спадзяванкай — крэўных сэрцаў вязанкай
Братні гурт апаяша.)
Ліра, словам айчынным, грай для нас спевам чынным,
Галасней жа ад звону.
Ты, каму Бог у сне даў, спеў, якім сам Бог снедаў,
Грай на ліры да скону!

ДЗВЕ ЗОРКІ *

Гэй! — там на ўзгорку касцёлік драўляны
У засені клёнаў, бярозкі...
Бег я калісьці туды, закаханы,
Да любай хаты і вёскі.

Бег я з надзеяй, з верай дзяціннай,
Самы ўлюбёны на свеце.
Май збажыною палетак радзінны,
Краскамі луг парасквеціў.

Там, за узгоркам, на яснасці воднай
Месяц у бляску іскрыцца.
Першаму мне занялася з усходу
Ранняя зорка — дзянніца.

І заліла старадрэвінаў купу,
Зяла вясёлкаю ў росах.

Ўбор каралеўскі, золата, пурпур
Ўздзела на просінь нябёсаў.

Ціша над Нёмнам... Спіць вёска, лагчына,
Пасма туману сівога.

Толькі плывуць жаўруковыя гімны
Ўвысь нада мною — да бога...

Быў я аслеплены... Зоркай праменнай
Ззяла яна з небакраю,
Ў хатцы стаяла, ціхая, пекная,
Гожая, быццам дзень маю.

Дарам квітнеюць лугі каберцам,
Воды віруюць глыбінна.
Ёю, адзінай, трызніла сэрца,
Зорным усмехам дзяўчыны.

* * *

Часам знявераны, з смуткам на твары
Ў край свой прыходжу юначы.
Добра, што роднай зямлі абшары,
Яснае неба пабачу.

Сёння ж, як сэрца застыне болем,
Нібы ў грудзях каменных,
Думкай самотнай лячу над полем
Да той дзянніцы праменнай.

Да залацістай цягну далоні
З просьбай святла і цяпельца.
Каб ажыло хоць у песні сягоння
Болем працятае сэрца.

НА ПЕРАВОЗЕ *

«Стой, перавознік! Няхай на пароме
Натхненне мяне запалоніць!»

Сонца ўзышло. Залацістыя промні
На хвалях Нёмана звоняць.

Воды ўздымаюцца і на каберац,
Усланы з каменнага жвіру,
Падаюць з шумам, сыплюць на бераг
Золата водсветаў віру.
Твар перавозніка, пёры аблокаў
Гулліва іграюць на тоні.
Адбітак то ўзнікне на хвалі ломкай,
То знікне — грэбень заслоніць.
З ранішніх высяў спеў жаваронка
Падае ўніз пераліўна.
Чайка заплача над ціхай затокай.
Драч зарыпіць з лугавіны.
Ластаўка ў лёце імклівым, як куля,
Грудкаю хвалю кранае,
Дзесьці далёка кувае зязюля
У шатах цяністага гаю.

Нёман блакітны! Святляным бляскам
Ты не захопіш нікога.
Адзін твой бераг — у іле гразкім,
Зіхціць жаўтапёс у другога.
Ды тыя ланы, жыта палосы,
Бярозы над шляхам у скрусе,
Дыван квяцісты, які ад плёсу
Шырока раскінуты ў лузе,
Лясы густыя, сасонкі, яліны,
На ўзлеску самотная дзічка —
Увесь гэты ўбор нашай беднай краіны
Мацней у стократ нас кліча.)

Спытайце ў таго, хто ў далёкіх краінах
Спазнаўся з вандроўным лёсам,
Ці ён адшукаў сярод плыняў слынных
Блакітней, чым Нёмана плёсы?
Над крутым Иртышом, над Тыбрам ці Рэйнам,
Над Сенай ці сінім Дунаем —
Кожны там прыхаднем чуўся, карэнне
Ад свайго адарваўшы краю.

Сын нёманскіх водаў і беднага поля
У сціпласці і ў задуменні
На людзях не пусціцца ў скокі ніколі
І песняй уразіць не ўмее.
Бачна, што бедны, бачна, што цёмны,

Ён з вёскаю вечна ў полі
Крывава працуе на хлеб свой надзённы,
Змагаецца з смуткам нядолі.

Ды ён не змяняе на вуліц тлумнасць,
На бляск і шык пазалоты
Волю сваю, клапатлівую ўдумнасць,
На твары барозны турботы.

(Твой плён небагаты, бедны мой людзе,
Хоць потам акропіш поле.
Але з камяністае глебы здабудзе
Хлеб чорны праца і воля.)
І голаду відма ў постаці сцятай
У сне цябе, рольнік, не страшыць.
(Хлеб жытні маем — тым і багаты.
Хапае лясоў нам і пашы.)

ПЫШНЫ МАЛЮНАК *

I

Пышны выгляд гор Каўказу!
Там на скалах скал грамада.
Воды снежныя каскадам
Хлынуць, рынуць з рыкам дзікім,
Валам пеністым вялікім,
Бліснуць, пырснуць і адразу
Ў пашчы бездані асядуць.

Столькі там святла, прамення
І блакіту ў далях гоных,
Што між дзікіх глыб, камення
Чалавек згубіцца можа.
Там з вяршыні зрок сягае
За бясконцасць скалаў стромых,
І здаецца, што не мае
Межаў ззянне вакаёму.
Пада мною — стэп, як мора.
Свет за светам без канца там.

Я адчую, што ў прасторы
Чалавек — малюткі атам.

Ды чаму няўцешна зроку,
Што раскошы той кранеца?
Думкі дзесь лятуць далёка...
Ды мацней не б'ецца сэрца!
Бачу горны шчыт, цясніны,
Ды чаму ў край іншы, мілы
Думка мчыцца да хаціны
Той, замшэлай і пахілай?
Там над сцежкаю ігліца,
Вее вецер Немановы,
Што калыша дрэў галовы
І даносіць пах жывіцы.
Там шумяць, шапочуць дрэвы,
Звонка хор спявае пташшы
Там якіясь свае спевы,
Свае спевы, думкі нашы...

II

У грузінкі чуд — не вока!
Зрэнкі жарам абсыпаюць.
З чорных зрэнак, ой, глыбока
Стрэлы боскія сягаюць.

У такт лезгінкі свавальніца
Твар хавае, скача, кружыць,
Кожны рух, як бліскавіца,
Працінае ў хлопцаў душы.

А як пойдзе задумёна
Пльыць на скрыдлах мар дзявочых,
Самых гождых запалоняць
Тых спакусных двое вочак!

Столькі ў цёмных вочках мілых
Пачуцця, агню, акрасы,
Варта глянуць — і адразу
Закахаўся б я той хвіляй...

І так — скрозь! У гэтым краю
Перад пекнасцю прыроды,

Перад дзівам барваў шчодрых
Я чало сваё схіляю.
Ды за іх — хоць і шаную
Цуды ўсе, красу чужую —
Не аддам усё ж душу я!

МЕРЦІ НЕ ХАЧУ Я... *

Кучаравую бярэзінку свавольнік
Ссекчы ўздумаў, ідучы дарогай рана.
Пад спякотным сонцам вянучы паволі,
Згінула бярозка ў век незвекаваны.
Уцякаў алень ад смерці, ад загубы,
Ды на верас ён упаў неспадзявана,
Чуў зладарны ў лесе голас псоў і трубаў,
Стрэў жыцця канец у век незвекаваны.

* * *

Лёсам немінучым знішчана надзея,
Шчасце, быццам знічка, долі даравана —
Бліснула і згасла. Неба мне цямнее,
Я памерці мушу ў век незвекаваны.

О, яшчэ зарана мне з магілай злука!
Свет пакінуць, месца саступіць зарана.
Хоць спазнаў дарэшты прызначэння муку,
Мерці не хачу я ў век незвекаваны.

Ёсць на свеце любасць — сэрцаў моц святая,
Мары ў яснаму нябёсаў скіраваны.
Хоць няволяй путаў немач прыгнятае,
Мерці не хачу я ў век незвекаваны.

Я шчэ не стары на працу і намеры,
Шляхам поступу хацеў бы йсці аддана,
Моц аслаблюю гатоў спасіліць верай,
Мерці не хачу я ў век незвекаваны.

Чую, што ў душы агонь палае божы,
Песнямі, што ў ёй звіняць, замілаваны,
Песні нашых вёсак мне надзею множаць...
Мерці не хачу я ў век незвекаваны.

НА МОГІЛКАХ *

(Элегія)

Ціхі прытулак ад нэндзы людское!..
Як жа прыгожа тут майскім днём!
Кветкі адкрылі келіх з расою.
Пошум зялёны ахутвае сном.
А веснавыя крылатыя госці
Гнёзды звiлі над крыжамі магіл,
Голле калыша калыскі мілосці
Там, дзе надзеі разбіліся ў пыл.

Як тут зацішна! — не далятае
Тлум гарадскі тут... Мовай без слоў
Вечнасць са свету таго прамаўляе
Рэхам нямых дамавінаў і сноў.
І перад зрокам самотных, прысутных
Цені ўстаюць у прадоннай імгле.
Здэцца, там голас знаёмага чутны,
Поціск далоні каханая шле.

Смутна! — не вернуцца збеглыя хвілі,
Родныя здані не чуоць нас,
Кветка, як дух іх, цвіце на магіле.
Камень халодны і вечны, як час.
Слёзы, што раптам сплываюць з павекаў,
Повязь астатня крэўных душ.
Помні надзеі і крык чалавека!
Шчасце складзі тут, як смутак руж!

З вежы касцёла па росах, над смерцю
Звон адплывае ў блакітную даль.
Бог быццам кажа: «Прыходзьце, дзеці,
Прыносьце сюды мне слёзы і жаль».

Сонечным бляскам з алтара асвечаны,
Ён прасцірае над намі далонь,
Кажа нібы аб прыстанішчы вечным,
Дзе ў смутку і з болем ты схіліш скронь.

ДЗЕ ТЫ, МАЯ ПЕСНЯ? *

Дзе ты, песня-вяснянка,
Што ўначы зіхацела?
З новай эры заранкай
Ты з грудзей адляцела.
Пустку ў сэрцы не ў сіле
Я запоўніць, нябога,
Ціха там, што ў магіле,
Не хачу я нічога.

Дні змяняюцца днямі,
Зімавеямі леты.
За якімі лясамі,
Песня пудкая, дзе ты?

Прыляці з вандравання,
Хай твой голас абудзіць
У душы хваляванне,
Адбалелыя грудзі!
І дыханнем гарачым
Над жыццёваю скрухай
Іскры мары раздзьмухвай,
Ажывіўшыся плачам!

Хай ахвота загіне...
Летуценням балесна.
А табе ў пагасціне
У душы маёй цесна.

І каханна намеры.
Не вяртайся, няма там
Ні надзеі, ні веры.
Пакасіла зіма там

Жыў багамі сваімі
І не ўмею з гадамі
Бегчы сцэжкамi тымі,
Як жыццё загадае.

КУРС
УСЕАГУЛЬНАЙ ЛІТАРАТУРЫ
КАНЦА ХІХ СТАГОДДЗЯ *

Цяжка з лёсам змогу весці,
Бо нам прышласць сніць прыемна.
Ён сказаў ёй напрудвесні:
«Я люблю!» — Яна: «Узаемна!»

Зрэшты ўсё ж ім рукі цесна
Ксёндз звязаў назаўжды стулай.
З тым канец прыйшоў на *песню*.
Што жыццё снавала чула.

Ўслед за *песняю* — *паэма*,
Менш прывабная няздара.
Лёс ім даў другую тэму,
Чым снавала шчасна мара.

Клопат, нэндза, недаедак,
Праца ў поце, плён няўдалы,
Мала хлеба, многа дзетак
Змест *аповесці* складалі.

Ды калі ўжо лёс упарты
Скончыў жорсткую праграму,
Зніклі нейк жыцця расплаты,
Развязаўшыся... у *драму*.

НА ЮБІЛЕЙ АЖЭШЧЫХІ *

Містрыня наша!

Люд увесь з пашанай
Табе злажыў удзячнасці даніну,
Каб лаўр заслугі і хвалы адданай
Вянчаў Цябе вякам для напаміну.

Ты праўды ідэал, красою ўбраны,
Герб працы, дабрыні узор з узораў,
Бальзам збавення кожны з нас на раны
Бярэ і браў з Тваіх руплівых твораў.

Палац, варштат, і гмахі, і паветкі,
Дзе мова польская яшчэ жывая,
Бяруць Твае і каласы, і кветкі,
Твой вольны заклік край наш паўтарае.

Удзячнасцю Табе народ з'яднаны,
Твой вобраз шчырым словам знакамiты,
У горадзе над Свіслаччу сабраны
Вянок з зямляцкіх галасоў прымі Ты.

З ГІСТОРЫІ ЖЫЦЦЯ І ПЕСНІ *

Калі каханнем першым агністым
Апошні раз у жыцці гарэў,
Маўчаў, што камень, акрыцца лістам
Прасіў дазволу я ў ціхіх дрэў.

Пры ёй і зроку
Падняць не смеў я,
Як ад уроку,
Дрыжэў нясмелы.
Парыў адзіны
Спрыяў забаве —
Сляды дзяўчыны
Крануць губамі.

Ды... хутка замуж пайшла багіня,
Я пахаваў пачуццё былое,
Пламенне згасла ў сэрцы святыні,
Са шчасцем знікла пра шчасце мроя.

Калі чытаў я Шылера чынна
Альбо мне чуўся Альдонін спеў,
Я верыў шчыра ў геройства ўчынка,
Ў палёт каханьня, ў шляхетны гнеў.)

З хаценнем сталым
Пісаць натхнёна
Я ідэалам,
Жыцця каронай
Браў прывід веры,
Што сніў старанна...
Але намеры
Завялі рана,

Так не бывае, мне падказалі,
Як гэта хоча хор спецаў дбалы:
Жыццё жалеза кладзе без жалю
На нашы мары і ідэалы.

* * *

Расчараваньня першага крыўды
Ў душы стаілі нясцёрты след,
Жыў як старэча, хоць малады быў,
Бо звяў зарана пачуццяў цвет.

Даспехі ўскіну
З насмешак сталі.
А сэрца-льдзіну
Хто чым запаліць?
Прэч! прэч парывы!
Хачу без сілы
Быць я шчаслівы,
Як камень стылы.

Чуллівасць знішчыць я меў намеры,
А голас пратэставаў апальны,
Хацеў пакончыць з пачуццём, верай,
Мяркуючы, што я зусім рэальны.

* * *

Я думаў: праўды ў мройлівых зданях
Няма, а толькі ў поце пакут
Кую дабрабыт свой без наракання
Сам на кавадле прагрэсу люд.)

Зямля адорыць
Багаццем скрытным
І старца ў горы.
Свет дабрабытам
Закаласіцца
І ў шчасці будзе
Жыцця крыніца
Смяцца людзям.

Зноў памыліўся і зноў прыкмеціў,
Што праўда ледзьве-ледзь расцвітае,
Што ўлада грошай трывае ў свеце,
Што за жыццё барацьба цяжкая.

* * *

Па вынік ведаў вяла дарога,
Аж нецярпенне білася ў скронь,
Нёс маладосць і ахвоты многа,
Запал здароўя, старання далонь.

Што накіпела
Ў душы глыбінна
І ацалела,
Глушэць павінна.
За кнігі сеў я,
Забывшы пешчы,
Узяўшы ў гнева
Кувалду, клешчы.

На сілу немач надзела пугы,
Рука слабая шчырэла марна,
Сэнс жыўнай працы ўзялі пакуты,
Закрыта кніга жыцця ахвярна.

* * *

Калі пабачыў жаху аблічча
І рэштку хвіляў пачаў лічыць,

Багіня зноў, мая Беатрычэ,
Прыйшла і кажа змагацца, жыць.

«Глянь! — кажа пані, —
Ў душу не горка,
У прорве, ў твані
Бліскоча зорка,
Яна лагодней
Табе заззяла,
Была паходняй
І ідэалам.

Не сыдзеш марна з цвёрдай дарогі,
Якую долі ў лёс напрудвесні,
Цяпер за мною, духам убогі,
Мусіш ісці ты: дам табе песню».

II

Мая ты песня простая дужа!
Дзіцятка вёскі з берага Нёмна.
Калі прыходзіш, са мною тужаць
Таемнасць, радасць смутна і цёмна.

На грудзі ўпала голаў сцяжэла,
Агні пачуцця ціха прыцьмелі,
А думкі, быццам шпаркія стрэлы,
Лятуць нястрымна, як і ляцелі.

Ад пачуцця, ад задум навалы
Дрыжу як ліст на былінцы ўздрыжжу,
Хачу дапасці да ідэалу,
Кахаю палка і ненавіджу.

* * *

Мая нянавісць... злітуйся Божа!
Жар не ўзгарыцца ў слабым павеце.
Азвацца песня мая не можа,
Бо не магу быць задоўга ў гневе.

Міне хвіліна — і ўжо не стане
Ні следу гневу, толькі балесна
Запоўніць сэрца сон нежадання,
З душы прагоніць надоўга песню.

Не!.. я не ўмею кідаць праклёны,
Я не сумею шпурляць каменнем!
Толькі грамадству ўмею шалёны
Служыць міласці маёй пламеннем.

Люблю вас шчыра, родныя далі!
Лясныя ўзгоркі! Луг зеляненкі!
На Нёмне ветру ўдзячныя хвалі!
Зара, што сее промні з сявенькі!

Люблю вас, з прахам бацькоў магілы!
І вас над імі, ціхія сосны,
Крыж пры дарозе стары, пахілы,
Ахвярна ўбраны ў кужаль жалосны!

Люблю цябе, селянін, мой браце!
З тваёю думкай хоць невясёлай,
З пастаццю хмарнай у полі, ў хаце
І з баразною глыбакачолай.

* * *

Дык будзь са мною, песня натхнення!
Ціхім пачуццем, сардэчным болем!
Раздзьмухвай смела агонь памкнення,
Красуйся збожжам, а не куколем!

Як будзе трэба, песня-галубка,
Твой боль раз'ятрыць змяя на ўсхліпе,
Хіба піць толькі з цярпення кубка?
Мая ты песня, гаркоты выпі!

У ПАГОНІ ЗА ШЧАСЦЕМ *

Ў пагоні за мроівам шчасця зямнога
Да мэты нам заўжды далёка;
Як розум закрые да мары дарогу,
Імкнемся ў нірвану, да змроку.

Намнога мацнейшы ў нас клопат жыццёвы,
Чым час, летуценнем спавіты!..

Таму вось, таму... непахісны высновы
Аб вечным спакоі нябыту.

Падумае мудры ля блізкай магілы:
«За марай пайшоў я ў дарогу,
Мне бляскам фальшывым надзея святліла;
На свеце жывем мы задоўга».

* * *

Ў пагоні за яркаю зоркай ідэі
Руплівасцю думкі сагрэты.
Тым бляск прыгажэйшы, чым меней надзеі,
Што дойдзе вандроўнік да мэты.

Тады ўсе няўдачы, змаганні, пакуты
Іначацца ў з'явы другія,
Вуаллю вьсталкі яны ахінуты,
Цнатлівыя ўжо і святыя.

І мудры падумае так ля магілы:
«З цудоўным памкненнем трывала
Напоўнены сэнсам дзівосаў свет мілы,
Але вось жывём мы замала».

ШТО ЛЮБЛЮ? *

Люба каня з табуна асядлаць у стэпе,
Вольна пусціць яму цуглі, прыпасці да грывы,
І, як страла, выпушчаная ўдаль імкліва,
Выскачыць і ляцець!.. хай вецер трэпле
Буркі ўзвёнай крысе ў шалёнай пагоні...
Кнігаўка спуджаная з кустоў хістаецца над абшарам,
Кроў паскораным рытмам ударыць у скроні,
Сэрца і твар апякуць прамяні як жарам. —

Ляці, ляці,
Крылаты конь,
І засвяці
Надзей агонь!

Як з гор удар
Крутых віроў,
Краіна хмар
Хвалюе кроў.

Конь, як страла,
Праз змрок, праз страх,
Вястун святла,
Ляціць, як птах.

Люба з стрэльбаю на плячы, калі побач чацвераногі
Верны таварыш паляўнічай прыгоды,
Ў лес пусціцца далёка без мэты а без дарогі,
Прадзіраючыся праз гушчар, праз паваленыя калоды.

Дзяцел над галавой стукоча, сойка з крыкам вялікім
Пералётвае на яліну, а птушанят мільёны
Граюць мне ў тысячу галасоў у тым канцэрце дзікім,
Сэрца чуе маё гармоніі ўсцешных тоны.

Лес ім туруе шумам. Паветра хапаюць грудзі
Чыстае і ляснае з пахам жывіцы,
Пал у грудзях тады прагнуцца збаіцца,
Нават сэрца пра боль пытацца не будзе.

Думкі, вы мяне выносьце
Вольна ў стэпы, на абшары.
Хай прагнуцца, ўспомняць мары
Час мінулай маладосці!

PLUS GUAM PERFECTUM *

Я не знаю, колькі праўды
Ёсць у нашым лёгкім жарце,
Што пачуў зусім нядаўна
У вясковай беднай хаце.

Паўтараю без падманаў,
Без прыкрасы тыя словы,
Дзеля формы рыфмаванай
Тут не зменена аснова.

На Літве, на старадаўняй
У заможнасці, багацці,
Меўшы земляў уладанні,
Спадак ёмісты ад бацькі,
Шчасна пан жыў, як у небе,
Шмат было ў яго падданных,
Плён збіраўся у патрэбе
З тых палёў пазасяваных!
А ў яго падданай вёсцы
Дажывала век свой баба,
Святы ўсе страчала ў посце,
На здароўе была слаба.
Часта просіць дапамогі,
Кажа баба: «Няма стравы!
Хлеба крышку дай убогай,
Будзь, панок, такі ласкавы!»

Пан скупым не быў наогул,
Ды яму абрыдваць стала
Слухаць скаргі бабкі ўбогай,
Бо не раз так выпадала:
Госці піць засядуць каву,
А тут баба, як няшчасце,
Сапсуе дарэшты справу,
Хоць пярун яе хай шасне!

Пану ў добрым раз настроі
Заступіла зноў дарогу
Баба з просьбаю старою:
«Дай, паночак, дапамогу!»

«От што, баба, не жартую,
Хопіць плачам сэрца грызці!
У кішэнь глядзіш чужую,
А з самой няма карысці.
Сіл бракуе ўжо на працу —
Не звярнуць жыццё са следу.
Каб з жальбой вушам не знацца,
Я харчую дармаеда!
Вось двацятка, і даволі,
Больш не дам табе нічога,
Даў багата, каб ніколі
Не таптала мне парога».

«Ой, паночак, мой саколе!
Што ж рабіць мне, найняшчаснай,
Хіба йсці ў пустое поле
І памерці там заўчасна!

Спарахнелі мужа косці,
Крыж падгніў, над ім узняты,
Не жыве мой сын у вёсцы,
Здадзен ён даўно ў салдаты.
Сваякоў няма нікога,
Кожны гоніць ад парога,
Галаву тут дзе прыхіліш?
Хіба толькі на магіле!
Бабам зёлкі ўсе вядомы,
А таксама словаў чары,
Хворых лечаць сабе дома,
Я ж да гэтага няздара!»

«От дарэчы! От праява!
Сродак маю да нагоды.
Два ключы вазьмі іржавых,
Большы й меншы, кінь у воду
І шапчы такія словы:
«Хто паверыць — пень дубовы!
Будзе тут ці не ўспамога —
Патрывай крыху, нябога!»
Воду выпіць дай уранні,
А як злечыш немач людзям,
Ды ўсё зробіш у старанні,
То й карысць табе прыбудзе».

Баба знікла нейк рухава,
Пан ад смеху аж кладзецца:
«Добра скончылася справа,
Я пазбыўся бабы, здэцца».

І папраўдзе, як у воду,
Дзесьці згінула старэча.
Хтось расказваў, што падводу
Наняла аж да мястэчка.
Ды нікога не турбуе,
Не цікавіць у народзе,
Што спаткала бабу тую,
З жабракамі мо дзе ходзіць.

З той пары пад год каторы
Баль даваў наш пан заможны,
Многа піў і злёг абложна,
Небяспечна стаў ён хворы.
Скула села у гартані,
Як кляшчамі душыць горла.
Дактары пры агляданні
Прадказалі: будзе горай,
І надзеі аніякай.
Ды слуга яны адданы,
Што ў маркоце горка плакаў,
Нейк пачуў неспадзявана:
Ёсць кабета, што хваробы
Лечыць шэптам і вадою.
Не адна ўдалася спроба
У лякаркі той старое.
А калісь была пры сконе,
Як зняла ў прадмесці хатку.
Сёння ездзіць парай коней,
Справы ладзіць спраўна, гладка.

Вось бяжыць слуга адданы
І знаходзіць ён старую
І вядзе яе да пана:
Хай яна яго ўратуе.
Хоць балела, моцны рогат
Не стрымаў пан горлам слабым,
Скула пэнкнула — й нічога:
Ён пазнаў старую бабу.

Неўзабаве, зноў здаровы,
Пан паставіў бабе хату
І прызначыў ёй аплату —
«Хай не дурыць больш галовы!».

ПЕСНЯ АРАТАЯ *

Гэй! воліку сівы!
Змрок падаўся лесам.
Хай матульку ніву
Кроіць плуг жалезам.

Хай радамі роўна
Пакладуцца скібы,
Лехамі чароўна,
Змеранья нібы.

Ластаўка сягае
У хмызняк, як куля,
Над ракою ў гаі
Кукуе зязюля.

Папялінка-пліска
Мух абрыдлых гоніць,
Жаўранятка нізка
У званочак звоніць.

Дзе прайду папарам,
Следам, як праклёны,
Сёстры чорным хмарам,
Цягнуцца вароны.

Кожны навакола
Так вясной шчаслівы,
Запяю вясёла —
Гэй! воліку сівы!

А зямля-матуля
Не радзіць не можа,
Зернейка прытуліць
І ўзгадуе збожжа.

Ветрык хмару згоніць —
Ападзе слязіна,
Збожжа на загоне
Зелянец павінна.

Будзе рунь густая
Вырастаць ахвоча,
Колас дужы стане —
З ветрам зашапоча.

Зерне — наша мара,
Усё багацце наша,
Гэй! сівая пара,
Недалёка паша.

Колькі стане сілы,
Абары цярпліва
Мой палетак мілы!
Гэй! воліку сівы!

ПРАДВЕСНЕ *

Цяпло разлілося пад подых паўднёвы,
І сонца ўжо доўжыць прыгрэвы,
Спусціўся на землю дух з неба вясновы,
На поле, на луг і на дрэвы.

Госць першы, жаўрук, нас вітае сягоння,
Чуён ужо й звон ручаёвы,
Але шчэ пад снегам зямля у палоне,
Шчэ спяць і палі, і дубровы.

І толькі надзея праб'ецца ў зачыне,
Што блізка вясна йдзе шляхамі,
Як тут жа над рэчкай прыбрала вярбіна
Галіны свае катахамі.

От, толькі на сэрцы нейк людзям больш лёгка,
Што спалі зімы ўжо кайданы,
Але шчэ сягоння вясна, ой, далёка,
Шчэ спяць і лясы, і паляны.

І нібы ў адказ, што пустыя надзеі
Слаў подых паўднёвы адзіны,
Нам з поўначы вецер нясе ўжо завеі,
Якія скуюць халадзінай.

Зноў неба хмурное, як пакрыў пакутны,
І віхар гуляе ў разгоне,
І дзень за днём плача пануры і смутны,
Вясны шчэ не будзе сягоння.

НА ЗАТАПЕЛЬЦАЎ! *

Весці сумныя. Навісла
Зноў хмар безліч па-над Віслай.
Каля Вешша часам веснім
Енкі чутны, а не песні...

Бурнай рэчкі знеслі хвалі
Мо дзе ў вусце, мо і далей,
Аж у Балтыкі бяздоннасць
Ўсю сялянскую маёмасць.
Рвецца нітка дабрабыту:
Кожны кут бядой заліты.
У трывозе, цяжкай стоме
Сын вясковы рукі ломіць.
Запусцела ўсюды глеба —
Ані статку, ані хлеба.

Мужычок, ці зможаш, дружа,
Нораў Віслы, Нарвы здужаць?
Ці ты ў роспачы, ад мукі
Не апусціш часам рукі?
Не, не стане ў рэчкі моцы!
Не змаглі вякі вяскоўца.
Твае плечы падымалі
Гаспадарку ў гэтым краі.
Самы сціплы, ціхі самы,
Век ты наш здабыў плугамі,
Працай выраў крывавай,
Хоць і сам не знаеш нават.
Колькі раз цябе пыхліва
Брат твой старшы ганарлівы
Упікаў работай чорнай.
Ты і крыўду знёс пакорна.
І плугі твае, стальвагі,
Поту высахлыя рагі
Зноў жыцця здабудуць нітку.
Зноў наладзіш сяк-так жытку.
На сухі лес пойдучь шкоды,
Што табе ўчынілі воды.

* * *

Хто з нас сёння добрым сэрцам
Мужычку не адгукнецца?

Хто з набыткаў нераскошных
Не аддасць свой грош апошні?
Люд наш моцны, горам біты,
Не загіне, працавіты.
Мо адзін хто, — гора наша,
Як аснованая пража,
Акуплялася жыццём што,
Ці далася горкім коштам, —
Абарвецца і сягоння
Рухне з хвалямі ў прадонне.

* * *

Вы шчаслівыя, што сілай
Бераце дань з хат пахілых?
Што па спадчыне ў дастатку
Жыць без змусу, без аглядку
Маеце на свеце права,
А не працаю крывавай?
(Вы, што моцны і багаты,
Дайце руку свайму брату.)
Край наш сёння бедзен вельмі —
Страт усіх адзін не верне.
Пакладзем крыху да крыхі —
Грамада агул вялікі.
Паміж вас заўжды бываюць,
Што душу ды сэрца маюць,
І сляза каго чужая
Болей грудзі апякае.
Голас вашага сумлення
Абнадзеіць іх цярпенне.
Хай той голас божай ласкай
Стане вашым абавязкам.

НА ЗМЯРКАННІ *

Човен ходзіць самапасам.
Спіць смуга над берагамі.
Тонь як люстра. Рыбка часам
Роўнядзь выкругліць кругамі.

Навакол лугі, папары,
Лес, кустоўе маладое.
А далей жытоў абшары
Ды блакіт над галавою.

Лашчу вока краявідам,
Што ў аздобе шатаў тоне,
Гляну долу — радасць выдам,
Краявід адбіўся ў тоні.

Ветрык хвалю гладзіць хоча,
Хваля ціхай ласкай ные.
Драч скрыпіць, вясло свіргоча,
Свішчуць куркі вадзяныя.

Маладзік прарэзаў далі,
Сталі цені блізка віцца,
З-пад вясла ўспайлі хвалі
Срэбраную бліскавіцу.

Глянё наўкол — краса сурочыць,
Казку ўспомніўшы старую.
Што ж так боль мне сэрца точыць?
Што ж мой смутак так шчыруе?

Ведзьма чорная палоніць,
Хоць смяюся — цісне хмарна,
Уцякаць хачу — дагоніць,
Мару дзе схавацца — марна.

Рыбкай я хацеў бы ў шале
Плыць, шукаючы закутак,
Каб мяне схавалі хвалі,
Каб мяне пакінуў смутак.

Узляцець хацеў бы птахам
Над прыціхлаю зямлёю
І забыць — хай пойдзе прахам —
Гора горкае людское.

Хоць ён, сон магільны скрушны,
Я заснуў бы напрудвесні,
Толькі б чуць, як раўнадушны
Свет мае спявае песні!..

АБРАЗОК *

Як люстэрка, зіхціцца
Роўнядзь водная става,
Лёг туман вокал ніцы,
Ападае на травы.

Яшчэ захад палае
Ў залацістых аблоках,
А ўжо зорка малая
Заміргала звысоку.

І адбітак той зоркі
На вадзе крышталістай
Затрымцеў у паўзмроку
Залацінкай іскрыстай.

Плюхне рыбка гулліва
І нырце ў глыбіні,
Круг за кругам імкліва
Разбяжыцца і згіне.

Млын-буркун усё крэкча
І пытлюе, як можа.
Мельнік пацеры шэпча
І сыпае ў мех збожжа.

Уздыхнуўшы глыбока,
Мех ускінуў на спіну
І пакрочыў шырока
Да варот, на сцяжыну.

Прыйшлі з пашы каровы
І рыкаюць ля брамы,
Быкі-збойцы гатовы
Сутыкнуцца ілбамі.

Пастух волю даў пузе,
Не пусціў сутыкнуцца.
Чутна: зводдаль у лузе
Хтосьці грае на дудцы.

Вёску змрок ахінае,
Шум расце ў наваколлі,

Сабак збеглася зграя —
Адзін моцна скуголіць.

Праца спынена ў полі
Мазаліста-цяжкая,
Мужыкі йдуць паволі,
Іх вячэра чакае.

І ваконцы ў хацінах
Засвяціліся скоры.
У вадзе ў балацінах
Жабы крумкаюць хорам.

Качар кракнуў бадзёра,
Крык раздаўся ў палёце,
Адазваўся дзесь жораў
На далёкім балоце.

У палосах пшаніцы
Свар вядуць перапёлкі,
А ля самай крыніцы
Свішчуць куркі-свісцёлкі.

У вярбінаў гушчэчы
Драч дзярэ сваё горла,
Чайка плача і енчыць,
Бо дзятва яе змёрла.

Напушыўся і бусел
У гняздоўі ўжо нанач,
Сваім клёкатам мусіў
Даць сямейцы дабранач.

Усхадзіліся шчыра
Ля крыніцы дзяўчаты,
Лаюць хлопца-настыру,
Чутны спева і жарты.

Ой, фігляркі, фігляркі
Вабяць, клічуць здалёку.
Вось бяжыць хлопец шпаркі,
А дзяхуха — на ўцёкі.

Не ўцякла — і вядома,
Хоць сябе бараніла,

Ён дагнаў яе ўмомант
І цалуе, аж міла.

«Бессаромнік адчайны!» —
Кажа нібы ўзлавана,
Як вядзецца звычайна.
Ды шапнуў ён: «Кахана!»

Будзе з ім яшчэ клопат...
А на конях праз грэблю
Хлопцы скачуць галопам.
Коней гнаць і не трэба,

Бо запахла травіцай
Ім здалёк сакавітай.
Пыл узняты садзіца,
Сціхнуў тупат капытаў.

Ля рачулкі, ля гаю
Дым узвіўся ўжо клубам,
Агонь бліснуў, міргае
За лазою, за дубам.

Асвятліў ён туманы,
Што паўсталі над лугам.
Разаслаўшы сукманы,
Хлопцы леглі паўкругам.

Змрок чарнее навокал,
Зоркі ў небе ён множыць,
Ноч густой павалокай
Акрывае свет божы.

І русалкі раптоўна
Усплывуць чарадою
І закружаць чароўны
Карагод над вадою.

Ой, для хлопца падманны
Чар іх згубна дзявочы:
За хвіліну каханьня
Жвір яму ўкрые вочы.

Д'ябал высуне рогі
З-за вярбы неспадзеўна —

І саб'ецца з дарогі
Тут вандроўнік напэўна.

Ваўкалак і цмокі
Ля бяды будуць недзе.
На любошчы і скокі
Ведзьма з чортам паедзе.

Як нячысцік наўкола
Завядзе свой парадак,
Кажухом укрый голаў
На ўсялякі выпадак.

ВОСЕНЬ *

Рэзкі, сіверны, імклівы
Дзьме вятрыска па-над нівай,
Гоніць воблакаў ён зграі,
У хмару цёмную збірае.

Зжоўкла лісце дзікай грушы,
І бярозка ўбор цярушыць.
Лісцем яркім, лета дзецьмі,
Расшпурляўся моцна вецер.

Падкасаў крысё араты,
За валамі йдзе упарта,
Узнімае роўна скібы,
Хваль рачных чароды нібы.

Між палёў далёкіх, блізкіх
Часам лемех плуга блісне,
Варанне з кірункаў розных
Налятае на барозны.

Недзе з далечы пахмурай
Чутны птушак крык пануры:
Чарадой ляцяць у высях,
Да цяпла ўсе падаліся.
Каб не знаць зімы халоднай

Пакідаюць край свой родны
І шнурамі праз туманы
Іх прастуюць караваны.

Там, дзе жыта ўжо рунее,
Збораў будучых надзея.
Стуль і радасць або клопат
Да сяўца прыходзяць потым.
На палі свае, за гумны,
Пазірае ён задумна:

«Хай глядзіць на лес вясною
І расце жытцо сцяною!
Хай яго ўпару дождж росіць,
Ветрык цёплы подых носіць,
Хай пад сонечнай апекай
Стане роўным з чалавекам!»

Эй, зямля мая, зямліца!
Эй ты, кволая травіца!
Быт людзей табой сагрэты,
Праз цябе мужык наеты,
Сіл аддадзена без ліку
Гэткай дробнай і вялікай!
Дык мацуйся ў родным полі,
Хай аратых цешыць доля!
Будзе ў шчодрай хай аплаце
Пот сялян, цяжкая праца!

ДА ПАЭТА *

Будзі ганарыстасць,
Хай песні ўрачыстасць
Заб'ецца. Жывая
Хай думка ўзлятае
Ў край свету, ў абшары,
Дзе выраслі мары,
Дзе ў цвеце аблуда,
Дзе здзіўлена цуда,
Дзе ў сэрцы сіročым
Снам сніцца прарочым,—

Суціш у спатолі
Грамадскія болі!
Хай будзе, як свята,
Спагада да брата.
У сэрцы ў няспынку
Кінь думкі іскрынку,
Раздзьмухай не ў злосці
Жар вечнай міласці!
Хай нервы, як струны,
Дрыжаць над палямі,
А словы фартуны
Хай б'юць перунамі. —

І ў цішы, і ў гудзе
На поўныя грудзі
Любі ўсё ў Айчыне
І кветку ў даліне,
І поле, і збожжа,
Пагоркаў падножжа,
Гаі, лесасекі,
Азёры і рэкі,
Любі і паслухай
Сны, што не заснулі,
Ва ўлонні матулі
Спавітця скрухай!

Будзь сэрцам сагрэты
Пачуццем кабеты,
І сэрцам ахвочы
Глядзі ёй у вочы:
Там шчасце, там болі,
Там ружа, што коле;
Ў іх смак палыновы,
Гаючыя росы,
І савана сховы,
І — насцеж нябёсы!

КАЛЫХАНКА *

Спі, малы сакол,
Свет увесь заціх,
Лічыць хай анёл
Бег хвілін тваіх.

Ночка на парог,
Ззяе зорак рой.
Спі!.. хай моцны Бог
Сон бароніць твой!

Наплывае змрок,
Цішу свету шле...
Ды матулін зрок
Вачыць і ў імгле.

Матчына далонь
Гладзіць цёплы лён.
Спі!.. ціхутка ў скронь
Дыхае твой сон!..

Спі!.. Засні!.. маё каханне!
Заўтра ясна сонца ўстане,
Зноў на ніву і на поле
Паляціш ты, мой саколе.
Птушкі там жывуць сям'ёю.
Спі... дзіцятка залатое!

Спі, малы сыноч,
Прыйдзе сон яшчэ!
Золатам уток
Нітка чараў тчэ.

Светлы век міне,
Не прысняцца сны,
У жыцця млыне
Змелеш шмат маны.

Маладосць мільгне,
Сцісне золлю свет
У чароўным сне
Выбуялы цвет!

Спі!.. жыццёвы гнеў
Знішчыць мар загон.
Хай жа матчын спеў
Лашчыць светлы сон.

РУНЬ *

Месячык блакітам
Прапльвае, стыне,
Шнур кусціцца жытам
Сцішана ў даліне.

І калыша збожжа
Вецер, нібы хваля,
І, здаецца, гожа
Збожжа сябе хваліць:

«Вырасла з зямліцы,
З маткі глебы ворнай
Коласам маліцца,
Жыць красою зорнай.

І мая спагада
Ходзіць над лясамі —
Хмарка шчыра рада
Напаіць слязамі.

Сонца мне за голас
Золатам заплоціць —
Перш зяленіць колас,
А пасля залоціць.

Колас закрасуе,
Ветрык не гуляе,
Цэлы дзень працуе,
Кветкі апыляе.

Гляне плён багаты
Смела і вясёла,
Зерні-вачаняты
Схіляць колас долу».

РАЗВІТАННЕ *

Пакінуць мушу вас, палі, лугі, паляны,
Дзе вее вецер свой з-за Нёмана духмяны,
Дзе шэпча пра тужлівасць ля яліны хвоя.
Малю ў цябе, мой Божа, ласкі я на тое:
Калі на скон жыцця мая ачахне сіла,
Калі застыне сэрца, што Літву любіла,
Няхай мяне цвінтар у вёсцы той прыхіліць,
Дзе кожны ўзгорак кажа: «Ці ты помніш хвілі,
Як з стрэльбай за плячыма, малады, вясёлы,
Ты абягаў ахвотна з дзесяць міль наўкола».

Мне сумна згадваць час мінуласці адмерлай,
Дзе столькі волі і паззіі бязмернай,
Не гэткай, што пяе аб міласці, аб ружах,
Але як спеў арла, які з прасторай дружыць,
Або як ветру шум у лесе, па далінах,
Як думка з-над магіл ці ў сэрцы сакаліным.

ГОЛАС НАТОЎПУ *

О лірнік, замоўкні, твой спеў недарэчы!
Свой струмант закінь у аблудзе,
Глядзяць сёння дужа цвяроза на рэчы,
Больш марных спадманаў не будзе!

Дарэмна напружваеш дух як змагар ты,
Бо сэрцы не зродніш натхнёны,
Свет песенькі гоніць з усмешкай пагарды,
А лічыць прыбыткі і плёны.

Замоўкні ці з песняй інакшай нанова
На новыя выйдзі прасторы,
З грамадскім жыццём паяднай сваё слова,
Дай новыя клопаты, ўзоры.—

Ты сілаю думкі пануй над панамі,
Што свет скаланаюць пагрозай,
А гэтыя рыфмы, цэзуры, між намі,
Навошта — пішы лепей прозай!

Дальбог жа, хто вершы сягоння чытае?..
Прыхільнікаў гола наўкола.
От, хіба кабета нервовая тая,
Што прагне спагады анёла.

Не цягнешся голасам быць у пустыні,
Няварта з памкненнем зацятым
Хадзіць ля ўтравелай парнаскай святыні,
Натхнення няма і жыцця там.

Час вольны ад працы у кожнага права
Правесці ў забавы ў палоне,
На бледныя вершы яго нецікава
Ніхто не патраціць сягоння.

√ ЗМРОЧНЫЯ ДУМКІ *

[Навошта жыву? Чаго, як прадвесня,
Ад свету хачу ў штодзённых трывогах?
Жыву для цябе, крылатая песня,
Прыбраныя ў сукню рыфмаў убогіх.]

[Ад свету жадаю — толькі спакою,
Хацеў бы пазбыцца бітваў суровых,
Сачыць заўжды поступ думкі людскае,
Даследаваць кожны зрух яе новы.

Такое жаданне — мроіва быццам,
Бо ў поступе думкі бітваў багата;
І тому ў краіну праўды прабіцца,
Хто легчы гатовы ў бітве за брата.

[Ды хворыя грудзі. Мэты і мары
Мае паглынае клопат жыццёвы;
Не ў стане чыніць святыя ахвяры,
Бо моцнае волі рвуцца асновы.

О песня мая! Прасветліна свята!
Любоўю маёй сягоння жывеш ты!
І сэрца дрыжыць струною напятай,
А ты застаешся бязгучнаю зрэшты.

Няўжо табе, песня, шчасця не будзе
Цяплом абагрэць братэрскія сэрцы?!
Няўжо сёння скажучь добрыя людзі,
Што сцяў мяне лёд жыцця ў паняверцы?!

II

Ты, песня, — спараджэнне сэрца!
Цябе чакаю са слязой нярэдка:
Тужліва без цябе на божым свеце!
Што свет калеку?

Дзень сёння гэткі змрочны, заўтра — чорны!
Згадаць нічога на магу без хмуры.
Снуецца ўсё, як думкаю агорне,
На ўзор пануры.

Чаму ж, чаму не ведаў я зарана,
Што будзеш, песня, лёсам маім потым,
Што паўставаць табе наканавана
З мае істоты?

Сабраў бы мо ў сабе я болей сілы,
Мацнейшым духам здолеў бы трымацца?
І сёння лепей бы мяне жывіла
Бадзёрасць працы?

Цяпер я інструмент слабы і кволы,
Хілюся, зломаны, пад крыжам мукі,
З грудзей пакутных не ўзляцяць вясёла
Жывыя гукі.

Няма, пакінулі ўжо рэшткі волі,
І бура клопатаў штодня нявечыць,
З-пад крыжа, як трываць не ў стане болю,
Прымаю плечы.

Нягучны спеў мой зглушан хорам, —
Ён сэрцы братнія наўрад ці ўзбудзіць.
Цяпер, на жаль, я бачу, што не створан
Для спеву людзям.

Вось хіба толькі мне ў памкненні шчырым
Зайграе любасць да зямлі радзіннай.

Гучыць яна, калі крануся ліры,
У песні дзіўнай.

За гэту любасць, што ў грудзях сягоння,
О мацёрка-зямля, ты мне як сыну
Даруй па немінуча хуткім сконе
Мае правіны.

ВЯСНА *

З вясновым дыханнем ажылы
Свет разнамаісціцца хмуры,
Збудзіліся сэрцы і сілы,
Ачнуліся грудзі для буры.

Усё маладое душою,
Амытае радасным раннем,
Спяшае да росту, да бою
З бадзёрым вясновым дыханнем.

Усё, што чакае збавення,
Грыміць ланцугамі з адхланнем,
Парваць хоча мулкія звенні
З жывучым вясновым дыханнем.

СПЕКА ПЕРАД НАВАЛЬНІЦАЙ *

Узнеб'е поўдня шле нам перагрэвы,
Ляноты вецер часам ледзь дыхне,
У зеляніне сціхлі птушак спевы,
І рыбкі дзесь схаваліся на дне.

У цень густы ідзе на схоў жывёла,
Сляпень за ёю прагны ўслед ляціць,
Жалейка грае ў лесе невясёла,
Лятае, кружыць каня, просіць: «Піць!»

Гудуць у працавітым хоры пчолы,
І матылі трымцяць над лугам скрозь,
Ды вяне кветка, голаў хіліць долу,
І ў хмараў просіць спачувальных слёз.

Сон абцяжарыў нашыя павекі,
І думка болей не імкнецца ўдаль,
Спіць цэлы свет, паверхняй гладкай рэкі
У сне зіхцяць, нібыта гартам сталь.

Але прыцьміўся сонца бляск паволі,
Да нас нясецца вецер звестуном,
Узняўшы пыл пясчаны ў блізкім полі,
І ўжо чуваць за лесам моцны гrom.

.

МАРОЗ *

У цемры, што полюс паўночны акрыла
На доўгі перыяд зімовы,
Гігант абудзіўся: «Цяпер мая сіла
Пашырыць свае заваёвы».

І разам рвануўся ён з сіверам-другам,
Пабеглі з ім снежныя буры,
Зямля, дзе ступаў, пакрывалася пухам,
У плачы зласнелі віхуры.

Мінаў у паходзе палацы багатых
І постаці ў цёплым адзенні,
Скіроўваў ён сілы да беднае хаты,
Дзе зніклі на заўтра надзеі.

Ад птушкі, што ўпала, скалеўшы, з галіны,
Да дзетак, ў калысцы замёрзлых,
Бяруцца з жыцця аж занадта даніны
І шчодрыя лішкі са слёзаў.

.

* * *

Як мора, хвалююцца з ветрам прыгожа *
Лагуны пшаніцы і жыта...
Прысязем на камень! Схаваемся ў збожжа,
Што шэпча лагодна, адкрыта.

Хай ніва сваёй супакойвае песняй,
Хай шумам заглушыць знаёмым
Па страчаным шчасці ў жыццёвым прадвесні
Душы маёй смутак і стому.

О, ўлонне айчыннае, родныя нівы!
Вы гэтак, як колісь, шуміце,
Калі поўны сіл і надзеяй шчаслівы
Купацца ляцеў я у жыце.

А сёння душы маёй струны кранае
Іначай... іначай калоссе,
Пра шчасце не шэпча ўжо хваля жытная,
Уцех не чутно ў шматгалоссі.

МАЙ *

Між ясных дзён, маёвых дзён
Як дзіўна ў лесе!
Былыя хвілі шчасціць сон,
У сэрцы песня.

Гамоніць радасна гушчар,
Любоўю поўны,
І мысль імкне да светлых мар,
Да ўцех чароўных.

З паведам ветру гімн жалбы
Здалёк нясецца.
А боль аціх, ачах нібы,
Пакінуў сэрца.

Спявае гай, дзівосны гай:
Зімы не стала.
У душы маёй хвілёвы май,
Хоць шчасця мала.

ВОСЕНЬ *

Апусцелі вокал нівы,
Тут і там ралля чарнее.
Над іржышчам праразлівы
Вецер з захаду ўсё вее,
Наганяе смутак, слёзы,
Кажа, што зіма вось будзе.
Ветру ўторыць плач бярозаў,
Што стаяць гурбой на грудзе.

Падаткнуўшы світкі крысе,
Мужычок арэ свой ржэўнік:
«Гэй, валочки, варушыся!..»
Блісне лемех неспадзеўна.
Надта ўвішны пры рабоце,
Як спявак, што песняў поўны,
Ля яго сівец у лёце
Свішча, шчасны, невымоўна.

Па-над лесам клічам шчырым
Жураўлі прасторы будзяць.
Адлятаюць птушкі ў вырай,
Добрай долі зычаць людзям.
Лес напоўнен шумам, крыкам,
Паляўнічы рог: «Шукайце!» —
Зазывае. Дружна, з гікам
Ганчакі бяруць след зайца.

* * *

Аляксандру Валіцкаму

Пане Аляксандар! З нашай вось умовай *
Прыляцеў мне ў голаў бляск ідэі новай.
Ці прыдасца заўтра? Памяркуй цвяроза,
Дай рашучы бой маім памылкам розным,
Іх, напэўна, многа; дык стрымай паўстанне
Музы неслухмянай і пачні чытанне
На вялікі жаль кампаніі суровай,

Што збярэцца заўтра ў пані Ландановай.
А як згледзіш, пане, што нуду напуста
Наганяць няварта, можа, гэткім глупствам,
То прашу пакорліва я ў тым выпадку
Вынесі прысуд свой, знішч яго наглядка.

РАСКОША НАТХНЕННЯ *

О песня мая ты, простая песня!
Дзіця роднай вёскі з-над берага Нёмна,
Калі ты са мною, аточыць балесна
Радасць таемная, сум задумёны.]
Сыдзе агонь на душу і цела,
Стануць пачуцці, як жар раздзьмуханы,
А думкі так скура, як пругкія стрэлы,
Адна за адною лятуць неспіхана.
І гэтых пачуццяў і думак навалу
Нат сівер чужы замарозіць не можа:
Рвуся да пекнасці, да ідэалу,
Агніста люблю ўсё людское, о Божа!
Люблю цябе, край мой, радзіма,]
Лясныя пагоркі і луг зялёны,
Хвалі, што Нёман у гневе уздыме,
Зоркі ў небе распрамянёным.
Люблю вас, ціхія сосны пагосту,
Крыж пры дарозе стары, пахілы,
Дары у ахвярнях з аздобай простаі.
Люблю цябе, люд мой, убогі браце,
І думкі твае, невясёлыя мары,]
Мне дорагі хмурныя вашы пастаці
З глыбокай барознай трывог на твары...
О песня, са мной будзь заўсёды натхнёнай
Ціхім пачуццем, сардэчным болем.
Распальвай глыбока агонь майго ўлоння,
Збожжам расці, не расці куколем.]
Калі табе трэба, песенька ціхая,
Раз'ятрыць змея болю і гора
І піць са мной разам з мукаў келіха...
О песня мая, да канца выпі горыч!

Браце мой і таварыш! *
 Шчырым гэтакім званнем
 Зваць хачу цябе сёння, хоць і ведаю мала.
 Выбач, што перастаў велічаць цябе панам,
 Довад маю належны — пачуццё падказала.
 Я цябе паважаю, а люблю яшчэ болей.
 У сябры далучаю, і таму мімаволі
 Не магу памірыцца з недарэчным тым фактам
 Называць цябе панам, калі хочацца братам!
 У час, калі ад Дзвіны і Дняпра й за Карпаты —
 Па ўсёй чыста няшчаснай, у жальбах краіне
 Сэрца нашае вораг шматае на шматы,
 Усё трушчыць на друз, правіць баль на руіне;
 У час, працяты брыдоццем купецкай аблуды,
 Што гняце нас не менш, як найгоршае гора,
 Калі слава слыве медзяка сярод люду,
 Ідэал для натоўпу — выгодна з афёраў;
 Калі слова, разец і гармонія тонаў
 У ярмо да сягонняшніх мэтраў папалі,
 Служаць нізкай уцесе; калі спустошаны
 Край чароўны растоптан, дзе ёсць ідэалы, —
 Ты, брат, грудзі свае маладыя падставіў
 Супраць плыні магутнай такой незвычайна;
 Каб за хвалямі моды не плыць у няславе,
 Даць адпор модзе той робіш спробы адчайна.
 То змагайся! Я аніяк не паверу,
 Што Ўсявышні сказаў пры высокай нагодзе,
 Нібы ў Дантавым пекле наклеіў на дзверы:
 «Назаўсёды надзею пакінь, хто сюды уваходзе!»
 Промень праўды, святла, дабрыні й прыгажосці,
 Абавязан расплавіць зімы панаванне.
 Хай свет новы пабачаць калісьці і хтосьці,
 Хай не мы. Мы выходзім змагацца за ранне.

СЕРЭНАДА *

Ноч пануе, зор мільёны
Зіхацяць увышыні.
Горад сціх, даўно уснёны,
Не гараць яго агні.

Выглянь, мілая, ў акніца!
Адгані спрасонак свой!
Бо з каханнем і з пясніцай
Тут чакае любы твай.

Глянь, як зорачка міргае,
Вабным бліскае агнём!
Выйдзі! Вусны, дарагая,
Ў пацалунку мы зліём!

* * *

І як строй дамоў сталічных *
Бачу ў пышных я убраннях,
Дзе дагнана ўсё дазвання,
То хвалю задуму, воблік,
Ўзлёт мастацтва, шык будоўлі,—
Але сам у думках звычайных
Ля ліцвінскай хаты прастай,
Што ўсміхаецца праз вёрсты,
Бы здалёк сардэчна кажа:
«Мо зайшлі б, як воля ваша».
Бы гаворыць вам выразна:
«Тут спаткаюць вас прыязна».
Нібы блізкі вы ці свой ёй.
«Тут лагодай супакояць
Сэрца даўнішнія раны.
Лёгка стане нечакана».
Недаверу ані звання!..
Чалавек туды загляне.

* * *

Пэўна ў сэрцы ёсць хвароба,*
Бо яму не даспадобы
Усё з чужыны; хоць і б'ецца,
За раскошай не памкнецца!

Слабасць гэтая нікога
Не адпусціць у век-векі.
Тут лячэнне — не ўспамога,
І не зроблены шчэ лекі.

НЕ РАДИ СЛАВЫ ИЛЬ РАСЧЕТА...

Не ради славы иль расчета
Предпринимаем мы «Листок»,
Святая истина — забота
И цель его печатных строк:
Служить стране, глухой, забитой,
Где мрак невежества царит,
В лачуге, где, соломой крытой,
Мужик печально дни влачит.
Где деревянною сохою
Он заменил железный плуг,
Где почва скудная порою
Родит едва-едва сам друг,
Где до весны еще с овина
На корм солому оберут,
А для еды себе с мякиной
Крестьяне хлеба напекут.
Где нет ни спроса, нет ни сбыта, —
Всегда у всех пустой карман,
И вместо честного кредита
Один подлог, гешефт, обман,
Где не найдете вы торговли,
Хотя повсюду у ворот
Поставлен фактор ради ловли
Того, кто честно жизнь ведет.
Пускай же слово вместе с делом
Послужит в пользу всей страны;
Пускай в селенье запустелом
Луч засияет новизны!
А может быть, найдется семя,
На почву эту упадет
И облегчит нам наше бремя
И плод обильный принесет.
Тот, кому дорог край наш бедный,
Тот будет брат наш и друг,
Кто же не ценит в грош его медный,
К нуждам нашим кто глух,
Скажем тому мы тогда — не ищите
В «Листке» ответа на спрос или клич,
Там вы найдете, уже не взыщите,
Едкой сатиры лишь бич!

ПО ПОВОДУ 100-ЛЕТНЕЙ ГОДОВЩИНЫ
ДНЯ РОЖДЕНИЯ ЛОРДА БАЙРОНА

Прошло сто лет, как гордый гений
На божий появился свет,
С тех пор средь наших поколений
Таких умов, ни песен нет.

Всю горечь жизни, тяжкой доли
Он в век недолгий испытал.
И в песнях жгучей, страшной боли
Его явился идеал.

Те песни знают все народы
От севера, где среди льдин
Полярные бушуют воды,
До стран, где зреет апельсин.

Вторило звукам тем на лире,
Огонь поэзии брало в ней
Поэтов много лучших в мире,
Их песнь звучит до наших дней.

Всего ты света достоянье,
Разочарованный певец!
Всемирны: песни и страданье
И с тернием лавровый венец.

ДЖЮБЕЛИНИ-РЯДНОВОЙ
В ПАМЯТЬ БЕНЕФИСА
22 ФЕВРАЛЯ В МИНСКЕ В 1891 Г.

Вы — дочь Италии, где и народа сфера
Художества чертой уже озарена,
В салоне богача и в песнях гондольера
Звездой является она.
В вас — чуткая душа, в вас дышит красотой
На сцене каждый шаг, ваш голос так глубок,
— Быть может... не поймет бездушною толпою
Художницы души наш тихий уголок?

Быть может, наш привет раздастся неудачно?
Быть может, часто он замолкнет невпопад?
И в говоре толпы лишь станет то прозрачно,
Что пошлости одной уста заговорят?..
Но искры божии, что бросить Вы успели,
Проникнут в глубину умов, сердец и душ,
А тем на шаг один поближе стала к цели
В поняты красоты, в искусстве наша глушь.
Так пой, художница! — веди нас к свету!
Откроется для нас искусства ясный храм!
И не сочти во зло безвестному поэту,
Когда он свой поклон к твоим принес стопам.

Драматургичны
абразок,
нарисы

СТАРАСЦЬ НЕ РАДАСЦЬ...

Піліп

Старасць не радасць, куме! Не раўнуючы як той конь, быў ды з'ездзіўся, так і я...

Грыгор

Яшчэ ж не саўсім з'ездзіўся. Па том адначэ на вас, куме, старога трэба са двое маладых сягонняшняга гатунку, каб падужалі.

Піліп

Ой не! не тое яно!.. Бывала, па паўбочкі жыта, ускінуўшы на плечы, нясу, а цяперака і самога сябе часамі панесці цяжка. Ну! на тое — век мой вялікі... Лічыце ж, што мой старшы сыноч Ян пад Севастопалем галоўку палажыў... З другога дачкі Уляны, што за Прахорам, унучку, ужо гады чатыры, як замуж аддавалі. Другіх дзетак Бог забраў, а гэтыя два мае блазны... дык гэта ж саўсім смуроды... проціў братоў, а і яны ўжо на лес глядзячы павырасталі. А ці мала на вяку ўсякага ліха пераблося?

Грыгор

А ей!..

Піліп

Тое ж тое яно! Вось і цяпер і маю тую думку, што не жыць мне другога веку. Малады можа, а стары дык мусіць... Прызнацца, куме, не хацелася бы сякі-такі лад, што ў хаце пазаводзілі, пабачыць на старасці лет маіх папсованым. Што ж? падзяліўшы на двое і поле, і сенажатку, і хатку і ўсякую худобу і таму і другому — не быць гаспадаром як мае быць... Не папнешся, калі няма на чым... От я, значыцца, і пастанавіў сабе так дзяліць маіх дзетак: аднаму здам гаспадарку, другому грашмі дам тое, што яна варта. Хочаш, купляй зямлю, будуйся, гаспадар, хочаш, за другое што бярыся... як сам ужо знаеш...

Грыгор

Ну, а сыны што на гэта?..

Піліп

От тут-то і самы клопат! І той бацькаўшчыну хоча і другі... Мы, кажучь, тату, тут параслі, тут і жыць хочам. Каб я, значыцца, аднаго сына відзеў за што лепшае проціў другога, ну сказаў бы, так!.. і канец! — так хачу, так і будзе. Дык што ж тут парадзіць, калі абодва, дзякаваць богу, мае хлопцы і працавіты, і не лайдакі, і сумленны, і мяне старога і шануюць і слухаюць!..

Грыгор

Але ж... гэта і мы відзім...

Піліп

Вось жа, уважайце сабе, куме, які спосаб Бог мне і думцы пасылае... Не дзіва, што і Антось і Змітрук у мяне слухмяныя хлопцы, бо я яшчэ і цяпер і за лоб і бізуном задам, абы што... Пабачым, як яны спраўляцца будуць, па сваёй волі жывучы!..

Няхай жа Антось з віцінай сходзіць аж за граніцу і раз і другі, а Змітрука аддам пану, ён бо, бачыце, пытаўся ў нас хлапца да гаспадаркі, аж кудысь на Украіну, казалі, ці што... Ну, няхай хлопцы свету пабачуць... Вось мы тагды і пабачым... (Уваходзіць Кацярына.)

К а ц я р ы н а

Што? што ты кажаш?... кабы дзецюкоў нашых немаведама куды пасылаць?.. Ды не, ды што ты гэта!.. Што ты гэта, стары, уздумаў?.. Ці, дзякаваць Богу, у хаце няма куды дзецца?.. Ці што якое... ці роднаму дзіцяці хлеба шкадуеш?..

П і л і п

Ціха!.. не крычы!.. бабскі твой розум, як за грош люлька!.. Што ж, на згубу, ці што, альбо на век сыноў пасылаю. Дзеля іх жа добра і навукі, вось што! Не бойся, і звернуцца і нацешымся імі, і нам з табою скажуць: дзякуем! за гэта самае... Чаго раскудахталася?..

З КРЫВАВЫХ ДЗЁН *

ЭПІЗОД З ПАЎСТАННЯ 1863 ГОДА
НА МІНШЧЫНЕ

У С Т У П

Адным з самых цудоўных перыядаў у гісторыі Польшчы пасля падзелаў, які сабраў шмат фактаў ціхай, невядомай і разам з тым узнёслай ахвярнасці, шмат праяў звышчалавечага гераізму і дзякуючы гэтаму пакінуў, можа, самую цудоўную старонку ў айчыннай гісторыі, — гэта паўстанне 1863 года, апошняе намаганне прыгнечанага народа, здзейсненае з мэтай скінуць ненавіснае, прыніжальнае ярмо. Гэтую старонку за паўнялі эпизоды, што адбыліся на тэрыторыі Літвы і Кароны і ў многіх працах былі апісаны ці відавочцамі, ці былі сабраны з польскіх і замежных дзённікаў. Да вядомых манаграфій паўстання належаць працы А. Гілера, Ліманаўскага, Струся, Хацішэўскага, але ў ніводным з іх важны гістарычны факт не быў паказаны з усёй дакладнасцю. Шмат яшчэ выпадкаў, што адбыліся ў той перыяд, цалкам невядомыя шырокім колам. Мы не абвінавачваем аўтараў гэтых несумненна каштоўных прац, бо немагчыма абмаляваць поўны і ў кожнай дэталі закончаны вобраз падзей, што адбыліся ў недалёкім мінулым:

кожны дзень яшчэ можа нам прынесці новыя адкрыцці на гэтай ніве. Агульная аснова паўстання трапна і з добрым намерам аўтараў была занатавана. Што да адзінкавых здарэнняў, многія з якіх яшчэ ляжаць у імгле забыцця, бо мы не маем амаль ніякіх падрабязнасцяў пра паўстанне ў некаторых ваколіцах Літвы, Валыні і Украіны, то калі б кожны з удзельнікаў нацыянальнай барацьбы 1863 года захацеў паводле магчымасці апісаць убачаныя ім самім эпізоды партызанскай вайны, прагалы і недакладнасці, што знаходзяцца ў папярэдніх манаграфіях, пачалі б запаўняцца. З такіх толькі на першы погляд паасобных старонак магла б паўстаць пад рукою здольнага гісторыка вычарпальная кніга гісторыі паўстання. Натуральна, што самай галоўнай і неабходнай умовай такіх меншых апісанняў павінна быць шчырая любасць да радзімы і цяга да праўды ў апісанні падзей. Што далучэнне па магчымасці да вывятлення ходу нацыянальнай барацьбы з'яўляецца абавязкам кожнага сумленнага грамадзяніна краю, гэтага ніхто не здолее аспрэчыць. Кіруючыся жаданнем выканаць гэты абавязак, я асмелваюся паказаць землякам гэтую маю працу, у якой намерыўся апісаць паход на Міншчыне пад кіраўніцтвам Баляслава Свентарэцкага і Станіслава Ляскоўскага, афіцэра генеральнага штаба расійскіх войск. Усе гэтыя партызанскія падзеі адбываліся ў Ігуменскім павеце. Спадзяюся, шановныя чытачы не будуць на мяне ў крыўдзе, што непасрэднае апісанне паўстання 1863 года на Міншчыне я падаў пасля замалёўкі падзей, якія папярэднічалі яму, а закончыў расказам пра сучасныя, вельмі сумныя на Літве стасункі.

Пісаў у Кракаве дня 8 жніўня 1889

Г

Заступленне на трон Аляксандра II і яго рэформа. Цар у Мінску. Прыём. Уплыў італьянскага паўстання на моладзь. Вызваленне сялян. Абранне маршалка шляхты. Групоўкі і дэмакратыя. Варшавскія падзеі выклікаюць хваляванне жыхароў Мінска. Першы этап вязняў. Ноч 3 чэрвеня. Памятка уніі. Рух на Падляшшы. Чытальня. Міхал Цюндзявіцкі.

У 1858 годзе расійскі трон заняў Аляксандр II. Пачатак свайго царавання ён адзначыў у Варшаве вядомымі словамі: «Ніякіх мар!» — якімі, несумненна, хацеў пазбавіць палякаў надзеі на якое-небудзь палепшанне лёсу. Тым не менш ён зрабіў пэўныя льготы ў іх тагачасным становішчы, бо дазволіў выгнанцам вярнуцца на радзіму, заснаваць медыцынскі фа-

культэт, сельскагаспадарчае таварыства ў Варшаве. Апошняе, накіраванае энергічнай рукою Анджэя Замойскага, прынесла краю вялікую карысць. У Літве зменай на лепшае было ўвядзенне польскай мовы як дадатковага прадмета ў мужчынскіх школах, а таксама дазвол выдаваць творы Міцкевіча, праўда, са значнымі скарачэннямі.

Дваццатага верасня 1858 года цар Аляксандр прыбыў у Мінск-літоўскі, куды на яго прыём было загадана з'ехацца памешчыкам усёй губерні. На маскоўскай дарозе была ўзнесена трыумфальная брама. А дзевятай гадзіне вечара цар уехаў у горад і затрымаўся ў палацы губернатара. Назаўтра да дзесяці гадзін прымаў ён дэпутацыю шляхты, чыноўнікаў і вайсковых, пры гэтым перад шляхтаю меў прамову, у якой выказаў надзею, што памешчыкі дапамогуць яму пры ўрэгуляванні стасункаў з сялянамі, бо хутка надыдзе хвіліна іх вызвалення. Затым накіраваўся ў сабор, а адтуль да катэдры, дзе на яго спатканне выйшаў у адпаведным уборах біскуп Адам Вайткевіч з усім каталіцкім духавенствам. Пасля наведвання розных грамадскіх устаноў у адзінаццаць вечара цар прыбыў у губернскае праўленне на бал, што даваўся ў яго гонар, і сабраў усе вяршкі грамадства. Станцаваўшы паланез з жонкаю шляхецкага маршалка Слатвінскай, ён непрыкметна знік і выехаў у Вільню. Палякі, спадзеючыся, што цар пастараецца ў чымнебудзь палепшыць іх становішча, прымалі яго ў Мінску з вялікай урачыстасцю і магчымай пышнасцю, аднак гэтыя надзеі былі дарэмыя.

На розум і сэрца тагачаснай моладзі велізарны ўплыў зрабіў водгалас падзей у паўднёвай Еўропе, асабліва моцна адбілася на абуджэнні яе гераічнага патрыятызму вызваленне італьянцаў. Газеты расхоплівалі, з ліхаманкавай нецярплівасцю сачылі за ходам гэтага змагання за незалежнасць: у тагачасным становішчы Італіі знаходзілі пэўную аналогію з няшчаснай айчынай. Зара свабоды, якая заззяла над Апенінамі, здавалася, кідае слабы праменьчык на нашыя раўніны. У малых сэрцах усё больш абуджалася парыванне да барацьбы, а разам з ім узрастала нянавісць да ярма, не хапала толькі нейкага ўнутранага штуршка, каб запасы добрай волі ператварыліся ў дзеянне..)

Восенню 1861 года ў Мінску адбыліся апошнія выбары маршалка. На гэтую пасаду, звычайна праз кожныя тры гады, памешчыкі выбіралі з свайго асяроддзя аднаго прадстаўніка. Права голасу на выбарах мелі землеўладальнікі, у якіх было сама меней сто душ прыгонных. У 1861 годзе, як звычайна, з'ехаліся ў Мінск памешчыкі і ў прызначаны дзень сабраліся

ў шляхецкім доме. Выбаршчыкі падзяліліся на дзве групы: патрыятычная, што спрыяла вялікаму нацыянальнаму руху, і ўмераная, што хацела шляхам перагавораў ісці на пагадненне з урадам. Апошняя намервалася нават паслаць цару вернападданніцкі адрас. На чале патрыятычнай групы сталі Яленскія, якія на выбарах супраціўляліся праекту на конт згаданага адрасу і заклікалі шляхту, каб яна не паддавалася на перагаворы з царызмам, аднадушна думала пра захаванне радзімы. Умераныя падтрымлівалі кандыдатуру Дамініка Лапы, аднаго з прадстаўнікоў свае групы, што выклікала на выбарчым сходзе непаразуменні. Дробная шляхта, мяшчане, рамеснікі і навучэнцы, даведаўшыся пра гэта, надзвычай абураліся і, паразбіваюшы вокны ў доме Лапы, папрыклевалі на скрыжаваннях вуліц вельмі папулярную пад той час песню:

Калі йшоў на бітву народ у айчыне,
Панове пра чыншы гадалі.
Калі народ клікнуў: «Ці зможам, ці згінем!»,
Панове ў сталіцах гулялі...

Гэтыя плакаты выклікалі вялікае абурэнне. Паліцыя і ўмераная партыя пачалі іх здзіраць. Урад, бачачы, што выбары нічым не скончацца, загадаў памешчыкам раз'язджацца па хатах і без выбараў назначыў маршалкам Дамініка Лапу. Былі гэта апошнія ў Мінску выбары. Апошнімі былі яны, можа, таму, што ў іх, як заўсёды, выявіліся адмоўныя рысы нашага грамадства: адсутнасць згоды і сапраўднай, бескарыслівай любасці да краю, прынамсі ў некаторых.

Пасля бурлівых выбараў колькі месяцаў працяклі спакойна. Крывавыя падзеі, што адбыліся на пачатку наступнага года ў Варшаве, знайшлі жывы і моцны водгук сярод мінчукоў і выклікалі ў іх незабыўнае ўражанне. Хто толькі належаў да людзей сумленных і меў любасць да айчыны, тут жа апранаў жалобнае адзенне. Спыніліся балі і забавы як у Мінску, так і ў ваколіцах, па касцёлах спявалася «Божа, што Польшчу», разам з патрыятычнымі пракламацыямі раздаваліся фатаграфіі забітых у Варшаве. Спачатку ўлады прыглядаліся да ўсяго гэтага з страхам, не чынячы перашкод патрыятычнаму руху. Аднак праз нейкі час абвастрылі сваю чуйнасць: мінскім генерал-губернатарам назначылі Кушалева, паліцыя атрымала тайны загад арыштоўваць падазроных, хто прымаў жывы ўдзел у маніфестацыях. Былі арыштаваны Барташэвіч, Дмахоўскі і іншыя. Іх тут жа выслалі ў глыбіню Расіі. Другія ж, менш скампраметаваныя, толькі за выплату значнага грашовага штрафу здабылі свабоду. Але не змагло гэта ні заглушыць нацыянальны дух, ні астудзіць запалу, што ўсё жывей абуджаўся і ахоп-

ліваў усё шырэйшыя колы. Дзіўна таксама нелагічнымі былі тагачасныя ўчынкі нашых ворагаў. Стараючыся, з аднаго боку, спыніць маніфестацыі, з другога — яны самі падштурхоўвалі да іх. Галоўным такім узбуджальнікам дэманстрацыі былі так званыя этапы вязняў. (Зімою 1862 года праз Мінск прайшоў першы транспарт вязняў з Варшавы, асуджаных на выгнанне ў Сібір.) Выгляд гэтых маладых пакутнікаў за справу айчыны глыбокае зрабіў уражанне на жыхароў горада, якія, хоць і стаяла непагадзь, усе, як адзін, выйшлі спаткаць іх. На простых сялянскіх санях у суправаджэнні эскорта салдат ехала болей дзесяці маладых хлопцаў, бледнатварых ад пакут і трывогі за сваю будучыню і родных, пакінутых у слязах. Калі вязні наблізіліся да горада, ім дазволілі злезці з саней і ісці пешу. Яны маглі свабодна гутарыць з мінчукамі, якія наперабой выказвалі ім сваё спачуванне. Тут жа наладзілі для няшчасных збор на дарогу і суправаджалі іх праз увесь горад ажно да брамы казармы...⁴ Летам таго ж года разышлася чутка, што 3 чэрвеня праз Мінск маецца прайсці другі этап вязняў. Вялізны натоўп, за выключэннем жанчын і дзяцей, рушыў на гэтае спатканне за тры кіламетры ад горада, на варшаўскі тракт, і расцеўся паабапал дарогі.

Каля натоўпу час ад часу праязджалі казакі, бо паліцыя, убачыўшы, што збіраюцца людзі, высылала насустрач этапу ганцоў з даручэннем узяць на бліжэйшай станцыі паштовых коней і як найхутчэй правезці вязняў праз горад, каб не даць ім паразумецца з жыхарамі. Аднак тыя ганцы, шчыра спачуваючы палякам, адкрыта паведамлялі натоўпу, куды і навошта едуць. Людзі ж увогуле не думалі разыходзіцца, тым болей што меліся ўручыць вязням складкі, сабраныя для іх у горадзе, пры самым старанным удзеле заможных жанчын.

Каля шасці гадзін вечара пачуліся паштовыя званкі. «Гэта яны! Едуць!..» — разнеслася па натоўпе. Неўзабаве на тракце паказаліся шэсць чатырохконных паштовых кібітак. Іх удалося затрымаць, хоць жандары аказвалі супраціўленне і фурманы намагаліся прарвацца праз натоўп. Пасля таго як вязням уручылі складкі і абмяняліся з імі некалькімі словамі, натоўп разышоўся, папярэдне дамовіўшыся выйсці на маскоўскі тракт, за цвінтар, званы Залатой горкаю, каб праводзіць іх, калі яны выедуць з казармаў. Выязджаць яны павінны былі ноччу, у адзінаццаць гадзін. Але жандарскае начальства наўмысна запазніла гэты выезд, таму што, бачачы групы людзей, баялася, каб не было спроб адбіць вязняў. Толькі ў дзве гадзіны ночы вязні ў суправаджэнні казакаў выехалі за горад, на маскоўскі тракт. Пры іх з'яўленні ў людскім натоўпе раз-

даліся патрыятычныя воклічы. Тады казакі выхапілі тупыя пікі і некаторых паадпіхалі, пасля чаго людзі, хоць і далі адпор жэрдкамі і каменнем, усё-такі рассыпаліся. Адны ўцякалі ў лес або на цвінтар, другія падаліся ў горад. Гэтых апошніх акружылі салдаты і, давёўшы да цэнтра горада, адпусцілі. Назаўтра ж губернатар выклікаў найбольш прыкметных маніфестантаў і зрабіў папярэджанне, каб не лезлі без патрэбы на ражон. З таго часу вязняў не везлі праз Мінск, а ўбочнымі дарогамі, стараючыся трымаць іх дзень прыезду ў вялікім сакрэце. Дванаццатага жніўня ўрачыста адзначалася гадавіна уніі Літвы з Польшчай. На набажэнства ў касцёле бернардынаў сабралася многа людзей. У гэты дзень была адменена нацыянальная жалоба, і ўсе апрануліся ў святочнае адзенне, якім перш за ўсё вызначаліся жанчыны. Пасля набажэнства праспявалі «Божа, што Польшчу». Людзі ў пераважнай большасці былі ўзрушаны, па многіх тварах цяклі слёзы расчулення, а можа, і прадчування блізкай буры, якая праз колькі месяцаў мелася разгуляцца над няшчасным краем і столькі сямейных ачагоў ператварыць у пажарышчы, у столькіх бацькоў забраць сыноў, у столькіх дзяцей — бацькоў! На наступны дзень, 29 лістапада (17 паводле старога стылю), а сёмай гадзіне раніцы, у кафедральным касцёле з нагоды паўстання 1831 года таксама адбылося патрыятычнае набажэнства. У гэты дзень навучэнцкая моладзь самавольна кінула заняткі і пайшла ў касцёл. Калі школьнае начальства паспрабавала супыніць іх, то тыя, хто жыў у пансіёне, паспускаліся на ручніках з вакон другога паверха і накіраваліся на набажэнства. З таго часу гімназія была зачынена аж да сярэдзіны студзеня.

У студзені 1863 года выбухнула паўстанне ў Каралеўстве: чуткі пра яго маланкава разышліся па Літве. Жыхары Мінска, асабліва моладзь, горача ўспрынялі паўстанне. Адразу ж пачалася падрыхтоўка. Як маглі здабывалі сабе зброю: стрэльбы, шаблі і да таго падобнае. Адліваліся кулі, пры пасрэдніцтве яўрэяў куплялі порах, амуніцыю і кожную хвіліну чакалі выбуху...»

Неўзабаве пачалі даходзіць чуткі, што ў некаторых мясцінах Літвы, напрыклад на Гродзеншчыне, Віленшчыне, Ковельшчыне, з'явіліся партызаны. Улады пачалі сцягваць войска і казакаў у Мінск. Горад аб'явілі на ваенным становішчы. Паліцыя і жандары пільна сачылі не толькі за вялікім, але і за нязначным, нават выпадковым рухам. Уночы неспадзявана хапалі людзей, якім урад не давяраў, і адразу ж вывозілі ў глыб Расіі. Аднак, нягледзячы на праслед, людзі, асабліва моладзь, кіпелі сваёй нецярплівацю і чакалі хвіліны, калі будзе кінуты

заклік: у бой! Так прамінула тры месяцы чакання і няпэўнасці.

Пад той час шляхам збораў была адчынена польская чытальня, у якой, акрамя кніг, меліся ўсе дазволеныя ўрадам часопісы. Грамадства гарнулася да чытальні, расхоплівала газеты і тэлеграмы, сачыла за ходам нацыянальнай справы. Вельмі многа рускіх, напрыклад Захараў, Кукін і іншыя, прынялі чынны ўдзел у прадпаўстанцкім руху. Дзякуючы свайму паходжанню яны лягчэй маглі даступіцца да ўлад і ўстаноў, даведваліся аб розных патрэбных дэталях і перадавалі іх сваім прыяцелям-палякам. Усе яны пасля прынялі дзейсны ўдзел у партызанскай вайне і пагінулі ў снягах Сібіры.

Набліжаючыся да апісання падзей у Мінскай губерні, я вымушаны яшчэ напачатку прывесці эпізод, які зрабіў на ўсіх жыхароў балючае ўражанне. У маі 1863 года афіцэр Міхал Цюндзвіцкі, якога Нацыянальны камітэт прызначыў начальнікам аднаго з аддзелаў, прыехаў з Пецярбурга ў ваколіцы Барысава да сваіх родных і пачаў пашыраць паўстанчую прапаганду. Неўзабаве яго схапілі і прывезлі ў Мінск, дзе на тагачаснай Вайскавай плошчы, а цяперашняй Пецярбургскай вуліцы яго расстралялі*. Цела яго было пахавана на месцы расправы. Заліўшы яго вапнай, паставілі варту. Баяліся, каб насельніцтва не адграбло астанкі пакутніка за радзіму.

II

Паўночнае ззянне і прадказанні. Арганізацыя. Паход уначы. Карчма ў лесе. Прадбачлівасць. Юхнаўка. Паштовыя брычкі. Вечар пад Смалявічамі. Пераправа праз балоты. Салдацкі пікет. Начоўка ў лесе. Рака Пліса і міраж. Пуцічола. Нарада. Касцеша.

Апошнія месяцы 1862 года адзначыліся некалькімі незвычайнымі аптычнымі з'явамі. Час ад часу на небе паказваліся падвойныя сонцы, месяцы, затым пасля надзвычай моцных маразоў, якія даходзілі да 30-ці градусаў паводле Рэамюра і трымаліся праз цэлы месяц, ад 13 лістапада да 14 снежня, ноччу 14 снежня заясніла прыгожае паўночнае ззянне, якога ў нашых ваколіцах самыя старыя людзі не памяталі. З'ява гэтая багаццем і разнастайнасцю колераў пераўзыходзіла ўсякія іншыя. Ад паўавальнага светлага воблака па-над далаглядам

* На месцы, дзе пахавалі Цюндзвіцкага, цяпер стаіць дом Кніжнікава.

узносіліся нібы вогненныя слупы, сягаючы да зеніту. Гэтыя слупы, змяняючы колер, праходзячы ўсе асаблівасці ружовага, фіялетавага і вішнёвага колеру, утваралі пры паўднёвым святле чароўны малюнак, з прыгажосцю якога нішто не магло зраўняцца. Тады ў народзе распаўсюдзілася думка, што гэтая з'ява прадказвае крывавую вайну або іншую бітву, якая хутка павінна наступіць. Далей зіма была мяккая, снегу амаль не было, і вясна раней, чым звычайна, укрыла палі і лясы зелянінай.

Мінскае ваяводства мела свайго ваяводу ў асобе пана Пялікшы*, вясковага землеўладальніка. Упаўнаважаныя Нацыянальнага камітэта прыслалі на яго рукі нелегальную адозву да жыхароў Мінскага ваяводства, прызначаючы дзейснае выступленне на першае мая паводле новага стылю. З тых, хто абяцаў прыняць удзел у паўстанні, былі абраны так званыя дзесятнікі, кожны з якіх абвясціў сваім падначаленым, каб у прызначаны дзень былі гатовыя да выступлення, і прыняў ад іх прысягу вернасці. Якісьці незвычайны і ліхаманкавы запал авалодаў галавамі і сэрцамі. Першага мая ўжо з самай раніцы асобныя людзі выбіраліся за межы горада, кіруючы да месца збору за цвінтаром Залатагорскім. І хоць паліцыя была чуйнай, яны ўмелі пракрасціся незаўважна, і каля шостага гадзіны вечара пяцьдзесят тры паўстанцы сабраліся за Залатою горкаю. На чале гэтай малой групы, значную частку якой складалі навучэнцы гімназіі, стаў Канапацкі. Яго заданнем было, пазбягаючы, наколькі магчыма, сутычак з непрыяцелем, прывесці сваю групу з Мінска ў павет Ігуменскі, каб там злучыцца з Станіславам Ляскоўскім, афіцэрам генеральнага штаба расійскіх войск, які на першы заклік да бітвы стаў у шэрагі адданных сыноў радзімы, здольных кожную хвіліну, абараняючы яе, праліць сваю кроў.

З трапяткімі сэрцамі, з галавамі, поўнымі мараў аб гераічных учынках, да здзяйснення якіх кожны адчуваў сябе гатовым, мінскія партызаны рушылі з сваім тагачасным камандзірам Канапацкім. У лесе, што належаў маёнтку Сляпанкі, паўстанцы знайшлі воз з харчамі і зброяй, якая складалася з стрэльбаў, пісталетаў і шабляў. Камандзір адразу ж падзяліў зброю паміж паўстанцамі, дадаючы кожнаму па дзесяць набояў. Без малога пачатак паходу не скончыўся трагічна. Адзін з паўстанцаў, не ўмеючы карыстацца агнястрэльнай зброяй,

* Пялікша пасля паўстання эміграваў у Аўстрыю, затым — у Турцыю, дзе закончыў жыццё. Яго добрыя землі былі канфіскаваны і перададзены служaku Лучынскаму, які і цяпер жыве ў Горках і з'яўляецца суддзёю.

міжволі выстраліў: куля праляцела міма астатніх таварышаў, нікога, на шчасце, не зачпіўшы.

Затым Канапацкі, які ведаў, што ў Сляпянцы ў памешчыка маецца восем дубальтовак, вырашыў забраць іх. Уся група, ідучы па двое ў шарэнзе, накіравалася да маёнтка. Тут насустрач выйшаў афіцыяліст Булгак і прывітаў лаянкай і пагрозамі, але неўзабаве падышоў сам гаспадар і, даведаўшыся аб жаданні паўстанцаў, сказаў:

— Добра, панове, аддам вам зброю, але папярэдне мусіце выдаць мне распіску на яе.

Выканаўшы пастаўленую ўмову, група з новым запасам зброі рушыла каля васьмі вечара далей па маскоўскім тракце. Камандзір загадаў некалькім таварышам наблізіцца да горада і забраць з сабою тых, хто на зборы, можа, спазніўся і не знайшоў нікога. Моўчкі партызаны пайшлі далей, імкнучыся да галоўнай групы пад камандаваннем Ляскоўскага.

Ноч была ціхая, пахмурная, зрэдку імжэў дробны дожджык. Паўстанцы ішлі адзін за адным, прадзіраючыся праз густы зараснік. Глухая начная цішыня парушалася трэскам сухіх галінак пад нагамі і водгукам сігналаў царскага войска, што даносіліся з горада. Праз нейкі час паўстанцкі атрад выйшаў на гасцінец, і тут яму было дазволена крыху адпачыць. Партызаны тут жа расселіся на траве, прыслухоўваючыся да гарадскіх гукаў. Вакол было ціха, адзінока, дзіка; нейкія панурія, змрочныя думкі агарнулі душы, і толькі надзея блізкай бітвы за незалежнасць айчыны надавала трохі бадзёрасці. Праз хвілю рушылі далей. Паўстанцы пасоўваліся па гасцінцы, а за імі зводдаль чутны быў тупат і ржанне коней і нейкія невыразныя шумы — гэта спяшалася царскае войска. Тады, каб збіць з тропу пагоню, камандзір загадаў затрымацца і размясціцца каля лесу, каб у выпадку нападу спадручней было абараняцца, некалькіх жа паслаў у карчму па ваду.

Прынеслі каля пяцідзесяці вёдзер вады, якую тут жа вылівалі на зямлю. Карчмар, бачачы гэтае бесперапыннае нашэнне вёдзер, нясмела спытаў:

— Што вы, ясныя панове, робіце з гэтай вадою?

— Яна патрэбна, каб напаіць людзей і коней.

— То, відаць, вельмі многа тут вас?

— Каля тысячы, — быў адказ.

Тым часам Канапацкі загадаў сваім падначаленым выстраіцца ў доўгую лінію на адлегласці ў некалькі крокаў ад аднаго і час ад часу паліць запалкі. Цігель гэты павёў сябе выдатна, бо калі партызаны праз чвэрць гадзіны адышлі і неўзабаве з'явіліся салдаты, то перапалоханы карчмар расказаў

ім, што нядаўна тут былі паўстанцы і паілі коней, што насілі яны па пяцьдзсят вёдзер вады і выбралі поўную студню. Войска было нешматлікае, бо яго большая частка накіравалася з Мінска ў бок Вілейкі, дзе з'явілася дзейная і моцная група пад камандаваннем Казелы. Пачуўшы такі расказ, не надта вялікая група войска пакінула намер даганяць паўстанцаў, бо не хапала адвагі ўступіць у сутычку з мацнейшым, як думалася, непрыяцелем. Такім чынам, група Канапацкага, маючы адносна малыя сілы, здолела пазбегнуць спаткання з ворагам, якое магло мець для яе самыя сумныя вынікі. Я нават сам чытаў пасля ў «Кур'еры Віленскім»: «Група, што складаецца амаль з тысячы чалавек, з'явілася пры барысаўскім гасцінцы ля Зялёнага лугу; малы атрад салдатаў, пасланы з Мінска ў пагоню, вымушаны быў затрымацца».

Партызаны, пазбегнуўшы небяспекі дзякуючы прадбачлівасці камандзіра, ішлі ўсю ноч, адпачываючы зрэдку ў якім-небудзь ціхім закутку. Змучаныя, замёрзлыя, бо вясенняя ноч была даволі халодная — і ніхто, выходзячы з дому, не запасся цяплейшым адзеннем, каб не прыцягваць увагу паліцыі, — яны ў сем гадзін раніцы дабраліся да вёскі Юхнаўка. Тут, карыстаючыся гасціннасцю і паслугамі сялян, усе расселіся і разлеглися на траве адпачываць. Расставіўшы навокал пікеты, якія кожную хвіліну маглі паведаміць аб небяспецы, Канапацкі з дзесяццю таварышамі пайшоў на паштовую станцыю і забраў усе брычкі з запражэнымі коньмі, па чатыры ў кожнай. Праз нейкі час уся група на паштовых брычках стралою пачалася ў напрамку Смалявіч, намерваючыся праехаць праз гэтае мястэчка. Вясёлая гэта была язда. Наперадзе, захоўваючы важнасць, на кані ехаў Канапацкі. За ім узнімалася цэлае воблака пылу, чуліся званкі, грукаценне брычак, воклічы фурманаў і галасы вясёлай партызанскай моладзі. Каля паўдня ўгледзелі здалёк на дарозе грамадку пешых людзей. Думаючы, што гэта вайсковы атрад, партызаны звярнулі ў лес і распраглі коней. Частка з іх засталася ў лесе, а частка пайшла ў разведку. Дамовіліся, каб на знак, дадзены стрэлам, тыя паўстанцы, што засталіся ля брычак, спяшаліся на тракт услед за папярэднімі! Хутка высветлілася, што гэтую грамаду людзей утвараў атрад салдат-інвалідаў, якія накіроўваліся ў Мінск. Яны не толькі не думалі шкодзіць паўстанцам, але папярэдзілі іх, што ў Смалявічах знаходзяцца казакі і войска. Таму было вырашана не ісці ў мястэчка, а абмінуць яго здалёк праз навакольнае балота. Пакінуўшы паштовых коней, паўстанцкая групка пешу рушыла праз лясы і балоты ў напрамку Смалявіч. Было яшчэ светла, калі наблізіліся да мястэчка. Канапац-

кі вырашыў абысці яго здалёк, але паколькі выпадала праходзіць па адкрытай раўніне, дзе іх лёгка можна было заўважыць, то дачакаліся змроку. Паўстанцы ўселіся на невялікай паляне між кустоў ядлоўцу і гадзіны дзве адпачывалі. Вечар быў ціхі, цёплы, лёгкі подых ветру прыносіў з сабою водар маладой лістоты дрэў, з па-над свежа завораных палёў далятаў спеў жаўрука, дзесьці ў глыбіні лесу разлягаўся адрывісты голас зязюлі. Паўстанцы з цікавасцю прыслухоўваліся да яе, пытаючыся, колькі гадоў яна прызначае жыць кожнаму. Паволі сонца пачало апускацца за гарызонт, абліваючы чырвоным святлом зялёныя верхавіны дрэў, па небе плылі лёгкія празрыстыя аблачынкі, пафарбаваныя чырванню пераламаных промяў. Неба пачало паступова шарэць, і на яго фоне былі відаць цёмныя доўгія постаці дрэў. Аціх спеў дзённых птушак, затое ўдалечыні ў гушчары чароўна загучаў пошчак салаўя.

Калі ўжо зусім сцямнела, паўстанцы рушылі ў дарогу, брыдучы па калена ў багне і дрыжучы ад холаду. Многія думалі, што захварэюць, але, на шчасце, непрыемная гэтая пераправа нікому не прычыніла шкоды. Перайшоўшы балота, група ўладкавалася каля лесу. Усе наракалі на холад і, забыўшыся пра асцярожнасць, як мага назбіралі гучкоў і развялі вогнішча. Водбліск яго, відаць, быў заўважаны ў Смалявічах, бо неўзабаве ў мястэчку пачуўся стрэл з карабіна, што было сігналам для войска. Вогнішча адразу ж было пагушана, і група пайшла далей. Праз паўгадзіны паходу затрымаліся каля багны на малой палянцы, пакрытай дробным ляском. Партызаны пачалі прыслухоўвацца да галасоў, што даходзілі з мястэчка. Вакол жа панавала глухая цішыня. Надзея пазбегнуць бітвы, добрага выніку якой цяжка было чакаць, зацеплілася ў сэрцах, але хутка пераканаліся, што была яна вельмі здрадлівай. Салдаты моўчкі пасоўваліся гасцінцам, партызаны стаялі збоку на адлегласці ў паўтары вярсты і, напэўна, былі б заспетыя знянацку, калі б адзін з іх не згледзеў здалёк, што хтосьці, напэўна, афіцэр, прыкурваў цыгару.

— Увага, панове, — паведаміў ён прыглушаным голасам, — перад намі салдаты! Там, на гасцінцы, я бачыў агонь ад запалкі. Гэта яны!

І сапраўды, праз колькі хвілін пачуўся тупат коней, накіраваных у бок, дзе схаваліся партызаны.

— Нас заціскаюць! — раздаўся голас.

І ўсе па камандзе збегліся да балота і прыпалі да зямлі. Хутка пад'ехалі конна некалькі дзесяткаў казакаў, а на вазах узброеныя салдаты. Паўстанцы спачатку хацелі адкрыць агонь, але ўстрымаліся, бо весці адкрыты бой такімі малымі

сіламі было немажліва. Салдаты, праехаўшыся пару разоў каля багны і нікога не ўбачыўшы, вярнуліся назад. Партызаны ж вылезлі з багны і выйшлі на пагорак сярод лесу, каб там размясціцца на начоўку, некалькі ж засталася на варце. На вокал было ціха і глуха, ніводны лісток не зварухнуўся на дрэвах, ніводны гук людскога жыцця не даходзіў да гэтага закутку. Толькі храпенне партызанаў кантраставала з пануючай у прыродзе цішынёю.

Ледзь першыя промні сонца пракраліся праз лясную гушчэчу пасля кароткай веснавой ночы, партызаны былі ўжо на нагах і, агледзеўшы зброю, пераладаваўшы пісталеты, праз дзесяць хвілін рушылі ў далейшае падарожжа.

Праз гадзіну яны спыніліся ўжо на беразе ракі Плісы: лёгкі туман пакрывалам слаўся па-над лугам, і прамяністае сонца, што адбівалася ў кропельках, цудоўны ўтваралі малюнак. Тут убачылі міраж. Здалёку, на фоне туману, паказаліся, праскакваючы хутка адзін за адным, коннікі. Спачатку падумалі, што гэта набліжаецца непрыяцель, аднак хутка пераканаліся, што гэта быў толькі абман зроку. Міраж цягнуўся ўсяго колькі хвілін, пасля чаго туман пачаў расейвацца. Партызанскі атрад, крыху падсілкаваўшыся і ўмыўшыся ў крышталнай вадзе Плісы, пусціўся ў дарогу.

А першай гадзіне па паўдні ён спыніўся ў вёсцы Пуцічола*. Тут, у двары, былі вынесены да ганка доўгія сталы, засланыя абрусамі. Абед складаўся з кіслага малака і нейкага супу, усім раздалі таксама па кілішку старой гарэлкі. Гэтай гасціннасцю паўстанцы былі абавязаны аканому пані Манюшкавай, за што ён вымушаны быў адпакутаваць, бо салдаты, даведаўшыся аб такім ветлівым прыёме атрада, напалі на двор, аграбілі, а беднага аканома з усёй сям'ёю вывезлі ў Сібір.

Пасля абеду паўстанцы праз багністыя лугі, што акружалі Пуцічола, дабраліся да густога, цёмнага яловага лесу, якіх цяпер ужо меней на Літве. Вырашылі тут занаважаць, размясціліся на ўскрайку лесу і пачалі паднаўляць сваё адзенне, пашарпанае ў прадзіранні праз лясную гушчэчу, чысціць зброю, рабіць зарады і г. д. Гэты занятак суправаджаўся ажыўленай размоваю пра пакінутыя дома сем'і, пра будучы лёс паходу. Зрэдку хто-небудзь нават заводзіў вядомую на Літве песню... Сумныя і шчырыя гукі гэтай песні плылі далёка, а таварышваў ім спакойны шум бору і спеў птушак, схаваных у галінах.

Пасля ночы, праведзенай у лесе, адбылася баявая нарада наконт далейшага паходу. Як я ўжо гаварыў, Нацыяналь-

* Пуцічола завецца яшчэ Клінок.

ны камітэт прадпісаў камандзірам асобных дробных атрадаў у Мінскай губерні пазбягаць сутычак з ворагам, каб яны маглі давесці іх да галоўнай пазіцыі ў Ігуменскім павеце, паміж вёскамі Марціянаўка і Юравічы. Акрамя групы пад камандаваннем Канапацкага, яшчэ адна група з сямідзесяці васьмі чалавек пад камандаваннем Вярбіцкага прабіралася да Юравіч бабруйскім трактам. На агульнай нарадзе ў Пуцічоле паставілі злучыцца з групаю Вярбіцкага, каб ісці разам да прызначанага месца і ў выпадку, калі не ўдасца пазбегнуць спаткання з непрыяцелем, магчы лягчэй даць яму адпор. Акрамя гэтага, адзін партызан, найлепш знаёмы з мясцовасцю, быў пасланы з лістамі да галоўнага камандзіра Станіслава Ляскоўскага. У дзевяць гадзін раніцы ўсе ўжо былі гатовы і рушылі ў поход, каб аб'яднацца з Вярбіцкім. Пасылны ж праз багны і лясы пайшоў да галоўнай групы. Гэта быў хлопец гадоў дваццаці па прозвішчу Касцеша. Прыводжу тут амаль слова ў слова яго расказ пра небяспечнае падарожжа: «Развітаўшыся з групаю ў лясах ля Пуцічола, я вымушаны быў прабірацца праз лясы і палі, каб не трапіць у рукі салдат. Першы дзень я ішоў дарогаю, што вяла праз лес, збочваючы з яе і хаваючыся між дрэў, калі хто праязджаў або праходзіў. Пад вечар я наблізіўся да вёскі, названай Раваніцкая Слабада. Вёску трэба было абысці здалёк, а зрабіць гэта было цяжка: я вымушаны быў перабрацца праз раку Ушу, якая тады разлілася. Засеўшы ў густым яловым зарасніку, я адпачываў і раздумваў, дзе б пераправіцца. Усю маю страву складаў кавалак сухога чорнага хлеба. Паеўшы яго, я пайшоў улева ад дарогі, але там цякла другая рака, хоць і меншая, але цяжкая для пераадолення. За паўгадзіны хадзьбы паўз раку я знайшоў вузенькую кладку і, перайшоўшы па ёй рэчку, пайшоў па тракце, стараючыся абмінаць вёскі і млыны, што віднеліся здалёк. На дарозе я спаткаў мужыка, які вёз у млын збожжа, і запытаў у яго, ці не на Раванічы гэтая дарога.

— Не, гэта на Забашавічы, а да Раваніч ідзе праз млыны.

Рабіць не было чаго, я мусіў ісці з мужыком і гутарыць з ім аб розных рэчах. Так я прайшоў праз вёску і млыны. Спадарожніцтва гэтага мужыка мяне, можа, уратавала, бо дзякуючы яму ніхто на мяне не звярнуў увагі. На змярканні я быў у Раванічах, дзе збочыў на цвінтар і пераначаваў у нішы касцёла. Назаўтра ж раніцою праз вёскі Дабаўручы, Лагі дабраўся да Мікуліч, дзе на цвінтары лёг адпачыць і заснуў. Тут мяне заўважылі мужыкі. Аднак мяне яны не чапалі, а сачылі здалёк і, відаць, не адступіліся б. Але паколькі я заблудзіўся, я вымушаны быў зноў вярнуцца ў Мікулічы, каб запытаць пра

дарогу на Юравічы. Тут мужыкі ўсе разам мяне затрымалі. Я пачаў выкручвацца, гаворачы, што быў настаўнікам у аднаго з чыноўнікаў раваніцкай суконнай фабрыкі і іду да знаёмых у Юравічах. Мне паверылі і не толькі накармілі, але нават далі правадніка, які вечарам давёў мяне да Юравіч. Дзякуючы, такім чынам, хітрасці і ўвішнасці я выканаў дадзенае мне даручэнне і назаўтра праніцою ўручыў Свентарэцкаму прызначаныя яму лісты».

III

Злучэнне з Вярбіцкім. Бітва пад Пятровічамі. Каралішча-віцкія сяляне. Лёсы Канапацкага і Вярбіцкага. Група Анцыпы і Сніткі. Паражэнне пад Марціянаўкай.

Канапацкі ў той жа самы дзень, калі выйшаў з групай з пуцічольскіх лясоў, вечарам, на заходзе сонца, сустрэўся з Вярбіцкім пад вёскаю Пятровічы. Аб'яднання сілы мелі каля ста трыццаці адважных і добра ўзброеных чалавек. На ноч умовіліся выбраць бяспечнае месца і быць нападгатове, бо салдаты сачылі за кожным крокам Вярбіцкага і маглі нечакана напацьці. Група спынілася непадалёку ад Пятровіч на пагорку, зарослым лесам і акружаным вакол балотамі. Месца здавалася бяспечным, але не абышлося без трагічнай бітвы. Вайскоўцы пранюхалі прысутнасць паўстанцаў і пастанавілі ўдарыць па іх пераўзыходзячымі сіламі. Ноч прайшла спакойна. На варту было пастаўлена больш дзесяці партызанаў, а дзеля большай надзейнасці пасты змяняліся праз кожную гадзіну.

Назаўтра на ўзыходзе сонца партызанскі пікет заўважыў набліжэнне казакаў і батальёна салдат у баявой гатоўнасці. Забілі трывогу. Паўстанцы падрыхтаваліся да бою, пастроіўшыся ў карэ, і вельмі спакойна, калі вораг наблізіўся, адкрылі агонь. Засвіталі кулі, казацкія коні павярнулі назад, у вайсковых парадках адбылося замяшанне. Але праз некалькі хвілін салдаты прыйшлі ў сябе, пастроіліся ў баявыя парадкі, і завязалася бітва. Некалькі нашых было ранена, бой станавіўся ўсё больш зацяты, напружаны з абодвух бакоў і цягнуўся тры гадзіны. Камандзіры стараліся вывесці групу. Таму, забраўшы раненых, пачалі памалу ў парадку адступаць, адбіваючы агнём узводаў наступленне ўрадавага войска. Бачачы гэта, салдацкі ар'ергард абышоў партызанаў з тылу, чаго камандзіры не чакалі. У гэтым іх віна была немалая. Група, акружаная ворагам, вымушана была рассыпацца. Многіх узялі ў палон, адзінкі здолелі прарвацца праз салдацкія рады і сха-

вацца ў бліжэйшых лясах. Такая неасцярожнасць і нядбайства камандзіраў прывялі да незваротных страт. Са ста трыццаці паўстанцаў ледзь дзевяноста засталася. З іх не ўсе дайшлі да галоўнага лагера, бо мужыкі і казакі даганялі іх па дарозе і пералавілі вельмі шмат.

Рэшткі групы, прабіраючыся праз глыбокія лясы, дабраліся да галоўнага камандзіра. Некаторыя ж з адбітай ахвотай, напалоханыя зведанай няўдачай, наважылі вярнуцца ў Мінск. Тут іх праследвала няшчасце. Сяляне, што вяртавалі масты ў вёсцы Каралішчавічы, некаторых схапілі, сярод іх Фларыяна Міладоўскага, і адвезлі ўладам. Праз колькі дзён адзін з мінскіх ксяндзоў, канонік Казакевіч, прыехаў у Каралішчавіцкі касцёл і звярнуўся да парафіян з выдатнай казанню, у якой гарачымі, натхнёнымі словамі папракнуў людзей у здрадзе, назваўшы тых, хто меў да яе дачыненне, юдамі, якія за грошы не вагаючыся прадаюць ворагу братнюю кроў! У касцёле пачаўся плач і лямант, але гэта было запозненае шкадаванне, якое не магло выправіць лёс няшчаснай паствы. Адважнага ксяндза ўлады пакаралі высылкай у кляштар пры касцёле ўсіх святых у Вільні, дзе ён застаўся аж да смерці...

Не хочучы ідэалізаваць факты, я мушу тут дадаць, што колькасць асоб, выдаваных у рукі ўлад, проста зменшылася, калі паменшала за гэта ўзнагарода. Урад, а дакладней самаўладны Мураўёў-вешальнік назначыў за кожнага дастаўленага паўстанца напачатку пяць рублёў, а затым тры рублі і ўрэшце знізіў аплату да сумы ў два польскія злоты. Таму спярша кінуліся на такі лёгкі шлях даходу і хапання па дарогах, нават па хатах, усякага, хто здаваўся падазроным, хоць на гэтае падозранне не было ніякіх падстаў. Здарылася нават такое, што, не ведаючы, з кім маюць справу, мужыкі ў Магілёўскай губерні злавілі на дарозе князя Крапоткіна, які вяртаўся дамоў, і даставілі яго губернатару.

Вяртаючыся да прадмета, ад якога я адхіліўся на хвіліну, каб даць уяўленне пра тагачасныя стасункі, якія ўскладнялі становішча паўстанцкіх рэштак, я павінен успомніць пра лёс, што напаткаў камандзіраў групы пад Пятровічамі. Менавіта Вярбіцкі трапіў у палон і, наколаны штыхамі і казацкімі пікамі, быў адвезены ў Мінск, дзе на трэці дзень у турэмным шпіталі скончыў жыццё ў невыносных пакутах. Канапацкі ж, галодны і халодны, хаваўся на працягу ўсяго года ў лесе, названым Чорным востравам. Не могучы трымацца далей, добраахвотна вярнуўся ў Мінск, гатовы да ўсяго, што яго напаткае. Сястра яго была настаўніцай у генерала Пузанава, заступніцтва якога паменшыла пакаранне Канапацкаму да ссылкі ў

Цюмень. Праз колькі гадоў яму было дазволена вярнуцца ў Мінск. Тут палякі пастараліся знайсці для яго месца аканома ў Таварыстве дабрачыннасці, дзе ён заставаўся да скону.

На сумежжы Магілёўскай і Мінскай губерняў пад той жа самы час утварылася другая група пад камандаваннем Анцыпы і Сніткі. Пераправіўшыся на паромах праз Бярэзіну, у мястэчку пад той жа назвай, яна падалася ў Юравіцкія лясы. Але ёй шчасліва не вялося, таму што была высачана атрадам царскіх войск і разбіта ўшчэнт каля вёскі Марціянаўка. Снітка загінуў на месцы, Анцыпа ж трапіў у палон. Яго адвезлі ў Магілёў, дзе ён і быў расстраляны.

IV

Юравічы. Свентарэцкі. Ляскоўскі. Сумны выпадак на паштовай станцыі ў Лядах. Забалоцкі. Бітва пад Юравічамі. Вярварства папа. Прасекі і паленне лясоў. Ляскоўскі прыводзіць групу. Узяцце ў палон генерала Грунта. Палітычная камісія.

У Ігуменскім павеце, даўнейшым Мінскім ваяводстве, на дваццатай вярсце ад мястэчка Ігумена ляжыць вёска Юравічы. За гэтай вёскай цягнуцца вялікія яловыя лясы, поўныя дзікіх звяроў і птушак. У гэтых лясах была галоўная пазіцыя партызан Мінскага ваяводства. Гэта быў зборны пункт, да якога з усіх бакоў павінны былі сыходзіцца дробныя групы і там арганізоўвацца, каб у баявым парадку выступіць на абарону айчыны. З усіх ваколіц ваяводства сабралася болей за дзевяцьсот добра ўзброеных воінаў. Камандзірам над імі Нацыянальны камітэт паставіў Баляслава Свентарэцкага. Яшчэ ў першай палове мая, адвёзшы жонку і дзіця ў Парыж, ён вярнуўся ў родную вёску Багушэвічы, сабраў у сябе сялян і дробную шляхту, прачытаў ім маніфест Нацыянальнага камітэта пра дзейснае выступленне супраць царызму. У гэтым маніфесце было, між іншым, сказана пра вызваленне сялян і надзяленне іх зямлёй у выпадку, калі яны захочуць прыняць удзел у паўстанні. Мужыкі спакойна выслухалі адову Нацыянальнага камітэта, але, будучы папярэджаныя папамі і царскімі чыноўнікамі, засталіся абыякавыя. Шляхта ж з запалам узялася за зброю. У гэты самы час прыбыло некалькі афіцэраў з Пецярбурга, навучаных ваеннай справе, каб кіраваць паўстаннем, прычым не абышлося без трагічнага сутыкнення. Адзін з афіцэраў, што вёз патрыятычныя пракламацыі, чакаў з канём на станцыі ў Лядах, непадалёку ад Ігумена. У гэты ж час над'ехаў у вайсковым мундзіры Станіслаў Ляскоўскі, афіцэр гене-

ральнага штаба, арганізатар юравіцкай групы. Думаючы, што гэта пагоня, той афіцэр з Пецярбурга спаліў паперы і паконы чыў самагубствам.

Баляслаў Свентарэцкі, зачытаўшы адовзу Нацыянальнага камітэта, узяўся арганізоўваць групу, якая пачала называцца групай Свентарэцкага. Царскія ўлады са свайго боку таксама пачалі сцягваць войска адуюль: з Мінска, Бабруйска і Барысава сабралі каля пятнаццаці тысяч салдат разам з казакамі...

Дзесятага мая, а другой гадзіне па паўдні, у двух кіламетрах ад вёскі Юравічы распачалася бітва, якая цягнулася да сямі гадзін вечара. Каля дарогі, што ідзе праз яловы лес з Юравіч да Мікуліч, пад прыкрыццем лесу паўкругам пастроіўся партызанскі атрад. Калі разведка данесла генералу Забалоцкаму, што паўстанцы стаяць лагерам пад Юравічамі, ён выслаў чатыры батальёны пяхоты і чатыры сотні казакаў па дарозе, што вяла з Юравіч да Мікуліч. Казакі ішлі паперадзе і пры першым залпе кінуліся назад, пакінуўшы больш дзесяці забітых на полі бою, пяхота ж вагалася, ці ісці ў глыбіню лесу. Тады адзін з афіцэраў, стаўшы наперадзе атрада, павёў яго ў атаку. Той афіцэр першы ўпаў ад кулі, а за ім амаль ці не ўвесь атрад. А хто застаўся, кінуўся назад. Тады ў бой уступіла большая колькасць салдат. Завязаўся крывавы бой, і паўстанцы вымушаны былі адступіць. Раненых і забітых з боку паўстанцаў было дваццаць чатыры, у праціўніка знішчаны амаль дзве роты. Свентарэцкі пасля гэтай бітвы перадаў камандаванне групай у рукі Ляскоўскага, а сам, пераапрунуўшыся ў яўрэйскае адзенне, на фурманцы ад'ехаў у Мінск, а адтуль за мяжу. За яго галаву ўлады абяцалі пяць тысяч таму, хто яго зловіць. Само яго прозвішча такі вялікі наганяла на іх страх, што, калі аднойчы атрад казакаў прыбыў у маёнтak Іванаўскі па авёс для коней і аканом паклікаў рахункавода Свентарэцкага, казакі, пачуўшы гэтае імя, як мага паўскаква-лі на коней і ўцяклі...

Імкнучыся ўшчэнт знішчыць групу Свентарэцкага і пазбавіць яе надзеі хоць дзе-небудзь схавацца, улады выкарыстоўвалі самыя разнастайныя сродкі. Напрыклад, загадвалі сялянам высякаць у лясах так званыя прасекі, гэта значыць дарогі па прамой лініі шырынёю на дваццаць метраў. Ссечаныя дрэвы адразу ж вывозілі за межы лесу, каб аблегчыць рух войску. У гушчарах каля дарог абсякаліся галіны, якія раслі нізка, каб ніводзін паўстанцкі ўцякач не мог схавацца ад вачэй сваіх праследнікаў. Ад таго, што лясы заставаліся адзіным сховам для партызанаў, іх пачалі падпальваць у розных месцах, каб, як гаварылі, выкурыць з іх палякаў. Палаючыя лясы

ўяўлялі сабою прыгожы малюнак. Цэлыя ваколіцы ўсцілаліся такім густым дымам, што нават сонца, пранікаючы праз яго тоўшчу, здавалася, набірае чырвоныя колеры.

Незалежна ад перашкод, якія ставіліся царскім войскам на кожным кроку, Ляскоўскі, маючы давераны яму атрад партызанаў, удала абмінаў пятнаццаць тысяч салдат і казакаў і здолеў правесці яго без аніякай сустрэчы з небяспекаю. Калі партызаны назаўтра пасля юравіцкай бітвы, блукаючы па лесе, здаралася, блудзілі ў зарасніках, Ляскоўскі загадаў усім несці ў руках запаленыя стэарынавыя свечкі, каб прасцей адзін аднаго маглі бачыць. Гэтая працэсія людзей з запаленымі свечкамі, якая цягнулася на фоне цёмнага бору, утварала дзіўна арыгінальны, дантаўскі амаль вобраз. Толькі не было каму дзівіцца, бо ўсіх вярэдзіла адзіная думка пра нядаўні бой і пратое, як быць далей.

Праз колькі дзён паўстанцы выйшлі на дарогу паміж Ігуменам і вёскаю Дамавіцак і тут затрымалі генерала Грунта з суправаджальным эскортам казакаў. Генерал, прыведзены ў паўстанцкі лагер, мусіў прысягнуць, што ніколі супраць іх ваяваць не будзе. Пасля гэтага яго адпусцілі. І сапраўды, слова ён стрымаў, бо адразу ж падаў у адстаўку і выехаў на сваю радзіму.

Тым часам на Ляскоўскага і яго атрад рабіліся сапраўдныя аблавы. Салдаты, адкрыўшы месца, дзе ён хаваўся, акружалі яго і, сціскаючы паступова ланцуг, перакрывалі шлях да ўцёкаў. Аднак Ляскоўскі ўмеў так удала выкруціцца і пакінуць небяспечнае месца, што ўсе намаганні ворагаў загнаць яго з атрадам у расстаўленыя пасткі зводзіліся на нішто. Намаганні гэтыя рабіліся ўсё больш старанна, бо ўлады былі перакананы, што групай яшчэ камандуе Свентарэцкі. Мужыкі, бачачы, як неэнергічны камандзір змог столькі разоў пазбегнуць засады, свята верылі, што ў гэтым памагае нейкая *нячыстая сіла*.

Адначасна ўвесь край быў аб'яўлены на ваенным становішчы. З Пецярбурга прыбыла палітычная камісія, на чале якой стаялі так званыя *дзеяцелі*: генерал-губернатар Забалоцкі, абруселы літвін, пра якога мы гаварылі вышэй, Еўлеў, фон Братке, Крыжаноўскі, Русінаў і шмат іншых. Арышты адбываліся адзін за адным, усе турмы былі перапоўнены паўстанцамі і падазронымі, не ашчаджалі тут ні кабет, ні дзяцей, а на каго падала падозранне ў спачуванні паўстанню, яго тут жа хапалі і саджалі ў турму, а пасля высылалі ў Сібір.

Тым часам, нягледзячы на цяжкія ўмовы і пастаянную небяспеку, Ляскоўскі некалькі месяцаў шчасліва праслізгаваў паміж шэрагаў салдат. Бачачы, што набліжаецца зіма і што да-

лей не зможа трымацца, ён аб'явіў усім сваім паплечнікам, што вырашыў прабірацца за мяжу, бо іншага выйсця не бачыць. Адно пагадзіліся таварышаваць свайму камандзіру, а другія наважыліся вярнуцца дахаты і аддацца на ласку ці няласку ўлад.

У жніўні Ляскоўскі з малою жменькаю паўстанцаў пакінуў Літву, а астатнія таварышы, не хочучы падзяляць яго далейшы лёс, або вярнуліся дахаты і былі арыштаваны, або бадзяліся па лясках ці пад чужым імем сталі фурманамі, лёкаямі і іншымі службоўцамі. Так скончылася паўстанне, якое працягвалася ў Мінскім ваяводстве чатыры месяцы. Ахінула яно пакрывалам жалобы амаль усе шляхецкія дамы, бо не было сям'і, якая не аплаквала б хоць аднаго з сваіх членаў, што загінуў у паўстанні, быў пасаджаны ў турму, пакутаваў сярод ільдоў Сібіры ці ў капальнях Урала.

НАТАТКІ

КУШАЛЕЎ І ЯГО ЛІБЕРАЛЬНЫЯ ПОГЛЯДЫ

Калі ў Мінску пачаліся патрыятычныя дэманстрацыі, пра якія гаварылася вышэй, генерал-губернатарам Мінска быў назначаны Кушалеў. Быў гэта чалавек неблагі, прынамсі значна лепшы за сваіх пераемнікаў. Час яго губернатарства быў даволі цяжкі, бо горад і ўся губерня знаходзіліся тады на ваенным становішчы. Некалькі выпадкаў, што адбыліся ў Мінску, пацвярджаюць яго шляхетныя погляды. Прывяду адзін, які адбыўся ў гімназіі.

Маючы над усімі неабмежаваную ўладу, Кушалеў загадаў дырэктцы гімназіі выдаць вучням кніжачкі, у якіх кожны вучань, ідучы ў горад, мусіў мець час звальнення, пазначаны старшым па пансіёне. Дырэктар гімназіі Беллі раздаў кніжачкі. Ніжэйшыя тры класы ўспрынялі гэтыя кніжачкі спакойна, чатыры ж вышэйшыя ўзялі іх і тут жа падралі, усцілаючы папераю гімназічныя класы і калідоры і гаворачы: «Мы не хочам ведаць ніякіх кніжачак і падпарадкоўвацца ўладам». Два дні класы не падмяталіся. На трэці дзень прыбыў Кушалеў у суправаджэнні ад'ютантаў і гімназічнай улады. Зайшоўшы ў клас, ён запытаўся:

— Што гэта такое, чаму кніжачкі парваныя?

Ходзячы па класе, пытаўся ў кожнага з вучняў, ці ёсць у таго кніжачка. На гэта яму адказвалі «не».

— А дзе?

— Падраў.

Нарэшце ён сеў за стол і паклікаў да сябе цэнзараў, гэта значыць старшых над лаўкамі вучняў. Грукацеў шабляю аб падлогу, дапытваўся з грознаю мінаю, чаму яны падралі кніжачкі, якія паводле яго загаду раздала дырэкцыя. Цэнзары ад імя вучняў адказалі:

— Кніжачкі нам далі з тым, каб кожны чыноўнік і жандар мог нас затрымаць і патрабаваць яе; гэта нас прыніжае, мы гэтага не хацелі і не прынялі гэтых кніжачак.

— Жандары і чыноўнікі не маглі дамагацца кніжачак ад гімназістаў, толькі я і гімназічная ўлада, — сказаў Кушалеў. — Вы няправільна зразумелі. Але памятайце, — працягваў ён далей, — што вы маладыя і поўныя надзеі на будучыню, цяпер працуеце над сваёй адукацыяй, а хутка вырасцеце, будзеце карыснымі для сваёй радзімы. Вы маладыя, і вашы галовы напоўнены буйным уяўленнем, нічога добрага вы не зробіце, бо на гэта патрэбна халодная кроў і энергія, чаго ў вас яшчэ няма. Прыйдзе час, калі прынесце карысць грамадству, але для гэтага трэба грунтоўна падрыхтавацца. Працуйце, будзьце абачлівымі і памятайце, каб маладосць ваша не была змарнавана. Маю надзею, што прыслухаецеся да маёй парады і палюбіце таго, хто дае вам па-бацькоўску яе і хто зычыць, каб у свой час вы з карысцю служылі свайму краю. Кніжачкі зрабіце самі і майце іх для мяне і дырэкцыі. Назначу для вас свайго ад'ютанта, які заўсёды будзе ў гімназіі, а калі ўзнікне якое пытанне або непаразуменне, звяртайцеся да яго. Маю надзею, што маю параду прымеце да сэрца, ад чаго як я, так і вы будзеце задаволены. Я вас яшчэ наведаю, да пабачэння!

Пасля гэтых слоў генерал-губернатар выйшаў, звяртаючыся да акружэння:

— Когда посецаю гімназію, застаецца у мяня прыятное вачепачленне.

Пасля ён пакінуў у гімназіі свайго ад'ютанта Варанца, які быў вельмі прыязным да вучняў. Праз два месяцы Кушалеў выехаў, ваенную ўладу ў гімназіі замянілі на цывільную. Для параўнання ж скажу, што калі аднаго з настаўнікаў вучні абсвісталі толькі, у гімназію з'ехаліся цывільны губернатар Кажэўнікаў і маршалак Лапа, дзе абодва выступілі з прамовамі (першы па-расійску, другі па-польску), у якіх абяцалі, што загадаюць страляць у бунтароў, калі штосьці падобнае яшчэ паўтोरшыцца, і данеслі пра гэтую дробязь куратару князю Шырынскаму.

Кушалева любілі ўсе палякі, і ён узаемна спрыяў ім, за што ўрад хутка яго адклікаў.

С ПРАЗДНИЧНОЙ ПОЕЗДКИ

Вагон III кл. товаро-пассажирского поезда битком набит пассажирами. Для местного сообщения поезд этот самый удобный: днем приходит, днем отходит, стоит по станциям не менее 5 минут, так что даже запасливые хозяйки успевают перетаскать в вагон свои многочисленные пожитки в форме ящиков, узлов, коробок, мешков и т. п. Даже придумано особое название этому поезду, обозначающее особую популярность благодатного двигателя среди местного человечества. Поезд именуется «волово-обывательским».

Под праздники сказанный поезд особенно многолюден. Папаше и мамаше увозят домой сыновей и дочерей, хозяйки и хозяйева запаслись в Минске припасами на праздничный пир, купцы и комиссионеры из потребительных лавочек по местечкам суетливо хлопочут о свежем товаре, учащаяся молодежь, от мальчика-приготовишки до студента с бородой, спешит на сочельник в родной уголок. Всем весело. Публика «волово-обывательского» поезда как-то особенно хорошо настроена, разговаривает и смеется.

— Далеко едете?

— А право не знаю. По железной дороге до станции Городея, а там еще на лошадях, нечто неопределенное и мне неизвестное пока.

— Как же это так?

— А вот как: я здесь никогда не бывал, жил в Иркутске, недавно поступил в Московский университет, а теперь еду разыскивать в здешних краях моих родственников, которых в жизни еще не видел.

— Как же называется город, местечко, деревня или имение, куда едете?

— У меня записано где-то, так не помню.

Студент достает записную книжку, начинаются расспросы, и в конце концов публика «волово-обывательского» поезда дает точные указания маршрута с точным наименованием даже корчмы, куда лучше всего заехать по дороге.

На всякой станции, полустанке, даже платформе, где поезд останавливается, публика частью меняется, выгружаясь и нагружаясь поочередно, внося новую суету, струю холодного свежего воздуха и новые встречи и разговоры в тесное отделение.

Вот и моя станция. Стуча по стрелкам, поезд подходит к знакомому зданию вокзала. На платформе приветливо кланяется и улыбается радостно, завидя меня, закутанный в свит-

ку поверх кожуха Ничипор, затыкая поспешно кнут за пояс и готовясь принять дружелюбно мои пожитки.

— Чы жывы ж, паночку, чы здаровенькі? Ось! — дзякаваць Богу, і прыждалі!..

— Што ж у вас, Нічыпарэ, чуваць?

— Усё, хваліць Бога, добра. А патрымай, братка, пад узду Дывоніху! — обратился вдруг Ничипор к другому кучеру. Мы тронулись в путь.

Знакомая картина. Красивы под искрящейся снежной пеленой наши бедные песчаные поля, кое-где окаймлённые кустами зеленого можжевельника, с накренившимся крестом при дороге и утыканными для обозначения пути ветками. Скрипят полозья, весело фыркают бегущие рысью лошади, и как-то легко и сладко делается на душе. Это ты, родная сторонка!..

Быстро промелькнуло местечко с издали белеющей церковью, лавками среди базарной площади, около которых остановилось несколько крестьянских повозок; на помойной куче голодная собака шарит; далее важно прогуливается десяток галок и ворон!.. Начинаются крутые повороты из переулка в переулок, и дорога вывела на берег Немана.

Нет теперь Немана! Голубою лентой не извивается среди песчаных холмов, изумрудного выгона и сенокоса. Как-то странно рисуется железная решетка дорожного моста, повисшая над убегающей в даль белизною снега.

Только привычный глаз различит направление корыта реки среди нивелирующих снежных сугробов, только бревна великолепного товарного леса, сложенные на берегу в ожидании весеннего сплава, указывают, где под крепким льдом струится чистая неманская влага.

* * *

Все на свете изменчиво. Лет тридцать тому назад берега Немана кипели жизнью и деятельностью. Тут концентрировалась местная отпускная торговля главными продуктами: хлебом и лесом. Огромные вицины, баты, берлины и чайки с весенним половодьем отплывали, унося за границу собранные за целый год богатства, возвращались с более легким грузом продуктов европейской цивилизации и индустрии. Сегодня нет надобности ждать целый год транспортного случая — по рельсам десять, двадцать раз скорее успеваем свезти немцам наши избытки, нет надобности бичевой тащить к нам европейский товар, сам он непрощенный лезет и наплывает. Скорость — вот девиз новейшей торговли. Еще товарный лес, как нечто выходящее

из пределов обыкновенного и шаблонного, не совсем подходит к требованиям прогресса. Пока неудобно грузить на платформы девятисаженные бревна чуть не аршинного диаметра в комле. Для этих последних не стоит ничего придумывать, а поэтому старуха сосна поедет, подобно старосветским помещикам, на долгих в Кенигсберг.

Обеднели и сжалились торговые местечки на берегу Немана. Даже пожары не способствуют их украшению. Прежний зажиточный Сверженьский шкипер — вицинник, славившийся знанием корыта Немана и умело доставлявший в Кенигсберг вицину с грузом в 30 000 пудов, ныне не у дел, ковыряет сохой несчастную землицу-матушку, дающую урожай сам друг, и рад, если попадается сплавить плотик-другой лесного материала.

«Чы ня можна мне, паночку, каб як на гэту чугунку у стралячнікі, чы старажы, чы якое другое запісацца?»

Вот что тебе, бедняк, дала наша цивилизация!..

* * *

Морозно... Ровный и ледящий северный ветер в открытой местности пробирается в каждую складку и прореху. Нагоняем пешехода, который оказывается знакомым кузнецом соседней деревни.

— Прысядзь! Чапляйся, куме! — весело предлагает Ничипор.

— Ай север сярдзіты! — начинает новый спутник, — ледзьве не замерз, ідучы ў Свержань пад вецер.

— Як жа вам цяпер живецца?

— Сяк-так, паночку, бядуючы. Работы, дзякаваць богу, есцяка давольні. Цяпер і мужык ужэ калёса абковывае і ў два-рэ плугі спраўляем...

— А гаспадары плугамі пробуюць, чы не?

— Пробуюць другія.

— Ну і як?

— Каторы прывычны — хваліць.

Так вот она — цивилизация.

Дай же вам Боже!

*переклади,
наследаванні*

Уладзіслаў Сыракомля

ЯМШЧЫК

І п'юць і гуляюць — чаму ж у забаве
Адзін ты, як вораг ў няволі?
На чарку! — закурым, садзіся на лаве,
Скажы нам прычыну нядолі.

Ні коні, ні санкі, ні красны дзяўчата
Цябе не пацешаць ні мала,
Два летка мы відзім, чы будні, чы свята,
Што ты не такі, як бывала.

«Ой, цяжка! Ой, горка! — душа мая млее,
І свет бы пакінуць не шкода,
Дай чарку! — пры чарцы мне будзе смялее...
Паслухай, — якая прыгода:

Прыстаў я на почту, звычайне — блазнота,
Хоць быў і сілён і ахвочы.
На почце — сам знаеш — дзень цэлы работа,
Не відзіш ні свята, ні ночы.

Ад ранка да ночкі, ад ночкі да ранка
Вазіў я пакеты і паны.
Папаў залатоўку, — тады і гулянка,
І сыт, і вясёлы, і п'яны.

Звадзіў я дзяўчата, дзусей меў без шчоту,
Сам пісар быў роўны і квіта.
А коні ж — як крыкну на ніх на ахвоту,
Дзяруць мае сіўкі з капыта!

Вясёлы быў хлопец і зух у гулянні,
Казісты усякай дзяўчыне.
Паніч з табой едзе, падхопіш гдзе паню,
Двазлотка ніколі не міне.

А толькі сам шчыра любіў я дзяўчыну:
Жыла тут у вёсцы, у полі,
Яе я, бывала, як еду, не міну,
Каб міма праехаць! — ніколі!

От пісар раз клікнуў яшчэ да рассвета.
Схапіўся, адзеўся, гатовы!
Завая — крый Божа! не відна, бач, света,
Марозна і север здаровы.

«Вязі аштахвету!» — «А каб ты згарэла!» —
Буркнуў я пад носам, сярдуя,
Каня акульбачыў і скоро і смела
На сіўцы па тракце сяку я.

Як жыў я, не відзеў такой, бач, мяцелі:
Не відна дарогі, ні света.
От з сіўкам дзве вёрсты мы так праляцелі,
Слуп трэці мінаем... Што гэта?!

Хтось стогне у полі, на помач склікае:
Зблудзіўся, няйначай, ў дарозе.
Падумаў: падскочу! — хтось там прападае
Ў завеі на лютым марозе.

Каня павяртаю, а чорт мне на вуха:
«Куды ты?..» — ўсё шэпча на згубу,
«Спяшы!.. час нагнаўшы, пабачыш дзявуху,
Сваю пералеску і люблю!» —

І стала мне страшна, аж дыбам стаў волас,
Па плечах пабеглі мурашкі...
Каня зацінаю, хоць кажа мне голас,
Што гэта грэх будзе, грэх цяжкі...

От з'ездзіў, звяртаюсь. Прыціхла і днее,
Страх некі ўсё мучыць уккрыты,
Так цяжка мне стала, аж лоб мой пацее,
А грудзь — як званочак разбіты.

От конь мой спужаўся, наежыў, бач, грыву,
Храпе, падхвытае на бегу...
Глядзь! віжу ляжачу кабету няжыву
Пры самай дарозе у снегу.

Злез... бліжай падходжу... і снегу ей з карку
Палою адкінуў я грудзі...
Пазнаў!.. Моцны Божа!.. Дай чарку! дай чарку!..
Казаць больш нічога не буду».

ГОРСЦЬ ПШАНІЦЫ

Піліп стары ў грамадзе
Старшыною быў з паўвека.
Чы у працы, чы у радзе
Няма як ён чалавека.

Шчыры, добры і разумны,
Гаспадар пры том надзіва,
Вёў найлепей сход наш шумны,
Судзіў, радзіў справядліва.

На ўсю воласць гаспадары
Гутарылі так часамі:
«Дай Бог, каб наш доўга стары
Старшыною быў над намі!»

Толькі Піліп ўсё матае
Сваей сівой галавою:
«Не змагу я, Бог то знае,
Быць вам, дзеткі, старшыною.

Летак многа мне на карку,
Сталі сілы, як дзіцяці,
Цяжка весці гаспадарку
І грамадскі справы знаці.

Прышла старасць, горб на плечы
Ад вялікай сеў натугі;
Пара, дзеткі, леч на печы,
Самі сабе радзьце, другі!»

Прайшоў гоман па ўсім людзе
І не вымыслім нічога,
Як яно уперад будзе
Без Піліпа, без старога?..

Крыкі, сваркі былі многі,
От — прыйшлі мы вёскай ўсею,
Пакланілісь яму ў ногі,
Ды і кажам: «Дабрадзёю!

Не кідай нас сіратамі!
Які пень, така галіна:
Як не можаш правіць намі,
То, будзь ласкаў, дай нам сына!»

«А каторага?» — «Не знаем.
Ты сам дзетак пазнаў боле,
Каго, старым абычаем,
Па сваёй нам радзіш воле?»

«За чэсць дзякуй, гаспадары,
І за ласку, і за веру!..
Сыны мае — не няздары,
Знаюць праўду, знаюць меру.

Але, богам і сумленнем,
Хто ж іх знае, што за людзі.
Мы над новым пакаленнем,
Шчыра кажучы,— не суддзі.

Трудна сказаць дзядам ўнуку:
Выбірай дарогу гэту!..
От, сынкаў я на навуку
Усіх трох пушчу па свету:

Няхай свет пабачуць ясны,
Што там права, што там крыва,
Каб свой кут радзімы, ўласны
Распазналі справядліва.

А як звернуцца у хату,
Мы увідзім той парою,
Быць катораму з іх брату
Над грамадай старшыною».

«Добра!» — кажам. Пайшлі скора
Андрэй з Янкам на віціну,
А найменшага Грыгора
Паслаў Піліп ў Украіну.

От Андрэй прышоў у хату,
Не пазналі, так адзеты.
«Кепска у нас ходзяць, тату!
Злы мужыцкі звычай гэты:

Усе чорны, усе брыдкі,
Закарэлі ад работы!
Лепей кінем нашы світкі,
Нашы лапці, нашы боты,

І, як немцы з-за граніцы,
Возьмем курткі пекны, сіні!
Дзеўкі, хусткі і спадніцы
Я для вас прывёз у скрыні!»

Стары Піліп у куточку
Адно круціць галавою.
«Брэшаш,— кажа,— ты, сыночку,
Не быць табе старшыною!»

Прышоў дамоў срэдні, Янка,
Папаў якраз на вяселле:
У суседа іх гулянка,
Вялік гоман і пахмелле;

Стары, малы — усе ў танае,
Аж дрыжыць старая хатка.
«Ты чаму не скажаш, Яне?!» —
«Брыдка у вас скачуць, татка!

Калі б толькі захацелі,
Навучыў бы, добра знаю,
Скакаць вальцы і кадрэлі,
Як у том танцуюць краю».

Пашоў Піліп у куточак,
Сеў і круціць галавою.
«Брэшаш,— кажа,— ты, сыночак,
Не быць табе старшыною!»

Прышоў Грыгор. Абнімае
Вацьку, матку, сёстры, браты,
З кім нацешыцца — не знае,
Гдзе прыткнуцца сяродзь хаты.

«Пекна,— кажа,— Украіна:
Там цяплее свеціць сонца,
Як кінь вокам — ўсё раўніна,
Стэп на ўсёй залёг старонцы.

Харашо, адначэ — нуды
Па радной зямліцы нашай.
Нашу вёску сніў я ўсюды
З ляском, з рэчкай, з полем, з пашай!

Адно, што там завістна — глеба!
Як той вугаль, ўсюды чорна!
Божа мілы, што там хлеба!
Ураджай які там спорны!

Сівы волы шасцярнёю
Аручы, валочаць плугі,
Ну, і родзіць! — Там парою
Ўсе калосся, як бы пугі.

Я прывёз, дасць Бог, не дарам
Цэлы мех адтуль пшаніцы;
Дам па горсці гаспадарам,
Можа, з нашай Бог зямліцы

Нас надзеліць ураджаем,
Як на гэтай Украіне?!»
Піліп сказаў: «Цяпер знаем:
Старшыною будзеш, сыне!

З дурня — глупая навіна,
Шчырай праўды ані знаку.
Каму світка славянiна
Не прыходзіцца да смаку,

Хто наш звычай чы ігрышча
На пасмешышча падыме,
Што ж з яго край родны зышча?!
Што ж з пустой каліты выне?!

А хто сэрцам, душой рады,
Да сваіх прыльнуцца скоры,
Той нам брат! Будзь над грамадай
Старшыною ты, Грыгоры!»

БУСЕЛ

Зімка надходзіць, звiслi туманы,
I вецер круціць i свiшча.
На небе — цёмных хмар караваны.
Бусел узняўся i задуманы
Паплыў павольне на ржышча.

Сеў i клякоча, падняўшы ногу,
Дый жмурыць цёмнае вока.
Пэўне ён думку ўздумаў глыбока,
Ужо выбірацца ў дарогу.

«Добра на вырай ляцець цяплейшы,
Пабачыць дзiвы ў чужбiне,

Сонца над Нілам агонь яснейшы,
І думаць думку пра край тутэйшы
На піраміды вяршыне.

А толькі... толькі ведама Богу,
Чы смерць у дарозе абміну!..
Пабачу жа Нёман і азярыну?!
Сяду ж на купцы мурогу?!.

Я ж тут радзіўся, гдзе гэта хатка,
Шчасця знаў дзянькі нярэдкі:
Ось тут, гдзе выган і сенажатка,
Бывала, косіць касцоў грамадка,
Клякочуць жонка і дзеткі.

Добра ж тут была!.. Цяпер не знаю,
Чы не заплачу па згубе!
Чы, прыляцеўшы вясной з выраю,
Гняздо застану на дубе!

Рад бы застаўся ў гэтай старонцы,
Гдзе страх не страшыць, ні гора,
А толькі болей не грэе сонца,
Ды й няма корму дзеткам ні жонцы,
Снег тут пасыпле ускора».

Так пажурыўшысь думкаю шчырай,
Бусел, узняўшысь паволі,
Паплыў па небе кудысь на вырай
Шукаць і шчасця і долі.

НАДТА САЛОДКІЯ ДУМКІ

Пакуль доля нам засвеці,
Надта ж яно міла
Думаць думкі і, як дзеці,
Пушчаць пузыр з мыла.

Верце, людзі: шчасце будзе,
Так, як пчолкам ў вуллі!..

Лезь на грушку, рві пятрушку,
Пакаштуй цыбулі!..

Хоць галоўка на грудзь вісне
І апалі рукі,
Хоць нам сэрца часам сцісне
Цяжкі ланцуг мукі,

Крычу смела: «Што за дзела!»
Каб усе пачулі...
Лезь на грушку, рві пятрушку,
Пакаштуй цыбулі!..

Наша доля гдзесь у яры
Чы у воўчым доле.
Гром грахоча, пльвуць хмары,
Град пабіў нам поле.

Не пужайся! — спадзявайся...
Кукуе зязюля:
Лезь на грушку, рві пятрушку,
Салодка цыбуля!

Так найлепей жыць на свеце
З думкай гдзесь у небе,
Хоць і пусткі у калеце,
Мякіна у хлебе.

Такім шлякам ляціць птакам
Шыбка мысль, як куля:
Лезь на грушку, рві пятрушку,
Салодка цыбуля!

Гані, гані думку пусту!
Будуй з лёду плоты.
Трэба скіснуць на капусту
Без такой работы.

Спі! — а мары згоняць хмары,
От — абы заснулі!
Лезь на грушку, рві пятрушку,
Пакаштуй цыбулі!

Ўсюды ўзызде збожжа колас,
Зажывем багата!

Усюды шчасця слыхаць голас,
Брат не крыўдзіць брата.

Срэдзь грамады усе рады,
Добры весці чулі...
Лезь на грушку, рві пятрушку,
Пакаштуй цыбулі!

Той не будзе пры ахвоце
І весел, як трэба,
Хто не ўмее на балоце
Знайсі бохан хлеба,

З адной ніткі ткаць дзве світкі,
Чатыры кашулі.
Лезь на грушку, рві пятрушку,
Пакаштуй цыбулі!

НЕ Я ПЯЮ — НАРОД БОЖЫ...

Не я пяю — народ Божы
Даў мне ў песні лад прыгожы,
Бо на сэрцы маю пумы
І з народамі імі скуты.

З ім я зліўся з добрай волі,
Чы то ў долі, чы ў нядолі,
Чы гдзе гора абзавецца,
Як асіна, грудзь трасецца.
Чы пра радасць чую весці,
Усё ў грудзь хаваю гдзесьці.

Мне гаворыць вёска, хата,
Мне гаворыць сэрца брата,
Рад збіраю, што пачую,
У грудзі сваёй нашу я,
Аж, як траўка на кургане,
Яно ўзыйдзе — песняй стане.

ВОСКРЕСЕНЬЕ

Вот песни четыре
О воскресном дне.
Иногда на лире
Случается мне
Так, как-то невольно,
Добыть грустный звук,
Что сожмется больно
Сердце мое вдруг,
Как будто стальная
Скрежещет пила...
О, лира золотая,
Где ты звук взяла?
А лира в ответ:
«Я верно пою,
Мне шепчет на свете
Ветер песнь мою!»

1. УТРО

Настал праздник Божий,
С утренней зарею
Солнышко пригожей
За тучкой златою.
Тихим дуновеньем
Теплый ветер веет;
В поле за селеньем
Нива зеленеет.
Ангел над полями
Весть несет равнине:
«Дети, Господь с вами,
Воскресенье ныне!»
Пастбища с травою
Ожидает стада;
Скотинка с зарею
Зарычала: рада,
Слава Богу, пышно
Трава подрастает!
Старый пастух, слышно,
На рожке играет.
Птичка прилетела,
Звонко ее пенье,

На крест Божий села —
— Ныне воскресенье.
Вот скрипят колеса,
Подле хаты Янка;
Бегут дети босы,
Лето им приманка.
Сам Янка в амбаре
Мерит хлеб исправно:
Будет на базаре,
Продаст его славно;
Жниво недалечко,
Не мучит сомненье.
Он едет в местечко —
— Ныне воскресенье.
В закромах ржи боле
Не найдет ищейка,
Продашь поневоле,
Коль нужна копейка.
Жена все бранится,
Кричит: «Соли нужно!
А деткам — учиться,
Просят книжек дружно!»
«Будет все с базара,
Имейте терпенье, —
Соль и книжек пара,
Ныне воскресенье!»
Вот Янка садится,
Едут, у овина
Бежит с ним проститься
Деточек дружина;
Едет шагом скорым,
Детки за порогом
Повторяют хором:
«С богом, батька, с богом!»
У креста Господня
Молится святыне:
Ведь праздник сегодня,
Воскресенье ныне!
Звон из церкви дивно
Несется по пашне,
А с ним так противно
На церковной башне
Со святым ударом
Крик звучит филина,

Он кричит недаром!
Что же за причина?
Экий безобразник,
Кто дал позволение!
Ныне Божий праздник,
Ныне воскресенье!

2. ВОЗВРАЩЕНИЕ ЯНКА
С БАЗАРА

Вот я пьян, денег нет —
Это нам наплевать!
Угощал же сосед:
Надо честь тоже знать.
Он стакан, — я стакан,
Стало нам веселей!
И он пьян, — и я пьян
Пошел вскачь поскорей!
Сторонись — пьяный я!
Да, со мной господам,
С мужиком, знаться срам!..
Бог судья! Бог судья!..
Скажет он: дай ответ,
Ты мужик, ты богач!
Совесть есть или нет...
Эй, мой конь, пошел вскачь!
Вот корчма. Тпру, стой!
Закурю трубку в ней...
Черт кивнул головой:
«Янко, водку ты пей!»
Так и быть, выпил вновь...
Черт умён, он силач!..
Водка мне чистит кровь.
Эй, мой конь, пошел вскачь!
Ты, жена, не кричи,
Есть без соли изволь!
Лучше уж замолчи...
Дорога ныне соль!
Эх, забыл среди хлопот
Книжек взять! Будет плач...
Что ребенок прочтет?..
Эй, мой конь, пошел вскачь!
Пользы нет, право, в том,
Чтоб мужик знал письмо:

Будешь кем? — Мужиком!..
Пьешь да тянешь ярмо!..
Как в солдаты возьмут,
Так уж нет доли злей.
Там узнаешь, что кнут!..
Эй, пошел вскачь скорей!
Вот и крест. Тпру, стой!
На ногах не стою...
Ох, прости, Боже мой,
Чорт силён... и я пью!
Темный я человек,
Нет судьбы для детей,
Нужда, труд целый век...
Пошел вскачь поскорей!
Гром гремит. Почему
Гром попал вот в сосну,
Отчего ж не в корчму?
На версту ведь одну
Верно два кабака,
А кабак — наш палач,
Тянет кровь мужика...
Эй, мой конь, пошел вскачь!
Вот село. Среде лугов
Дернул конь и заржал.
Тпру, стой! Прямо в ров
С воза вдруг я упал.
Как темно!.. Надо мной
Чорт стоит, слышу вой!
Хочу встать... и не встал...
Конь один побежал.

3. ПЛАЧ ГОСПОДИНА АРЕНДАТОРА

Глупый Янка возвратился —
Спит во рву мертвецки пьян.
Хорошо, что ты напился:
Мне барыш идет в карман!
Ну, зачем же, коль в ударе,
Пил ты водку на базаре:
Там кабак совсем чужой!
Это просто гвалт, разбой!
Что ты сделал, что? Покражу!

Ты ограбил, обокрал —
Я ведь денег за продажу
Вношу целый капитал!
Сто деньгами, сто товаром,
Прожить тоже нельзя даром:
Овцы, козы, детки, женка,
Три коровы, два теленка!
Что, кафтан обрежу свой?!
Ай, спасайте, гвалт, разбой!
Словом, денег нужно много.
Мне контракт формальный дан,
А в контракте пишет строго
Сам помещик для крестьян:
«Все мои крестьяне тут,
Пусть в аренде водку пьют!»
Пьяных, будь умен, напой!
Ай, спасайте, гвалт, разбой!
Пишет дальше повеленье:
«Хлопцы, девки, мужики,
Одним словом, все селенье
Пусть в чужие кабаки
Не посмеют заходить,
А тем паче — водку пить!
А нет, так платят штраф большой!»
Ай, спасайте, гвалт, разбой!
Ты читай вот тут бумагу...
Но ты, глупый, не прочтешь!
Заглянул я в колымагу,
Продавать ты ехал рожь,
Мерил ты горох осьминой
Стоит вместе два с полтиной.
На базаре, я не строг,
Ты пропить немножко мог,
Хотя тут убыток мой
И выходит: гвалт, разбой!
Но зато уж постарайся,
Остальное все пропей.
Ну, вставай же, поднимайся,
Где карман? — Ах ты злодей!
Это просто уж скандал —
Тебя кто-то обокрал!
Твой карман совсем пустой!..
Ай, спасайте, гвалт, разбой!
Ну, что ж делать!..

Приключенье!..
Я тебя жалею сам.
Проснись лучше — в утешенье
Я в кредит полкварты дам.
Жена спросит, где покупка?
Ты напился — будет лупка!
Не ходи совсем домой,
А то будет гвалт, разбой!

4. ВЕЧЕР

Солнце на закате
Уж за тучкой скрылось,
И крыша на хате
Вся озолотилась.
Не пылит дорожка,
Ветерок играет,
В хатах из окошка
Огонек мерцает.
Покрывало ночки
Божий мир объемлет,
На лугах цветочки,
В поле колос дремлет.
На дворе гуляет
Верно полселенья.
Вот каков бывает
Вечер воскресенья,
Уже стадо в хлевы
Позагнать успели.
Играет напевы
Пастух на свирели;
Тиха ночка божья,
Звездочка сияет,
У креста подножья
Женщина рыдает.
Вот народ собрался,
Полный сожаленья:
Горький ей достался
Вечер воскресенья.
Слышен смех веселья
У корчмы народа,
Врет скрипач с похмелья
Мотив хоровода.

Чу! Раздался ровный
Эхом погребальным
Колокол церковный
Голосом печальным.
Янко, ты беспечно
Ехал пьян с базара,
Не мечтал, конечно,
Умереть с удара!..
Эх, никто не знает
Часу преставленья.
Не всех ожидает
Вечер воскресенья.

Адам Аснык

I

Вечно поете на одне все ноты
Про горе жизни разбитой, несчастной,
Про сердце, в коем жить уж нет охоты,
Про меланхолию неги сладострастной.

Любовь поете булавки ударом
И белой ручки пронзенну в полете.
Нет в песнях жизни с радостью и жаром,
Как призрак в лунном ныне блещущем свете.

.....
Что нам за дело, хотя вам бесспорный
Выходит казус, если ангел белый
В обман вас вводит? Неужели в цвет черный
Вам за то сажей свет запачкан целый?..
.....

II

Мы дети — века! Дети жизни душевной
Времен бесстрастных, порывов, мечтаний,

Толпы, к красотам вовсе равнодушной,
От истощения так полной страданий.

Мы дети — века, в котором начало
Песни погребло. Кругом жизнь пустая.
Век рушит звание, и здание упало.
Век рушит здание, но не созидая.

.

Мои златые грезы,
Я сдерживал слова
И на листочках розы
Черкнул словечка два.

.

Я исповедь ей эту
С тревогой в сердце нес,
Хотел просить ответу
На листиках от роз.

.

Завял листок мой снежный,
Любви носивший след,
Мой грез свидетель нежный
И грез уж больше нет.

IV

Мы — только камни. Сырая
Земля нас носит как мать,
Спим много лет, не страдая,
Что ж помешает нам спать?

Но в звеньях мертвой природы
Нас вяжет общая нить.
Придут удары и годы,
Будем разбитые жить.

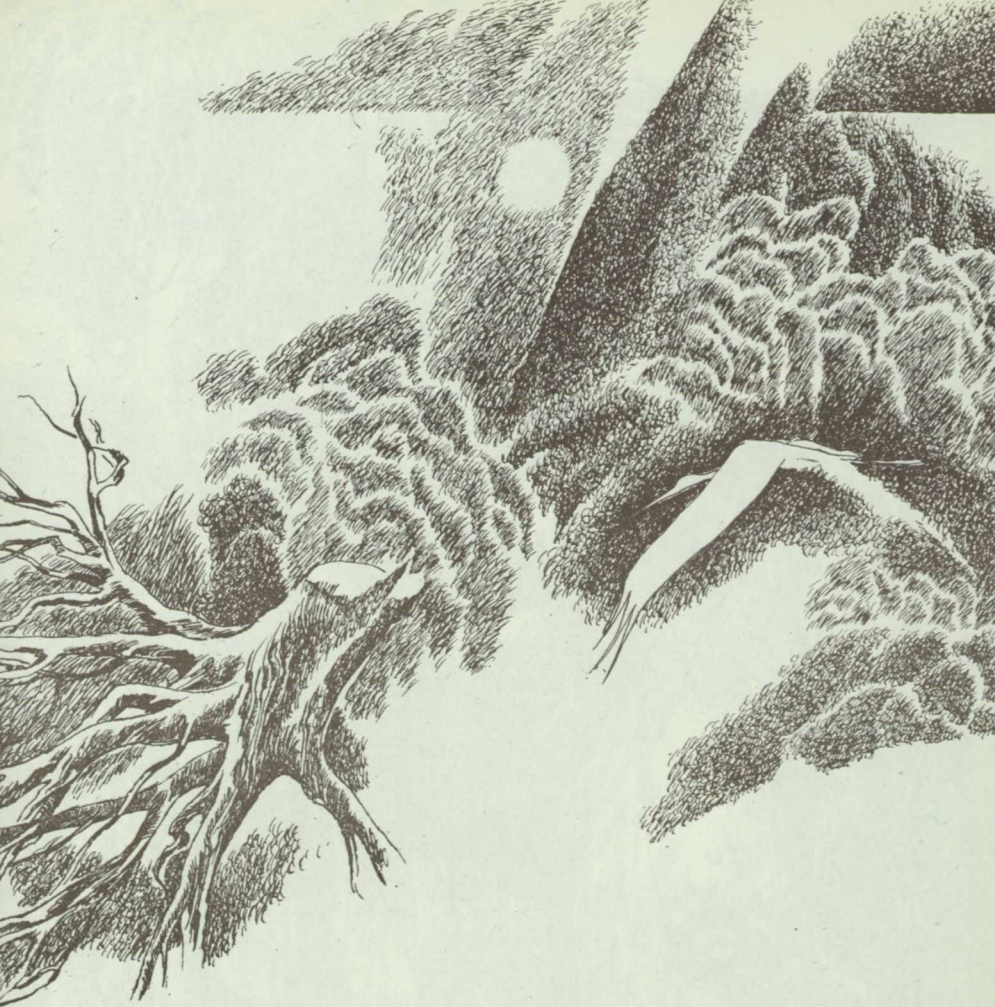
.

Там, где страданья начала,
Власть там сознанию дана.
Слезы с любовью связала
Чудная жизни страна.

Напрасна скорбь, без цели труд
Мечтаний, пустословия,
Назад на свете не идут
Отжившие условия.

Мир не вернет за вашу речь
Чудес былого века,
Не может ни огонь, ни меч
Сдержатъ мысль человека.

.

лість

ДА П. В. ШЭЙНА

Милостивый государь Павел Васильевич!

Записывая для вас сказки, поговорки и пр., я убедился, что надо мне побывать в деревне и пополнить пробелы в моей памяти, иначе легко могу перевернуть. Бетлейки уже записаны, но опять-таки надо проверить, а главное снять чертеж, что я не смог сделать теперь, потому что теперь-то и починаются куклы и ящик бетлейщиками к сезону. То, что бетлейщики поют по-польски, не буду записывать иначе, как по-польски, так как русская азбука не имеет букв для носовых звуков. Запишу нарочно с ошибками и изменениями, так, как поют. Быть может, ноты мотивов запишет кто-нибудь из моих знакомых.

Все это могу сделать на рождество или даже после, раньше, право, невозможно.

«Край», хотя сам меня пригласил писать корреспонденции, не поместил ничего из присылаемого мною, даже не удостоил

меня ответом. По всей вероятности, я не попадаю в тон или просто плох как репортер.

Настаивать не буду, так как пишу теперь стихами целую поэму, положительно поглощающую всего меня. Сюжет из жизни крестьян Игуменского уезда, действительный случай. Пришлось побывать на месте, раза два съездить в Минский острог. Быть может, ничего путного не выйдет из моей работы, тем не менее горю желанием довести ее до конца, а отзывы многих возбуждают мою самоуверенность.

На днях получил я письмо от польской поэтки Марии Конопницкой, самой даровитой из всей парнасской братии, и если бы мог поверить ему, черт знает, какую хвалу на свой счет принял бы. Конечно, лестный отзыв не более как поощрение к труду и проч.

С истинным к вам почтением

И. Неслуховский

10 октября 1887 г.
Минск

ДА З. ПШАСМЫЦКАГА *

Дарагі і шаноўны пане Зяноне!

«Андрэя» пастараюся апрацаваць lege artis, калі хопіць маіх сіл, і прышлю. Мяркую, што як тыповы і праўдзівы гэты твор спадабаецца вам, а вывад гэты раблю, маючы на ўвазе поспех «Паляўнічых акварэлек».

У адказ на ваш заклік шлю ў калядны нумар два вершыкі на выбар. Не ўмею я ў цесных межах 30 радкоў параіць сабе і не падабаюцца мне гэтыя вершы. Калі што лепшага прыдумаю, адразу ж прышлю.

Не па маёй віне вы не атрымалі адрасы, па якіх варта паслаць пробныя нумары «Жэсія». Сам я не мог бы многа падказаць, вінаватага ж увесь час прыцягваю да маральнай адказнасці і буду яму назаліць датуль, пакуль не прышле polens.

З сапраўднай прыязнасцю паціскаю вашу далонь —

Ян Неслухойскі

Лістан[ад] 1887.

Шаноўны пане Зяноне!

Не лічыце мне таго за дрэннае, што я займаю ваш час маімі просьбамі, але я не ведаю, да каго звярнуцца. Разлічваю ж на вашу сардэчнасць і зычлівасць і злоўжываю імі.

Нам патрэбны дзеля мэт мастацтва, якому і вы служыце (пра тое — пасля, што гэта мае быць? Ручаюся, што не самая горшая рэч), дакладныя апісанні або малюнкi формы польскіх войск: салдата (капраля) і афіцэра (капітана) 1819 года з палка лінейнай пяхоты (стралкоў, калі былі?). Колеры — рэч важная.

Мяркую, што ў архіве Універсітэта можна знайсці вайсковы статут таго часу і апісанне формы.

Калі будзе трэба, я прасіў бы выдаць некалькі рублёў на гэтыя пошукі. Вернем іх вам адразу ж і з удзячнасцю.

Далучаю словы шчырай прыязні і сапраўднай павагі.

1887 г., 12 сн[ежня].

Адрас — кнігарня п. Савіцкай

Р. С. «Андрэя» — перапісваю.

Ян Неслухоўскі

Шаноўны і дарагі пане Зяноне!

Сардэчнае дзякуй за пошукі статуту і формы салдата 1812 года. Прашу прабачэння за клопаты, якія адсюль выніклі.

Падзяку таксама перасылае невядомы вам яшчэ мастак, які якраз павінен быў выкарыстаць вынікі вашых старанняў. З гравюр па сталі мы так-сяк узнавілі форму, у колерах, можа, і памылімся, але цяжка што на гэта параіць. Калі вочы мастака не падвядуць, а ён на іх, на жаль, скардзіцца, то будзем мець у Мінску твор, варты і лепшых гарадоў, — столькі ўжо відаць на палатне праўды, агню і прыгажосці. Трэба вам паведаміць, што мастак, пра якога пакуль што глуха ўпамінаю, узнагароджаны медалём у Акадэміі мастацтваў у Пецярбургу; апынуўшыся ў атмасферы варожых або абьякавых адносін, пасля некалькіх спроб ён пакінуў работу, змарнаваў талент і памёр бы, нічога не стварыўшы. Горача прымаю да сэрца гэта абуджэнне думкі і пачуцця. Няхай гэта мяне перад вамі апраўдае за тое, што я навязаў вам клопаты і неабходнасць пісаць цяпер аб пабочных справах.

Дзякую за два ілюстраваныя экзэмпляры «Жуся». Цудоўныя ёсць там рэчы. Здзіўляе мяне, чаму так мала ўпамінанняў аб самым цудоўным творы: «Паола і Франчэска»? Мы былі ў Мінску ў захапленні, я асабіста завербаваў некалькі падпісчыкаў іменна гэтай паэмай і, калі б мог, прыляцеў бы абняць вас — так вы кранулі мяне за сэрца. Не інакш братэрства ўзаемнага пакланення зноў паказала тут свае кіпцікі ці вушы, бо і форма і змест бездакорныя.

Чым жа прывабліваюць мае «Паляўнічыя акварэлькі»? — Не ведаю. Мабыць тым, што яны арыгінальныя і праўдзівыя, як фатаграфія, бо спісаны яны з сапраўдных факцікаў.

«Андрэй» ужо завершаны і выпраўлены, амаль перапісаны, але вагаюся, ці варта яго пасылаць. Урыўкі атрымаліся нядрэнна, у цэлым жа нешта мне не падабаецца. Дзіўная рэч. Узятая цалкам з жыцця ўрыўкі, нічым не прыхарошаныя, здаюцца людзям непраўдападобнымі, а тое, што я быў вымушаны дадумваць дзеля сувязі і з-за недахопу сабраных дэталёў, — хваляць. У час свят я нават наўмысна яшчэ раз ездзіў, каб тое і сёе праверыць на месцы — і вярнуўся яшчэ дурнейшы. Summa summagum сабярэцка ўсяго разам 2000 радкоў, аднак выглядае мой «Андрэй» быццам з абрэзаным крысём, хаця фабула вельмі нядоўгая. Відаць, я дрэнна звязваю апавядальную ніць, што ўжо казалі мне і адносна «Ганусі».

«Паляўнічых акварэлек» я мог бы напісаць з капю, бо і цяпер, хаця і без ног, трываю ў заўзятасці да шаракоў і бакасаў, за ложкам у мяне ёсць самапал і езджу, калі здарыцца, паляваць на ўражанні, бо звярыну нячаста пазбаўляю жыцця. Ці павінен я тады фабрыкаваць «Акварэлькі»? Дзве ўжо абдумаў, адну напісаў слова ў слова з жыцця.

Віншую з мінулымі святамі і Новым годам, які ў нас толькі паслязаўтра наступіць. Пасылаю сардэчныя пажаданні ўсякай памыснасці.

З належнай павагай і прыязнасцю

Ян Неслухоўскі

18 $\frac{29 \text{ снежня}}{9 \text{ студзеня}}$ 87 г. г. Мінск
88

Шаноўны і дарагі пане Зяноне!

Далучаю «Акварэльку» — новую, можа, прыдасца вам, бо неблагая, здаецца мне, прынамсі апісваецца ў ёй мала вядомы ў Кароне спосаб палявання, а таму з'яўляецца арыгінальнай. У мяне ёсць тэма для яшчэ адной «Акварэлькі» і нават вельмі прываблівая (паляванне на ласёў падчас чечкі на прынаду), але можа гэтага добра будзе ўжо занадта?

Што чуваць з маім «Андрэем»? Калі па нейкаму меркаванню яго нельга нідзе змясціць, я прасіў бы аддаць яго пану Гебетнеру з просьбай, каб ён пераслаў яго ў пасылцы пані Савіцкай. Такім чынам, без клопату і грашовых затрат паэма дойдзе да мяне. Можа, падумаю пра выданне зборніка сваіх твораў, таму хацеў бы мець копію «Андрэя», тую, якую пасылаў вам, бо ў ёй ёсць папраўкі, якія я згубіў.

Не магу стрымацца і не напісаць вам некалькі слоў з поваду справаздачы ў № 14 і 15 «Зусіа» аб перакладзе «Іліяды» Аўг. Шмурлы (як мне здаецца, справаздача належыць вашаму пярэ). Згаджаюся з усім, але вета, што так вельмі цяжка пісаць па-польску метрычным вершам і што такія вершы не робіць доб-

рага ўражання. Таксама вета, што пры спальшчэнні «Іліяды» можна і належыць карыстацца сілабическим рыфмаваным вершам. У такой форме «Іліяда» не будзе «Іліядай», гэта значыць, мы не дасягнем уражання, падобнага да ўражання пры чытанні арыгінала... Вы самі сцвярджалі, што пры перакладзе патрэбна захаваць не толькі змест, але і форму. Мне здаецца, што пісаць па-польску гекзаметрам сапраўды не ўдаецца або ўдаецца з вялікай цяжкасцю, але ж, напрыклад, «Аповесць Вайдэлоты» ў «Конрадзе Вал[енродзе]» напісана памерам, які набліжаны да гекзаметра і зусім адпавядае спалучэнню гукаў польскай мовы ў гарманічныя радкі. Так жа або падобным чынам трэба перакласці на польскую мову «Іліяду», чаго да сённяшняга дня ніхто не зрабіў. Па-мойму, трэба ўзяць пад увагу і тое, што сёння ніхто не будзе чытаць вершы скандуючы, чытаюць жа іх звычайна так, як гавораць, прычым гекзаметр і яго сурагаты будуць амаль аднолькавыя па сваёй вартасці.

Зразумела, што няма сэнсу перакладаць слова ў слова, быццам юрыдычныя дакументы, і «валошская Гера» будзе падобнай на пудзіла ў параўнанні з сённяшнімі густамі і паняццямі. Трэба імкнуцца да захавання зместу, прыгажосці і аўтарскага духу. Пераклад пана Шмурлы было б вельмі лёгка выправіць, калі б за гэта ўзяўся хтосьці, каму дадзена іскра паэтычнага таленту... Нешта дадаць, нешта адняць можна і патрэбна, абы толькі не псаваць аўтарскай думкі і натхнення. Памятаю на памяць яшчэ са школы іменна той урывак, які прыведзены ў «Жыці», — па-грэчаску. Таму паспрабую ў доказ маіх слоў разгледзіць працу пана Шмурлы...

Можа, гэта мая бяздарная спроба заахваціць кагосьці дапоўніць, так сказаць, працу выдатнага філолага, чым былі б створаны ўмовы для папулярызаванні шэдэўра, які быў, ёсць і будзе ўзорам не толькі для лінгвістаў.

Далучаю словы сапраўднай павагі і цісну вашу далонь са шчырай прыязню.

10/22 кр[асавіка] 1888 г.
Адр[ас] кніг[арня] Савіцкай

Ян Неслухоўскі

Р. С. Калі б і маё пяро магло прыдацца для дапаўнення працы пана Шмурлы, прашу быць упэўненым, што і працы не пашкадую, і ахвоты не забракуе. Мяне хвалюе, ці сваёй няўмеласцю я не нашкоджу шэдэўру.

У выпадку, калі б кінутая мною думка не была дарэмным мроівам і калі б вы захацелі даць работу маёй галаве і пяру або на ўвесь пераклад, або на яго частку, прашу прыслаць экзэмпляр працы п. Шмурлы. «Іліяду» па-грэчаску і слоўнік дастану і ў Мінску.

Дарагі пане Зяноне!

Узяўшы ад Вярбіцкага ваш адрас, трывожу вас, можа і не ў пару, бо, пэўна, работа над дактаратам займае ўвесь ваш час.

Усё думаю аб супольным выданні нашых вершаў, яно, без сумнення, з'явіцца сёння выхадам для многіх новых нашых сіл, а ў будучым — цяжка прадбачыць нават усе вынікі. Прыгладжаная і поўнаасю ачышчаная ад хібаў мая «Віялета» чакае сігнала. Баюся толькі, што можа наступіць вялікі гармідар паміж чытачамі, асабліва сярод чытачак; беручы ўвогуле, яны могуць дрэнна зразумець і пракаменціраваць мае паэтычныя прынцыпы, адсюль магчымы вынікі, якія сёння цяжка прадбачыць. Я спрабаваў чытаць «Віялету» ў коле знаёмых, і наколькі форма слухачоў захапляе, настолькі змест прымушае іх круціць галовамі. Зрэшты, вельмі можа быць, што на самай справе ўплыў «Віялеты» будзе некарысны, няхай адносна гэтага вынесуць прысуд іншыя.

На той выпадак, калі б мы з вамі ўсумніліся, пускаць «Віялету» ў свет ці не, я апрацоўваю «Андрэя», які ў новым варыянце будзе зусім зменены ў лепшы бок. Знайшоў бы таксама яшчэ многа арыгінальных рэчаў у сваім пісьмовым стане — было б толькі куды іх праштурхнуць.

З вялікім жаданнем чакаю вашых прац аб сучаснай польскай паэзіі. Вы павінны мне, калі ласка, загадзя аблегчыць знаёмства з імі, бо хачу вашу працу выкарыстаць, з вашага дазволу, наступным чынам. Перакладзі з польскай на рускую мову самыя характэрныя ўрыўкі з Асныка, Канапіцкай, Вас, Вярбіцкага, Лянге і г. д. і складзі з усяго гэтага артыкул на рускай мове наступнага зместу: «Аб новай польскай паэзіі» (меркаванні аб ёй польскіх рэцэнзентаў). Прызначаю гэту працу для «Вестника Европы», часопіса заўсёды і рашуча нам прыязнага, дзе, ведаю пра гэта, з вялікай радасцю сустрэнуць і прымуць кожную такую працу, калі толькі яна будзе добрая. Аднак я не ведаю, якое ў вас меркаванне адносна гэтага. Мне здаецца, што трэба выкарыстоўваць і падтрымліваць у рускіх праяўленні добразычлівасці і сумленнейшай, чым звычайна, чалавечнасці ў дачыненні да нас, бо асабліва тут, на краях, жыць з імі і падтрымліваць зносіны прымушае неадольны лёс. У якасці прыкладу сімпатычнага і высакароднага стаўлення супрацоўнікаў «Вес[тника] Евр[опы]» прыводжу ў маім, наколькі веру, дакладным перакладзе верш У. Салаўева, вядомага філосафа. Калі можна, пастарайцеся, дарагі пане Зяноне, надрукаваць яго за кардонам, бо ў Расіі аб гэтым не можа быць і мовы...

Гэты верш друкаваўся (здаецца мне) у красавіцкім шпытку «Вест[ника] Евр[опы]», а можа, у сакавіцкім або ў маі.

Апрача самага важнага аргумента, што мне сумленне дазваляе і кажа супрацоўнічаць дзеля развіцця ў варожай сёння сферы памяркоўнасці і паблаглівасці, ідучы ўслед за лозунгам «За вашу і нашу свабоду!», малы і пабочны аргумент таксама сведчыць і схіляе мяне да работы, аб якой я ўспомніў вышэй. Рэдакцыя «Вестн[ника] Евр[опы]» плаціць такі ганарар, які нашы часопісы плаціць не могуць; маю надзею, што зараблю крыху марных грошай дзеля таго, каб надрукаваць мае польскія творы, а шчыра кажучы, зусім не зайздросны цяпер, як і заўсёды, мой фінансавы рахунак. Але зразумела, калі я што-небудзь вазьму да сваёй працы ў вас або з іншых крыніц, то падрабязна на гэта спашлюся. І таму, калі на гэта ваша воля і ласка, можа, пішучы і друкуючы свае значныя творы, вы пасылалі б у пільмах на маё імя іх адбіткі ў выразках! Тым часам я пераклаў бы мноства ўрыўкаў — і ўжо гэта спакваля раблю; яны (гэта значыць пераклады) і будуць упрыгожаннем кампіляцыйнай маёй пісаніны. Пачаў я з Асныка, імкнучыся падкрэсліць яго пазітывізм у паэзіі. Працывітую вам крыху, каб вы ведалі, як выглядае муза Асныка пасля прыняцця праваслаўя. Адгадайце, адкуль я перакладаў?

Вечно поете на одне все ноты
Про горе жизни разбитой, несчастной,
Про сердце, в коем жить уж нет охоты,
Про меланхолию неги сладострастной.

І гэтак далей! З божай дапамогай я змог бы ахарактарызаваць урыўкамі ў перакладзе Асныка і Канапніцкую et tutti quanti і даць аб іх уяўленне рускім.

Прабачце, дарагі пане Зяноне, што забраў у вас дарагі час пісьмом, даўжынёй з вярсту. Адкажыце, калі воля, без спешкі, калі знойдзецца свабодная хвіліна.

Далучаю сардэчны поціск далоні.

Ян Неслухоўскі

6/18 лістап[ада]

Мінск. Адрас заўсёды пэўны:

губ. Мінск. Кантора тракцыі Ліб.-Ром. чыг.
Івану Люцыянавічу Неслухоўскаму.

Шаноўны і дарагі пане Зяноне!

Напісаў я абразок аб падзеях 1863 г. і так задаў перцу і імбіру, што, напэўна, адбыў бы падарожжа на ўрадавы кошт, калі б мая пісаніна трапіла ў належныя рукі... Аднак я не меў бы нічога супраць, каб гэтых некалькі слоў прыязні да нашых дабрадзеяў пусціць пад вялікім сакрэтам у ход за кардонам. Шчырая праўда з'яўляецца фонам апавядання.

Як шавецкая смала, чапляюся да вас, дарагі пане Зяноне... Калі вы лічыце, што будзе бяспечна пераслаць рукапіс на Вавель, я прасіў бы зрабіць гэта. У такім выпадку будзьце ласкавы ўручыць яго Ал. Валіцкаму ў друкарні Анчыца. Пасылаць адсюль поштай, можа і слухна, можа і няслухна, мы баімся. Аднак вы атрымалі б рэкамендацыйнае пісьмо, перапісанае праз кагосьці іншага, не з Мінска, а з іншага месца, дзе была б указаная вышэй пісаніна.

Чакаю вашага адказу.

Шчыра вам адданы

Ян Неслухоўскі

1/12 лютага. Мінск, кн. Савіцкай

Р. С. Як падабаецца «Андрэй»? Ці мелі вы ў руках «Ганку» Вярбіцкага? Што за цудоўныя па сваёй прыгажосці вобразы! Якая выдатная і чыстая мова!

Шаноўны пане!

Так атрымоўваецца, што праеду праз Варшаву без затрымкі, значыць, не буду мець і магчымасці пабачыцца з вамі ці паціснуць вашу руку. У Буску я нічога не пісаў, бо не мог: відаць, у нейкай ступені ўплывала акружэнне і курс лячэння. Цяпер еду ў вёску, на святую Літву, дзе, пэўна, залезу на свайго баронавалачобніка. Некалькі жанравых абразкоў, уражанні з прабывання ў Буску ўжо склаліся ў думках. Пэўна, вылью іх на паперу ў рыфмаванай форме.

Прашу змяніць адрас на ранейшы (Мінск, кантора аддзялення Лібава-Роменскай чыгункі) пры перасылцы «Зусіа».

Пасылаю невялікі санет, заснаваны на бускіх уражаннях, можа прыдасца?

Шчыра адданы шаноўнаму пану, з належнай павагай

Ян Неслухоўскі

Шаноўны і дарагі пане Зяноне!

Прабачце мне, што не адпісваў, не будучы ўпэўненым. Я ўжо некалькі разоў пісаў пісьмо, у якім прасіў выкрасліць мяне са спісу ўдзельнікаў, але ўсё не адважваўся адаслаць, бо шкада мне было закрыць сабе дарогу. Цяпер магу з упэўненасцю адказаць, што калі здзейсніцца ўся гэта справа,— я буду ўдзельнічаць. Не крыўдуйце на мяне, пане Зяноне, я перажыў цяжкія хвіліны і марных колькі дзiesiąткаў рублёў з'яўляліся ў гэты час занадта цяжкай перашкодай. Цяжкавата было прабачыць, што дастану некалькі соцень рублёў шляхам спадчыны, на якую нельга было разлічваць.

Калі яшчэ ёсць час, я сабяру, прывяду ў парадак рукапісы, і праз месяц вы атрымаеце і маю долю грызмолаў і грошай.

Дам вам «Віялету» і са дзве «Акварэлькі», трэба ўсё гэта яшчэ раз прафільтраваць перад друкаваннем, а тым часам і грошыкі ў мяне будуць.

Ужо два гады я нічога не пішу. Можа цяпер разварушыся, як яўрэй на шабас, уцякаючы ва ўяўныя краіны? Бо сапраўды цяжкія ўмовы цяпер для рыфмаплётаў, а пісаць і хаваць у папку — гэта значыць працаваць, як малпа, якая цягала на поле каменне.

Ад усяго сэрца цісну вашу далонь.

Шчыра прыязны

Ян Неслухоўскі

10/22 верасня. Мінск.

ДА М. В. ДОЎНАР-ЗАПОЛЬСКАГА

Милостивый государь!

Письмо ваше от 20 февр[аля] сего года я получил. С особым удовольствием сейчас же берусь за перо для ответа вам.

Мысль об издании моих белорусских стихоплетных начинаний особыми брошюрами давно уже приходила мне в голову, от многих моих знакомых я тоже слышал ее неоднократно. В сущности, однако, мне кажется, нет у меня пока ничего оригинального, что стоило бы особых затрат и хлопот на издание. Разве издать мои переводы стихотворений Л. Кондратовича? Так опять едва ли это окажется возможным: цензура обратит внимание на источник и не пропустит.

Впрочем, я не отказываюсь предложить вам или кому бы вы пожелали те немногие мои вещицы, которые печатались в календарях Слупского и «Минском листке» во время его другого направления. Кое-что я бы мог еще прибавить нового, что уже валяется у меня в бумажном хламе, а может быть, и еще, понатужившись, напишу.

Сам инициатором издания не могу быть, но если бы оно состоялось, содействовать постараюсь.

Не откажите скоро меня уведомить, ежели окажутся шансы на издание. Без цели, то есть без надежды на печатание, моя и без того кульгавая муза маўчыць, зубы зцяўшы.

Готовый к вашим услугам

И. Неслуховский

*Адр[ес]: Губ[ернский] г. Минск,
Контора тяги Л[ибаво-]Р[оменской] ж. д.
Ивану Люциановичу Неслуховскому
25 февр[аля] 1894 года*

каментарыі

ПАЭТЫЧНЫЯ ТВОРЫ

Раздзел склалі паэтычныя творы, напісаныя Янкам Лучынам на беларускай, польскай, рускай мовах. Беларускія вершы размешчаны паводле часу іх напісання або аўтарскай публікацыі ў перыёдыцы. Арыгінальныя ж творы «Вязанкі» (1903), невядомыя па іншых выданнях, — за выключэннем урыўка «Стары ляснік», які друкаваўся пры жыцці Лучыны, — падаюцца ў адпаведнасці са зборнікам, хоць ён і ўкладаўся праз нейкі час пасля смерці паэта. Беларускамоўныя творы завяршае верш «Дзень за днём», які не публікаваўся пры жыцці Лучыны і не быў уключаны ў зборнік «Вязанка». Польскія творы, перакладзеныя на беларускую мову, падаюцца наступным чынам: спачатку зборнік «Роезье», які, ёсць падставы меркаваць, быў падрыхтаваны да друку самім аўтарам, затым вершы, якія не трапілі ў польскамоўную паэтычную кнігу, а змяшчаліся ў розных перыядычных выданнях ці захаваліся ў рукапісах. Рускія вершы перадрукоўваюцца на мове арыгінала паводле іх першапублікацый.

С. 34. *Усёй трупе дабрадзея Старыцкага беларускае слова*. Упершыню — час. «Нёман» (1932, кн. 2). Напісаны ў 1887 г. пад час гастроляў у Мінску першай украінскай прафесійнай трупы, якою кіраваў *Старыцкі Міхайла Пятровіч* (1840—1904) — украінскі пісьменнік, рэжысёр, грамадска-культурны дзеяч.

С. 35. *Дабрадзёю артысту Манько*. Упершыню — час. «Нёман» (1932, кн. 2). *Манько Л.* — украінскі акцёр; у складзе трупы Старыцкага гастрываў у 1887 г. у Мінску.

С. 36. *Вясновай парой*. Упершыню — газ. «Мінскі лісток» (1889, № 20). «По-белорусски, говор Новогрудского уезда» (заўвага аўтара).

С. 37. *Заходзіць сонца за горы*. Упершыню — газ. «Мінскі лісток» (1889, № 71). Урывац з паэмы «Гануса».

С. 38. *Вясна*. Упершыню — газ. «Мінскі лісток» (1891, № 28).

С. 39. *Роднай старонцы*. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1892 год» (Мінск, 1891) з подпісам Н-скій.

С. 40. *Пакуль новы год настане на свеце*. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1892 год» (Мінск, 1891).

Стары ляснік. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1893 год» (Мінск, 1892). Беларускі варыянт раздзела «Стары паляўнічы» з польскамоўнай паэмы «Паляўнічыя акварэлькі».

С. 42. *Пагудка*. Упершыню — зб. «Вязанка» (Пецяярбург, 1903).

С. 43. *Што птушкі казалі*. Упершыню — зб. «Вязанка». Варыянт верша «Вясной парой».

С. 44. *Каршун*. Упершыню — зб. «Вязанка».

Сівер. Упершыню — зб. «Вязанка».

С. 45. *Што думае Янка, везучы дровы ў горад*. Упершыню — зб. «Вязанка».

С. 46. *Дзень за днём*. Упершыню — газ. «Сялянская гутарка» (Гродна, 1923, № 1) з подпісам Янка Лучына (Ян Неслухоўскі). У вершы ёсць радкі, якія пераклікаюцца з заходнебеларускай рэчаіснасцю дваццатых гадоў XX ст.: «Той улева, той управа хочучь весці нас радай, трэці надта цікавы, куды пойдзем грамадай». Таму не выключана, што твор кімсьці дапаўняўся пазней або быў прыпісаны Я. Лучыну.

С. 47. *Паляўнічыя акварэлькі з Палесся*. Раздзелы паэмы «На ласёў на прынаду», «На цецерукоў у час такавання» Лучына дасылаў у 1882 г. *Валіцкаму Аляксандру* (1826—1893) — былому мінскаму кнігару, удзельніку паўстання 1863 г., які жыў тады ў Кракаве. Раздзелы «Стары паляўнічы», «Выправа на ласёў» і «Апавяданне даяджачага» публікаваліся ў час «*Życie*» (1887, № 25, 26; 1888, № 8), а «*Перад куццёю*» — у альманаху «*Życie ilustrowane*» (Варшава, 1887) пад агульным загалоўкам «Акварэлькі з паляўнічага жыцця на Палессі», які, як сведчаць аўтаграфы паэта, захаваныя ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве, з'яўляўся рэдакцыйным варыянтам назвы паэмы — «Паляўнічыя акварэлькі з Палесся». Цалкам паэма была апублікавана ў зб. «*Roezje*» (Варшава, 1898). На беларускую мову перакладаўся М. Клімковічам урывак уступу (Лучына Янка. Выбраныя творы. Мінск, 1953). Беларусізмы, пазначаныя ў арыгінальным тэксе і часткова пракаменціраваныя аўтарам, у перакладзе захаваны і вылучаны курсівам. *Душагубка* — «малая лёгкая, але ўстойлівая лодка» (заўвага Лучыны). *Шапенгаўэр Артур* (1788—1860) — нямецкі філосаф-ідэаліст. *Куцця* — гэтае слова ў аўтарскім рукапісе, у адрозненне ад публікацыі ў час. «*Życie*» і ў зб. «*Roezje*», было не толькі перакладзена ў спасылцы на польскую мову, але мела іншае напісанне (куць) і разгорнутае тлумачэнне: «Ужываецца на Літве. Слова гэтае сягае ў язычніцкія часы. Ад бажка, што ставіцца ў куде і завецца — *Кут*» (заўвага Лучыны). *Fine champagne* (фр.) — добрае шампанскае. *Амецце* — «мякіна» (заўвага Лучыны). *Пянёк* — «куля цыліндрычнай формы, добрая для стральбы са зброі з гладкім дулам на блізкую адлегласць» (заўвага Лучыны). *Галы* — «рэдка, без падлеску бор, напэўна ад слова голы. Галыя балоты — без зарасніку» (заўвага Лучыны). *Чакай жа!.. Косці я памацаю тае* — «Ёсць на Літве ў сялян і дробнай шляхты звычай кіем ваўка або мядзведзя, калі ён страшлены, прыгаворваючы: «а нашто рабіў тую ці іншую шкоду?» — дзеля таго, каб на будучае ўсцерагчы дабытак ад воўчых зубоў ці мядзведжых лапаў» (заўвага Лучыны). *Палагкі* — гэтае слова ў першапублікацыі раздзела «Стары паляўнічы» тлумачыцца наступным чынам: «Калі хочучь забіць уначы мядзведзя або дзіка-адзіно-

ніка, на вузкай спежцы або на месцы, дзе ён на жыраванне выходзіць, робяць так звання на Палессі палаткі — малую платформу з дошак на дрэве, адкуль стралок, будучы сам у бяспецы, лепей можа прымерыцца і пацэліць» (заўвага Лучыны). *Перажагнаўся лапай* — гэты выраз, як і слова *палаткі*, застаўся без каменціравання ў зб. «Роезье», але быў растлумачаны ў першапублікацыі «Старога паляўнічага»: «Мядзведзь, смяротна ранены куляю ў лоб, сапраўды часам хапаецца лапаю за параненае месца, пра што паляўнічыя дзеля жарту гавораць: «перажагнаўся лапаю» (заўвага Лучыны).

С. 94. *Лірнік вясковы*. Упершыню — газ. «Głos Polski» (Парыж, 1888, № 30) з подпісам Jan Dąbrowa. Варыянт верша пад назвай «Сённяшні лірнік вясковы», прызначаны для час. «Życie», але не змешчаны там, відаць, па цэнзурных меркаваннях, застаўся ў карэктуры і захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве.

С. 95. *Дзве зоркі*. Упершыню — час. «Życie» (1888, № 48).

С. 96. *На перавозе*. Упершыню — час. «Życie» (1888, № 43). На беларускую мову перакладаўся М. Клімковічам (Лучына Янка. Выбраныя творы).

С. 98. *Пышны малюнак*. Упершыню — час. «Życie» (1887, № 34). На беларускую мову перакладаўся К. Цітовым (Лучына Янка. Выбраныя творы). *Лезгінка* — «нацыянальны танец. Танцорка стараецца схаваць твар ад танцора, мэта якога заглянуць пад час танца ёй у вочы» (заўвага Лучыны).

С. 100. *Мерці не хачу я*. Упершыню — час. «Życie» (1887, № 34).

С. 101. *На могілках*. Упершыню — зб. «Роезье».

С. 102. *Дзе ты, мая песня?* Упершыню — зб. «Роезье». На беларускую мову перакладаўся М. Клімковічам (Лучына Янка. Выбраныя творы).

С. 103. *Курс усеагульнай літаратуры XIX стагоддзя*. Упершыню — зб. «Роезье».

С. 104. *На юбілей Ажэшчыхі*. Упершыню — зб. «Роезье». Верш быў напісаны да пяцідзесяцігоддзя *Ажэшка Элізы* (1841—1910) — польскай пісьменніцы, жыццё і творчасць якой звязаны з Беларуссю.

З гісторыі жыцця і песні. Упершыню — зб. «Роезье». На беларускую мову перакладаўся М. Машарам (Лучына Янка. Выбраныя творы). *Шылер Іаган Хрыстоф Фрыдрых* (1759—1805) — нямецкі паэт, драматург, тэатрытк мастацтва. *Альдона* — Раецкая *Альдона* (1853—1922) — паэтэса, пляменніца У. Сыракомлі; друкавалася ў польскай перыёдыцы, аўтар вершаванага зборніка «Песні кабеты» (Варшава, 1898). *Беатрычэ Партынары* — рэальная жанчына, каханне да якой натхніла вялікага італьянскага паэта Дантэ Аліг'еры на стварэнне ўзвышаных канцонаў і санетаў у пачатку дзеянасці гадоў XIII ст.

С. 108. *У пагоні за шчасцем*. Упершыню — зб. «Роезье».

С. 109. *Што люблю?* Упершыню — зб. «Роезье».

С. 110. *Plus qu'am perfectum* (лац. даўно мінулы час). Упершыню — зб. «Роезье». Варыянт пад загалоўкам «Z malomiasteczkowych plotek» («З месцачковых плётак») захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве. У рукапісе маецца аўтарскае пазначэнне на польскай мове «20 сакавіка 1882 г. Мінск» і подпіс «Тутэйшы».

С. 113. *Песня аратая*. Упершыню — час. «Życie» (1887, № 34).

- С. 115. *Прадвесне*. Упершыню — час. «Крај» (1892, № 14).
- С. 116. *На запалельцаў*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 117. *На змярканні*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 119. *Абразок*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 122. *Восень*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 123. *Да паэта*. Упершыню — зб. «Роезје». На беларускую мову перакладаўся П. Пестракам (Лучына Янка. Выбраныя творы).
- С. 125. *Калыханка*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 126. *Рунь*. Упершыню — зб. «Роезје». На беларускую мову перакладаўся П. Пестракам (Лучына Янка. Выбраныя творы).
- С. 127. *Развітанне*. Упершыню — зб. «Роезје».
- Голас натоўпу*. Упершыню — зб. «Роезје». *Парнас* — вяршыня гары, дзе, паводле старажытнагрэчаскага міфу, знаходзіліся музы і апякун мастацтваў, бог сонца, святла і мудрасці Апалон.
- С. 128. *Змрочныя думкі*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 130. *Вясна*. Упершыню — зб. «Роезје». На беларускую мову перакладаўся П. Пестракам (Лучына Янка. Выбраныя творы).
- Спёка перад навальніцай*. Упершыню — зб. «Роезје».
- С. 131. *Мароз*. Упершыню — зб. «Роезје». На беларускую мову перакладаўся П. Пестракам (Лучына Янка. Выбраныя творы).
- С. 132. *Як мора, хвалююцца з ветрам прыгожа...* Аўтограф захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве; датаваны 1882 г.
- Май*. Аўтограф захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве; датаваны 1882 г.
- С. 133. *Восень*. Аўтограф захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве; датаваны 1882 г.
- Пане Аляксандар! З нашай вось умовай...* Вершаваны ліст да Аляксандра Валіцкага, напісаны ў Мінску 17 лютага 1884 г.
- С. 134. *Раскоша натхнення*. Упершыню — час. «Kłosy» (1886, № 1080)
- С. 135. *Браце мой і таварыш!...* Першы ліст да Зянона Пшасмыцкага, напісаны ў вершаванай форме 4 чэрвеня 1887 г. у Варшаве. На мове арыгінала апублікаваны ў кнізе «Садружнасць літаратур» (Мінск, 1968). Аўтограф захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве. *Пшасмыцкі Зянон* (1861—1944) — польскі паэт, рэдактар варшаўскага штотыднёвіка «Życie» ў 1887—1888 гадах.
- С. 136. *Серэнада*. Упершыню — «Kalendarz powszechny» (Варшава, 1889).
- І як строй дамоў сталічных...* Аўтограф захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве.
- С. 137. *Пэўна ў сэрцы ёсць хвароба...* Аўтограф захоўваецца ў адзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве.
- С. 138. *Не ради славы иль расчета*. Упершыню — газ. «Минский листок» (1886, № 1).
- С. 139. *По поводу столетней годовщины со дня рождения лорда Байрона*. Упершыню — газ. «Минский листок» (1888, № 9).
- Джубелини-Рядновой*. Упершыню — газ. «Минский листок» (1891, № 16).

ДРАМАТУРГІЧНЫ АБРАЗOK,
НАРЫСЫ

С. 144. *Старасць не радасць*. Упершыню — час. «Нёман» (1932, кн. 2).

С. 146. *З крываваых дзён: Эпізод з паўстання 1863 года на Міншчыне*. Упершыню — асобнай брашурай «Z krwawych dni, epizod z powstania 1863 R. w Mińskiem opowiadany przez *S». (Кракаў, 1889). Аўтарства Лучыны ўстаноўлена А. Мальдзісам. *Гілер Аэатон* (1831—1887) — журналіст, гісторык, удзельнік паўстання 1863 г., аўтар 4-томнай працы «Гісторыя паўстання польскага народа 1861—1864 г.» (Парыж, 1867—1871), а таксама «Польшчы ў барацьбе» (Кракаў, 1875), дзе змешчаны «Успаміны з паўстання ў Мінскім ваяводстве ў 1863 годзе» В. Кошчыца. *Ліманойскі Баляслаў* (1835—1935) — публіцыст, гісторык, сацыялістычны дзеяч, аўтар «Гісторыі нацыянальнага руху ад 1861 да 1864 г.» (Львоў, 1882), выдадзенай ананімна. *Струць* — псеўданім Стэлі-Савіцкага Яна (1831—1911), удзельніка паўстання 1863 г., аўтара многіх мемуарных нарысаў, сабраных у кнізе «Мае ўспаміны (1831—1910)» (Львоў, 1921). Найбольш верагодна, што аўтару нарыса «З крываваых дзён» былі знаёмы «Накіды з паўстання 1863 года», якія Стэлі-Савіцкі друкаваў у газ. «Nowa Reforma» (1888, № 7—260). *Хацішэўскі Юзаф* (1837—1914) — удзельнік вызваленчага руху 60-х гадоў, аўтар публікацыі пра паўстанне 1863 г. *Свентарэцкі Баляслаў* (1831—1888) — паўстанцкі камісар Мінскага ваяводства ў 1863 г. *Ляскоўскі Станіслаў* (1840 — пасля 1871) — начальнік Мінскага ваяводства, камандзір паўстанцкага атрада ў 1863 г., завочна прыгавораны царскімі ўладамі да пакарання смерцю; эміграваў спачатку ў Францыю, затым ў Бельгію. *Ігуменскі павет* — уваходзіў у склад Мінскай губерні; з 19 верасня 1923 г. Ігумен перайменаваны ў Чэрвень. *Замойскі Анджэй* (1800—1874) — граф, буйны землеўладальнік, старшыня Земляробчага таварыства ў Варшаве. *Слатвінская* — жонка Слатвінскага Людвіка, маршалка шляхты Мінскай губерні ў 1853—1859 гадах, які заснаваў у сваёй вотчыне — Раваніцкай Слабадзе (зараз у Чэрвеньскім раёне) фабрыку па вырабу сукна. *Яленскія* — Яленскі Напалеон Ян (1810—1883), канспірацыйны дзеяч партыі «белых» напярэдадні паўстання 1863 г., і *Яленскі Антоні* (1818—1874), актыўны дзеяч партыі «белых», адзін з арганізатараў паўстання 1863 г. на Міншчыне — былі арыштаваны ў першай палове 1863 г. З'езд шляхты Мінскай губерні, пра які гаворыцца ў нарысе, адбываўся, паводле гістарычных крыніц, у лістападзе 1862 г., а шляхецкім маршалам на працягу 1859—1863 гадоў заставаўся *Лана Аляксандр Дамінікавіч* (1802—1869), памешчык Бабруйскага павета. Рознагалосці паміж удзельнікамі шляхецкага з'езду падштурхнулі мінскіх рэвалюцыянераў да распаўсюджвання плакатаў са словамі польскай песні, напісанай у сярэдзіне 30-х гадоў Густавам Эрэнбергам і скіраванай супраць прыгнятальнікаў народа і здраднікаў радзімы. «*Божа, што Польшчу...*» — гімн, вельмі папулярны ў 60-я гады XIX ст. сярод прыхільнікаў польскага вызваленчага руху; меліся таксама варыянты яго перакладу на беларускую мову. *Кушалеў Сяргей Ягоравіч* (1821—1890) — свіцкі генерал-маёр, у 1861—1862 гадах часовы ваенны губернатар Мінскай губерні. *Барташэвіч Восіп* — канцылярскі чыноўнік Мінскай палаты цывільнага суда, удзельнік маніфестацый. *Дмахоўскі Уладзіслаў* — адстаўны паручык, засядацель Мінскай палаты цывільнага су-

да, актыўны ўдзельнік маніфестацый. *Залатая горка* — усходняя ўскраіна Мінска; зараз на тым месцы пабудаваны Палац мастацтваў (на скрыжаванні праспекта Леніна і вуліцы Казлова). *Гадавіна уніі Літвы з Польшчай* — 12 жніўня (паводле новага стылю) 1862 г. спаўнялася 293 гады з часу зацвярджэння (1 жніўня 1569 г.) Люблінскай уніі, якая аб'ядноўвала Вялікае княства Літоўскае з Польшчай і ўтварала федэратыўную дзяржаву — Рэч Паспалітую. *Каралеўства* (Каралеўства Польскае, Царства Польскае) — афіцыйная назва ўсходняй часткі Варшаўскага герцагства, перададзенай Расіі пагодле Венскай канферэнцыі 1814—1815 гг. *Захараў Павел* (каля 1842—?) — вучань 7 класа Мінскай гімназіі, удзельнік паўстання 1863 г. на Міншчыне. *Кукін* — вучань Мінскай гімназіі, у 1863 г. змагаўся ў атрадзе С. Ляскоўскага. *Цюндзязіцкі Міхал* (1839—1863) — прапаршчык, паўстанцкі прапагандыст; пасля ўступнага экзамена ў Акадэмію генеральнага штаба знаходзіўся ў 4-месячным адпачынку ў бацькоўскім маёнтку Вільянаве Барысаўскага павета, чытаў сялянам «Мужыцкую праўду» К. Каліноўскага, за што быў арыштаваны 24 лютага 1863 г. і расстраляны ў Мінску 2 чэрвеня 1863 г. *Рэамюр Рэнэ Антуан Фэршо* (1683—1757) — французскі натураліст і фізік, вынайшаў у 1730 г. тэрмометр, які носіць яго імя. 30° пагодле Рэамюра раўняюцца 32,4° пагодле Цэльсія. *Пялікша Карнэль* (1823—1872) — памешчык Мінскага павета, паўстанцкі начальнік Мінскага ваяводства, восенню 1863 г. уцёк за мяжу. *Канапацкі Васіль* — пісец Мінскай палаты цывільнага суда, кіраўнік адной з мінскіх груп паўстанцаў. *Сляпянка* — вёска і маёнтак у Мінскім павеце, які належаў Ваньковічу Эдуарду; з 1956 г. у межах Мінска. *Казела* (Козел, Козел-Паклеўскі) *Вікенцій* (1838—1863 — ваенны інжынер, паўстанцкі начальнік Вілейскага павета; загінуў 28 мая 1863 г. у баі каля вёскі Уладзькі на Вілейшчыне. *Юхнаўка* — вёска на мяжы Мінскага і Барысаўскага паветаў; зараз у саўгасе «Гарадзішча» Мінскага раёна. *Смалявічы* — мястэчка, цэнтр воласці ў Барысаўскім павеце Мінскай губерні; з 1968 г. — горад; зараз раённы цэнтр. *Пуцічола*, або *Клінок* — старажытная вёска ў Ігуменскім павеце; зараз цэнтр сельсавета і калгаса імя У. І. Леніна ў Чэрвеньскім раёне. *Марціянаўка* — вёска ў Ігуменскім павеце; зараз у калгасе імя І. У. Мічурына Бярэзінскага раёна. *Юравічы* — невялікая вёска, цэнтр воласці ў Ігуменскім павеце; зараз у саўгасе «Ніва» Чэрвеньскага раёна. *Вярбіцкі* (?—1863) — мінскі шавец, актыўны ўдзельнік перадапаўстанцкай арганізацыі і паўстання 1863 г., быў дзесятнікам у атрадзе *Трусавы Антона* (1835—1886), беларускага рэвалюцыянера-дэмакрата, у будучым аднаго з арганізатараў рускай секцыі Інтэрнацыянала. *Раваніцкая Слабада* — вёска ў Ігуменскім павеце, дзе над ракою Уша была пабудавана вялікая суконная фабрыка, у чатырох кіламетрах ад вёскі *Раванічы*, зараз цэнтра саўгаса і сельсавета ў Чэрвеньскім раёне. *Забашавічы* — вёска ў Барысаўскім павеце; зараз цэнтр сельсавета і саўгаса «Радуга» ў Барысаўскім раёне. *Лазі* — вёска ў Ігуменскім павеце, пры дарозе з Раваніч на Багушэвічы; зараз цэнтр саўгаса «Баравіно» у Бярэзінскім раёне. *Мікулічы* — фальварак, які быў часткай вотчыны, названай пагодле імя ўладальніка Івана Шэвіча *Іванайскай*; зараз цэнтр саўгаса «Першамайскі» ў Бярэзінскім раёне. *Пятровічы* — вёска над ракою Волма ў Ігуменскім павеце; зараз цэнтр сельсавета і саўгаса «Пятровічы» ў Смалявіцкім раёне. *Каралішчавічы* — вёска пры паштовым гасцінцы Мінск — Бабруйск у Ігуменскім павеце; зараз вёс-

ка ў саўгасе «Світанне» Мінскага раёна. *Крапоткін* — князь, палкоўнік, камандзір Аланецкага палка. *Анцыпа* (Анцыпа-Чыкунскі) *Гльдэфонс* (?—1863) — удзельнік рэвалюцыйнага руху на Беларусі, камандзір паўстанцкага атрада ў Быхаўскім павеце, які быў разбіты 28 красавіка 1863 г. *Снітка Алаіз* — паручык, камандзір аднаго з паўстанцкіх атрадаў у Ігуменскім павеце. *Багушэвічы* — вёска ў Ігуменскім павеце; зараз цэнтр сельсавета і калгаса «Чырвоная Беларусь» у Бярэзінскім раёне. *Ляды* — вёска і паштоваая станцыя пры гасцінцы, які вёў з Ігумена на Якшыцы і далей; зараз цэнтр сельсавета і саўгаса «Ляды» ў Чэрвеньскім раёне. *Забалоцкі Васіль Іванавіч* (1802—1878) — генерал-лейтэнант царскай арміі, ініцыятар расстрэлу дэманстрацыі ў Варшаве. *Дамавіцак* — вёска пры дарозе з Раваніч да Прудка ў цэнтры Ігуменскага павета; зараз цэнтр саўгаса «Дамавіцкі» ў Чэрвеньскім раёне. *Грунт* — генерал-лейтэнант, начальнік 3-й рэзервовай пяхотнай дывізіі. *Крыжанойскі Мікалай Андрэвіч* (1818—1888) — генерал-ад'ютант, з 1863 г. памочнік камандуючага Віленскай ваеннай акругай, з 1865 генерал-губернатар у Арэнбургу. *Русінаў Фёдар Іванавіч* — генерал-маёр, ігуменскі павятовы ваенны начальнік. *Шырынскі-Шыхматаў Аляксандр Прохаравіч* (?—1884) — князь, у 1857—1864 гадах быў спачатку памочнікам куратара, затым куратарам Віленскай навучальнай акругі.

С. 166. *С праздничной поездки*. Упершыню — «Минский листок» (1893, № 3).

ПЕРАКЛАДЫ, НАСЛЕДАВАННІ

С. 172. *Уладзіслаў Сыракомля*

Сыракомля Уладзіслаў (1823—1862) — вядомы польскі і беларускі паэт-дэмакрат.

Ямшчык. Упершыню — газ. «Минский листок» (1890, № 19), затым — «Северо-Западный календарь на 1893 год» (Мінск, 1892), дзе не пазначана, што гэта верш У. Сыракомлі. Арыгінал мае назву «Pocztulion» («Паштальён»).

С. 174. *Горсьць пшаніцы*. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1892 год» (Мінск, 1891).

С. 178. *Бусел*. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1893 год» (Мінск, 1892). Арыгінал мае назву «Gawęda o bocianie» («Гутарка пра бусла»).

С. 179. *Надта салодкія думкі*. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1893 год» (Мінск, 1892). Арыгінал мае назву «Słodczyz marzeń» («Слодыч мрояў»).

С. 181. *Не я пяю*. Упершыню — зб. «Вязанка», дзе не было пазначана, што гэта пераклад другой часткі аднайменнага верша У. Сыракомлі.

С. 182. *Воскресенье*. Упершыню — «Северо-Западный календарь на 1892 год» (Мінск, 1891).

С. 188. *А дам А сны к*.

Аснык Адам (1838—1897) — польскі паэт, удзельнік паўстання 1863 г. У аўтографе, які захоўваецца ў аддзеле рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве і датуецца 18 лістапада 1888 г., Лучына чамусьці не

пазначыў назваў перакладзеных твораў А. Асныка: «Publiczność do poetów» («Публика к поетам»), «Poeci do publiczności» («Поэты к публике»), «Zwiędły listek» («Завявший листок»), «Kamień» («Камень»).

ЛІСТЫ

С. 194. *Да П. В. Шэйна*. Перадрукоўваецца з укладзенай Г. В. Кісялёвым кнігі «Пачынальнікі» (Мінск, 1977). *Шэйн Павел Васільевіч* (1826—1900) — беларускі і рускі фалькларыст і этнограф, якому Лучына пачаў дасылаць свае запісы беларускага фальклору яшчэ пад час вучобы ў Мінскай гімназіі. «Край» («Крај») — польскі часопіс-штотыднёвік, які выходзіў у Пецярбургу ў 1882—1909 гадах. *Канапніцкая Марыя* (1842—1910) — польская пісьменніца-дэмакратка; яе ліст да Лучыны не адшуканы.

С. 195. *Да З. Пшасмыцкага*. Лісты Лучыны да рэдактара варшаўскага часопіса «Życie» Зянона Пшасмыцкага ўпершыню цалкам былі апублікаваны ў кнізе «Садружнасць літаратур» (Мінск, 1968). *Lege artis* (лац.) — паводле законаў мастацтва. *Nolens volens* (лац.) — воляй-няволяй. *Савіцкая Зоф’я* — дачка Аляксандра Валіцкага; гаспадыня польскай кнігарні ў Мінску ў васьмідзесятыя гады XIX ст. *Summa summarum* (лац.) — у агульнай суме. *Гебетнер Густаў Адольф* (1831—1901) — варшаўскі кнігар і выдавец. *Шмурла Аўгуст* — польскі знаўца класічных моў; у час. «Życie» (1888, № 13, 15) быў змешчаны водгук на яго пераклад «Іліяды». *Конрад Валенрод* — паэма Адама Міцкевіча. *Вярбіцкі Юзаф* (1853 — пасля 1932) — польскі паэт, жыццё якога звязана з Мінскам. *Лянге Антоні* (1861—1929) — польскі паэт. «*Вестник Европы*» — рускі часопіс ліберальнага кірунку, які выходзіў у 1866—1918 гадах. *Et tutti quanti* (лац.) — і ўсіх іншых. *Вавель* — пераносная назва Кракава, ад размешчанага там Вавельскага замка. *Анчыц У.* — польскі паэт і драматург, заснавальнік друкарні ў Кракаве, дзе былі выдадзены таксама «Дудка беларуская» і «Тралялёначка» Ф. Багушэвіча. *Буска* — курорт на беразе Віслы. *Баронавалачобнік* — назва Пегаса, сімвала паэтычнага натхнення, якая ўжывалася яшчэ У. Сыракомлем.

С. 202. *Да М. В. Доўнар-Запольскага*. Перадрукоўваецца з укладзенай Г. В. Кісялёвым кнігі «Пачынальнікі» (Мінск, 1977). *Доўнар-Запольскі Мітрафан Віктаравіч* (1867—1934) — беларускі гісторык, фалькларыст і этнограф; у канцы васьмідзесятых — пачатку дзевянастых гадоў змяшчаў свае працы ў мінскіх выданнях; у 1894 г. быў студэнтам гісторыка-філалагічнага факультэта ў Кіеўскім універсітэце. *Л. Кандратовіч* — сапраўднае прозвішча У. Сыракомлі. *Слупскі Аляксандр Іванавіч* — беларускі і рускі гісторык; пад яго рэдакцыяй у Мінску выйшлі два выпускі «Северо-Западного календаря» — у 1891 і 1892 гадах, дзе Лучына змяшчаў арыгінальныя і перакладныя творы.

З М Е С Т

Уладзімір Мархель. Пісалася ў добрай веры... ————— 7

ПАЭТЫЧНЫЯ ТВОРЫ

Усёй трупе дабрадзея Старыцкага беларускае слова —	34 ¹
Дабрадзёю артысту Манько —————	35-
Вясновай парой —————	36 ¹
«Заходзіць сонца за горы...» —————	37-
Вясна —————	38-
Роднай старонцы —————	39 ¹
«Пакуль новы год настане на свеце...» —————	40-
Стары ляснік —————	40 ¹
Пагудка —————	42-
Што птушкі казалі —————	43-
Каршун —————	44-
Сівер —————	44 ¹
Што думае Янка, везучы дровы ў горад —————	45 ¹
Дзень за днём —————	45-

※

• Паляўнічыя акварэлькі з Палесся. <i>Пераклаў Генадзь Тумаш</i> —————	47
Лірнік вясковы. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i> —————	94
Дзве зоркі. <i>Пераклаў Мікола Арочка</i> —————	95
На перавозе. <i>Пераклаў Мікола Арочка</i> —————	96
Пышны малюнак. <i>Пераклаў Мікола Арочка</i> —————	98
• Мерці не хачу я... <i>Пераклаў Генадзь Тумаш</i> —————	100
На могілках. <i>Пераклаў Мікола Арочка</i> —————	101
Дзе ты, мая песня? <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i> —————	102
Курс усеагульнай літаратуры канца XIX стагоддзя. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i> —————	103
На юбілей Ажэшчыхі. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i> —————	104

З гісторыі жыцця і песні. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	104
У пагоні за шчасцем. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	108
Што люблю? <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	109
Plus quam perfectum. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	110
Песня аратая. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	113
Прадвесне. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	115
На затапельцаў! <i>Пераклаў Іван Чыгрын</i>	116
На змярканні. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	117
Абразок. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	119
Восень. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	122
Да паэта. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	123
Калыханка. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	125
Рунь. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	126
Развітанне. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	127
Голас натоўпу. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	127
Змрочныя думкі. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	128
Вясна. <i>Пераклаў Рыгор Барадулін</i>	130
Спёка перад навальніцай. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	130
Мароз. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	131
«Як мора хвалююцца з ветрам прыгожа...» <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	132
Май. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	132
Восень. <i>Пераклаў Іван Чыгрын</i>	133
«Пане Аляксандар! З нашай вось умовай...» <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	133
Раскоша натхнення. <i>Пераклаў Мікола Арочка</i>	134
«Браце мой і таварыш!..» <i>Пераклаў Іван Чыгрын</i>	135
Серэнада. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	136
«І як строй дамоў сталічных...» <i>Пераклаў Іван Чыгрын</i>	136
«Пэўна ў сэрцы ёсць хвароба...» <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	137

※

Не ради славы иль расчета	138
По поводу 100-летней годовщины дня рождения лорда Байрона	139
Джюбеліні-Рядной	139

ДРАМАТУРГІЧНЫ АБРАЗОК, НАРЫСЫ

Старасць не радасць	144
З крываваых дзён. <i>Пераклаў Уладзімір Мархель</i>	146
З празднічнай поездки	166

ПЕРАКЛАДЫ,
НАСЛЕДАВАННІ

УЛАДЗІСЛАУ СЫРАКОМЛЯ	
Ямшчык	172
Горсьць пшаніцы	174
Бусел	178
Надта салодкія думкі	179
Не я пяю — народ божы...	181
Воскресенье	182
АДАМ АСНЫК	
«Вечно поете на одне все ноты...»	188
«Мы дети — века! Дети жизни душевной...»	188
«Мои златые грезы...»	189
«Мы — только камни...»	189
«Напрасна скорбь, без цели труд...»	190

ЛІСТЫ

Да П. В. Шэйна	194
Да З. Пшасмыцкага. <i>Пераклаў Адам Мальдзіс</i>	195
Да М. В. Доўнар-Запольскага	202
Каментарыі	204

219402

Лучына Я.

Л 87 Творы: Вершы, нарысы, пераклады, лісты/Уклад., прадм. і камент. У. Мархеля; Маст. А. Александровіч.— Мн.: Маст. літ., 1988.—214 с.: іл.

ISBN 5-340-00357-4

Іван Люцыянавіч Неслухоўскі—Янка Лучына (1851—1897) — адзін з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры. У кнізе ўпершыню сабрана ўся яго адшуканая творчая спадчына — арыгінальныя вершы; вершы, напісаныя па-польску, у сучасным перакладзе на беларускую мову; пераклады і на-следаванні паэтычным творам на рускай, польскай і іншых мовах, нарысы і лісты.

Л 4702120100—042
М 302(03)—88 117—87

ББК 84Бел1

Літаратурна-художественное издание

ЯНКА ЛУЧИНА

(Неслуховский Иван Люцианович)

СОЧИНЕНИЯ

*Стихи, очерки,
переводы, письма*

Минск, издательство
«Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Літаратурна-мастацкае выданне

ЯНКА ЛУЧЫНА

(Неслухоўскі Іван Люцыянавіч)

ТВОРЫ

*Вершы, нарысы,
пераклады, пісьмы*

Загадчык рэдакцыі
Г. С. ШУПЕНЬКА

Рэдактар
Л. Р. ЗАКОННІКАВА

Мастацкі рэдактар
Л. Я. ПРАГІН

Тэхнічны рэдактар
Т. М. СОКАЛ

Малодшы рэдактар
С. І. РАСЯНЧУК

Карэктар
А. Т. ГЛУШЧАНКА

ІВ № 1945

Здадзена ў набор 30.04.87. Падап. да друку 15.12.87.
АТ 07772. Фармат 60×84^{1/16}. Папера мелаваная. Гарні-
тура школьная. Высокі друк. Ум. друк. арк. 12,55. Ум.
фарб.-адб. 19,92. Ул.-выд. арк. 12,23. Тыраж 4000 экз.
Зак. 393. Цана 2 р. 30 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камі-
тэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніж-
нага гандлю, 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.
Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграф-
камбінат МВПА імя Я. Коласа, 220005, Мінск, Чырво-
ная, 23.

Л 4702120100—042
М 302(03) — 88 117—87

1894

B00000004029115

